

Obr. 32. Politické uspořádání Republiky Bosna a Hercegovina od roku 1995.

ské občanské společnosti Bosňáků, Chorvatů a Srbů s hlavním městem **Sarajevo** – se zřejmě nepodaří naplnit. Bosňáci Srby, jejichž území jako prstenec obepíná druhý subjekt, posilují vazby se Srby v Jugoslávii, bosňáci Chorvaté zase s Chorvatskem. Budoucnost válkou zničené Bosny a Hercegoviny je tak nejasná.

Chorvatsko je jedinou balkánskou zemí s katolickým obyvatelstvem. To je jedním z důvodů, proč se jeho představitelé snaží, aby i mezinárodně bylo považováno za stát středoevropský, protože k tomuto prostoru po staletí politicky patřilo (v letech 1102–1918 bylo Chorvatsko v personální unii s Uherskem).

V minulosti bylo útočištěm pro Srby prchající před Turky a na jeho území žila při získání nezávislosti asi 700tisícová srbská menšina. Ta na oddělení Chorvatska od Jugoslávie reagovala odtržením části jeho území pod jménem Srbská Krajina. Přitom ovšem Srby vyhnali asi 250 tisíc Chorvatů z jejich domovů. Po několika letech Chorvatsko vojensky znovu dobylo ztracená území a většina Srbů uprchla (nejvíce do Republiky srbské v Bosně).

Chorvatské území má nevýhodný tvar půlměsíce, což ztěžuje dopravní spojení. Severní část vyplněná nížinou v povodí Sávy je důležitou zemědělskou oblastí, v níž se nacházejí i menší zásoby ropy. Ropné a chemické produkty také tvoří až třetinu exportu, textilní zhruba

pětinu a potravinářské desetinu. Nejvýznamnějším sektorem ekonomiky je **cestovní ruch** – dlouhé a členité Jaderské pobřeží (Dalmácie) s významnými středisky Split a Dubrovnik je magnetem pro miliony turistů především ze střední Evropy. Relativně dobrá ekonomická situace a staleté kulturní vazby se západokřesťanskou civilizací naznačují, že Chorvatsko s metropolí **Záhřeb** (Zagreb) se bude od nestabilního a kulturně odlišného balkánského prostoru stále více oddělovat.

Charakterizujte vlivy, které způsobily špatnou ekonomickou situaci v jihovýchodní Evropě. Jaká byste navrhovali řešení na zlepšení?

Čím se odlišují a v čem si naopak jsou podobné černomořské státy? Vymezte v nich jádrové oblasti a pokuste se vystihnout jejich polohu a význam.

Co víte o událostech v prostoru západního Balkánu v 90. letech? Jak se změnilo politické uspořádání a jak se nové státy od sebe ekonomicky odlišují?

Která balkánská země je nejvyspělejší a proč? Jaká je její ekonomická specializace?

Srovnajte přírodní podmínky Bulharska a Rumunska pro rozvoj cestovního ruchu. Proč nejsou plně využity?

Ze zpráv sdělovacích prostředků sestavte informaci o současných událostech v oblasti.

VÝCHODNÍ EVROPA A SEVERNÍ ASIE

Rozlehlé Rusko, plochou nejrozsáhlejší stát světa, zabírá rozsáhlý region nejsevernějších oblastí Eurasie – největšího kontinentu na Zemi. Zahnuje dva světadíly: Asii a Evropu, která je v globálním měřítku spíš jen rozeklaným poloostrovem Asie. Někteří ruští politici, historici či geografové považují Rusko s ohledem na obrovskou rozlohu a specifické přírodní podmínky, které je výrazně odlišují od ostatních částí Evropy i Asie, za specifický kulturně-geografický světadíl. Za samostatný celek Rusko považují i statistici, kteří jsou nuceni s ohledem na eurasijský rozměr Ruska ze statistik pro Evropu i Asii vyčlenit právě ruské údaje. Kromě Ruska do východní Evropy řadíme ještě nesrovnatelně menší Bělorusko, které je největšímu státu geograficky, kulturně i politicky velmi blízké.

Politický a ekonomický vývoj

Formování rozlehlého ruského **státního útvaru** trvalo mnoho století a promítá se v něm různé přírodní i společenské vlivy. Celý sever eurasijského kontinentu ležel daleko od civilizačních center a kulturní vývoj tu byl opožděn.

K prvním **zárodkům státní organizace** východoslovanských kmenů došlo až koncem 9. století prostřednictvím severogermánských (tj. normanských neboli vikinských či

varjažských) obchodníků. Severoevropské finské kmeny je nazývali Ruotsi (tj. veslaři) a zkomolením se toto jméno ve tvaru Rus přeneslo na všechny východoslovanské kmeny. Germánští vládci se rychle poslovanštili a jádro státu přenesli z Novgorodu do dnes ukrajinského Kyjeva na břehu Dněpru. Vodní cesty umožnily široké obchodní styky s Pobaltím i Černomořím. Přijetí východního křesťanství z Byzance určilo budoucí civilizační orientaci Rusů (náboženství – pravoslavlí, písmo – cyrilice).

Zlom ve vývoji přinesly počátkem 13. století **mongolské výboje**. Zničení Kyjeva a vyplenění východní Evropy na dlouho zbrzdily další vývoj. Mongolské jho přetrvalo v tatarském státě Zlatá horda, který se časem islamizoval. Byl to první dlouhodobý střet východokřesťanských Rusů s islámskou civilizací. Tataři se v chudé východní Evropě nezatěžovali přímou správou. Na obyvatelstvo uvalili vysoké daně a jejich vybíráním pověřili vládce malého **Moskevského knížectví**. To díky privilegiovanému postavení získalo časem pod kontrolu i sousední státy, využilo rozkladných procesů ve Zlaté hordě a koncem 15. století Tataři porazilo. Územnímu rozvoji na západ bránily silné pozice Švédsko a spojeného polsko-litevského státu, směrem do Černomoří potom Krymský chanát podporovaný Osmanskou říší. Ruská **expanze** se proto obrátila **na východ a na sever**. Ovládnutí severního břehu Kaspického jezera neznamenal přístup k otevřenému moři a dobytí arktického pobřeží umožňovalo námořní spojení s Evropou jen v krátkém letním období. Směrem na východ Rusové narazili jen na rozptýlené a slabě organizované obyvatelstvo, takže už počátkem 17. století dokázali stanout na pobřeží Tichého oceánu. Problémem byly obtížné geografické poměry získaných území. Jejich jediným užitek zůstal na dlouhou dobu lov kožedělné zvěře.

Ovládnutí obrovských území Sibíře a přístup k Severnímu ledovému (Arktickému) a k Tichému oceánu nemohly být ve své době náležitě využity. Ekonomické těžiště světa leželo v západní Evropě a Rusku bránily v přímém kontak-

tu s ní baltské státy. Rusové využili oslabení Švédska, Polska a Osmanské říše v 18. století k získání přístupu k Baltickému a Černému moři. Strategického cíle – přímého přístupu k Atlantiku a Středozemnímu moři však nikdy nedosáhli. Rovněž sen o dosažení břehů Indického oceánu zůstal nenaplněn, i když Rusové v 19. století dobyli Zakavkazsko a Střední Asii.

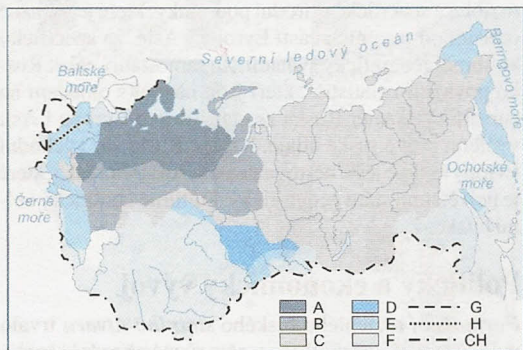
Rusko vytvořilo rozlehlou **koloniální říši**, která se lišila od koloniálních držav evropských mocností především svou celistvostí a centralizovaným řízením. Nedostatek styků s vyspělou západní Evropou vedl k zakonzervování feudálních vztahů a k výraznému pozždění v ekonomickém vývoji.

Regionální rozvoj se soustředil do pruhu území mezi Pobaltím a jižním Uralem po linii od metropole Petrohrad (Sankt-Peterburg) přes Moskvu, Dolní Novgorod (Nižnij Novgorod) a Kazaň do Jekatěrburgu. Sibíř a Dálný východ zůstaly stranou tohoto vývoje. Rozsáhlá území, velmi řídké osídlená původními obyvateli žijícími se převážně lovem a rybolovem (Evenkové, Čukčové, Jakuti ad.), se od 18. století staly nuceným domovem tisíců vyhnanců. Nerostné bohatství Uralu umožnilo carskému Rusku vybudovat těžký průmysl a silnou armádu, ovšem na úkor nezměrné bídy venkovského obyvatelstva. Obrovské území a neustálé snahy o jeho rozšíření vedly ke konfliktům se všemi sousedy, což pochopitelně stát vyčerpalo.

První světová válka způsobila tak silné snížení již nízké životní úrovně, že vlna nespokojenosti vedla k pádu monarchie. Oslabení politické moci a utrpení lidí využili komunisté, kteří provedli na podzim 1917 státní převrat a nesplnitelnými sliby o státu sociálního blahobytu získali podporu chudých vrstev obyvatelstva. To jim pomohlo ke stabilizaci získané moci a nastolení tuhé **komunistické diktatury** s novým ekonomickým systémem založeným na centrálním plánování z ústředí vládnoucí strany.

Aby se utopila nespokojenost neruských národů, byl pro ně vytvořen systém autonomních útvarů různého stupně. Obrovské ruské území se rozdělilo na několik formálně rovnoprávných republik. Mezi nimi si vedoucí postavení zajistilo Rusko, jehož území postupně získalo současný rozsah. Nový útvar, spojující Rusko (včetně celé severní a zpočátku i střední Asie) a nesrovnatelně menší Ukrajinu, Bělorusko a zakavkazské republiky, se v roce 1922 začal nazývat **Svaz sovětských socialistických republik** (SSSR, zkráceně Sovětský svaz).

Komunistický systém tvrdě pronásledoval své skutečné i domnělé odpůrce. Učinil z nich bezprávné oběti, které byly v koncentračních táborech přinuceny těžit nerostné suroviny a dřevo, budovat průmyslové závody a infrastrukturu. Otroká práce umožnila SSSR využít i obtížně dosažitelné zdroje v severských a středoasijských oblastech. Stát byl protkáán sítí tajných služeb s miliony udavačů, které kontrolovaly nejen pohyb a činy obyvatel, ale i jejich cho-

Obr. 33 – **Šíření území ruského impéria.** A – Velkovévodství ruské a moskevské 1462 až 1533, B – Rusko 1593 až 1598, C – 1598 až 1689, D – 1689 až 1725, E – 1725 až 1801, F – 1801 až 1945, G – západní hranice ruského impéria, H – západní hranice r. 1920, CH – hranice SSSR v r. 1990. Komentujte tuto mapku.

vání a úmysly. SSSR se stal obrovským vězením, v němž si nikdo nebyl jist životem. Zavírání a popravování byli nejen odpůrci režimu, ale masově i zcela nevinní lidé a dokonce i komunisté včetně čelných představitelů. Komunistický systém byl svou podstatou **zločinem proti lidskosti**. Počet přímých obětí této komunistické zvěle dosáhl minimálně 43 milionů, další desítky milionů zahynuly v důsledku útrap a strádání, včetně umělé vyvolávaných hladomorů. Tato ohrožená čísla přesáhla i oběti nacistického teroru. Přesto je ještě dokázal překonat komunistický režim v Číně.

Cílem SSSR bylo vybudování silného státu, který by dokázal prosadit komunistický systém na celém světě. Centrálně plánovaná sovětská ekonomika se měla stát hlavním ekonomickým centrem světa. V totalitním systému se sice podařilo výrazně rozšířit ekonomické aktivity, zvýšit objem produkce, ale bez konkurenční schopnosti vůči tržnímu systému v ostatních zemích. Tlak na vojenské posilování vyvolával rozsáhlý **rozvoj těžkého průmyslu**, věda a výzkum vkládaly obrovské prostředky do vývoje nových zbraní, včetně technologií na ovládnutí kosmu. Spotřební průmyslová odvětví a služby zabezpečující zvyšování životní úrovně výrazně zaostávaly za vývojem těžkého průmyslu.

Velmocenské snahy SSSR se projevovaly rozšiřováním státního území (zejména po 2. světové válce na úkor Polska, Finska, Rumunska, Japonska i Československa – Podkarpatská Rus) a úsilím o ovládnutí dalších států podporou vzniku komunistických režimů především v zemích, které ve vítězné válce obsadila Sovětská armáda. Sovětskému vedení se podařilo utvořit blok komunistických států, které ovládala vojensky prostřednictvím Varšavské smlouvy i ekonomicky v rámci Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP). Snahy o šíření komunistického systému směřovaly i do málo rozvinutých zemí, kde se v různých částech světa podařilo prosadit režimy přátelské Sovětskému svazu. Podpora režimů „spřátelených“ zemí a různých tzv. revolučních a teroristických hnutí ve světě i celosvětová propaganda vyžadovala obrovské náklady. Státní pokladnu vyčerpávala také snaha uzavřít země před informacemi a vlivy demokratického světa.

Neúnosná finanční zátěž a neúčinnost centrálního řízení ekonomiky sovětský stát po několika desetiletích vyčerpala. Politický teror, nepřetržitá ideologická propaganda a rozsévání strachu výrazně narušily morálku lidí a způsob jejich chování zaměřený na přežití. Rovnostářství v odměňování, neustálé ponižování a perzekuce individuální tvůrčí aktivity, fyzická likvidace intelektuální vrstvy, šíření alkoholismu jako léku na bezútešný život, prudké zhoršování zdravotního, fyzického i psychického stavu obyvatelstva pak vedly k vnitřnímu **rozkladu komunistického systému**. Přispěl k němu i nárůst nacionalismu v některých částech SSSR, který využívali místní komunističtí funkcionáři. Neschopnost udržet krok s rozvojem svobodného světa s fungujícím tržním hospodářstvím a mezinárodně poli-

tická situace vedly v roce 1991 **k rozpadu SSSR** na patnáct nových států, z nichž největší zůstalo Rusko. Ztratilo při tom však kontrolu nad zeměmi s dobrými předpoklady pro zemědělství (Ukrajinou a Kazachstánem). Spolu s tím přišlo o řadu přírodních zdrojů. Přesto zůstalo z hlediska zdrojů nerostných surovin i nadále na prvním místě ve světě.

V 90. letech 20. století se výrazně zhoršila **ekonomická situace** Ruska i ostatních bývalých sovětských republik. Se zhroutením komunistického systému se zvýraznily i všechny ekonomické neduhy – neefektivní a nekonkurenceschopná odvětví začala prudce upadat, chybějící kapitál umrtvil rekonstrukci ekonomiky a snaha o převedení státních podniků do soukromého sektoru vedla v mnoha případech k obohacení bývalých komunistických funkcionářů a jejich spolupracovníků. Finanční prostředky získané při této privatizaci skončily z valné části na soukromých zahraničních kontech a ruská ekonomika se tak stala závislá na zahraniční pomoci. Dlouhodobý propad hrubého domácího produktu (některá léta i o 20 – 25 %) vedl k prudkému zhoršení životní úrovně. Výrazně se zvětšily sociální rozdíly mezi různými vrstvami obyvatel i mezi oblastmi státu. To ztěžuje transformaci politických struktur směrem k demokracii. Ekonomický propad se projevuje prudkým zhoršením **demografických ukazatelů**. Výsledkem je, že každoročně ubývá téměř 1 milion obyvatel. Jen zčásti se tento úbytek kompenzoval návratem statisíců Rusů z ostatních republik bývalého SSSR. Demografické prognózy však Rusku předpovídají, že k roku 2025 bude mít už jen 125 – 130 milionů obyvatel, neoptimističtější varianty počítají se 137 miliony (v roce 1990 mělo Rusko 150 milionů obyvatel).

Rusko se i po rozpadu SSSR snaží o udržení ekonomického a politického vlivu na území bývalých sovětských republik, které se v ruské zahraniční politice označují jako tzv. **blízké zahraničí**. Prostředkem pro to mělo být zejména Společenství nezávislých států (SNS). Jeho členy byly s výjimkou pobaltských států (Estonsko, Lotyšsko, Litva) všechny bývalé sovětské republiky. Gruzie ze SNS vystoupila, Turkmenistán změnil členství na status pozorovatele. Nejbližší kontakty má Rusko s Běloruskem. Stupeň závislosti ostatních států vyplývá hlavně z jejich nízké ekonomické úrovně a nezbytnosti obchodní výměny. V některých nových státech si Rusko udržuje vojenskou přítomnost (např. v Gruzii a Tádžikistánu).

Rusko a Bělorusko

Přestože podíl **Ruska** na světové ekonomice je zanedbatelný (asi 1,5 %), díky svému arsenálu jaderných i konvenčních zbraní zůstává potenciálně silnou **světovou velmocí**. Respektuje to i ostatní svět. Rusko je členem Rady bezpečnosti OSN s právem veta, bývá účastno řešení velkých světových problémů (Kosovo, Afghánistán apod.). I když se vyspělostí nemůže rovnat

státům skupiny G7, je známo k jejím jednáním a skupina se změnila na G8. Rusko je s velkým náskokem nejrozsáhlejším státem světa (rozloha 17 mil. km² je větší než zabírá celá Evropa nebo Antarktida a téměř se vyrovná ploše Jižní Ameriky). Také počtem obyvatel (142 mil. v r. 2002) patří k největším zemím planety (zaujímá 9. místo), ale vykazuje největší úbytek na světě.

Země prochází obtížnou *transformací ekonomiky*, při níž se zvyšuje podíl lehkého průmyslu na úkor tzv. těžkých odvětví. Do světového obchodu se Rusko zapojuje především jako dodavatel surovin (ropa, uhlí, plyn, rudy, dřevo), které se podílejí na ruském exportu 75 – 80 %. Pouze 5 % vývozu připadá na strojírenské výrobky (převážně zbraně).

Rusko má na svém území rozsáhlé *surovinové zdroje*. Na eurasijském rozmezí je na ně nejbohatší oblast Uralu. Představuje světově unikátní koncentraci hospodářsky využitelných surovin, zejména různých rud. Mimo Ural má mezinárodní význam těžba ropy a plynu na území republik Tatarstán a Baškortostán mezi Volhou a Uralem. Regionální význam pak má těžba ropy, plynu a uhlí v republice Komi, železné rudy při hranicích s Ukrajinou a fosfátů a různých rud na poloostrově Kola. Hlavní nerostné zdroje však leží v asijské části Ruska. Zásoby fosilních paliv (uhlí, ropy, zemního plynu) a vodní energie, rud i nerud, stavebních surovin, drahých kovů (zejména zlata) a drahokamů včetně diamantů se zčásti využívají. Možnosti však jsou mnohem větší, ale lepšímu využití brání špatná dopravní dostupnost, nedostatek kapitálu a slabé zalidnění. Naděje na perspektivní využití bohatství Sibiře a Dálného východu se spojují se zájmem východoasijských států o surovinové zdroje.

Rusko má největší *zásoby dřeva* na světě, především na severu evropského Ruska a na Sibiři. Jeho uplatnění na světových trzích je však omezeno špatnou dostupností. To skýtá z ekologického pohledu naději, že sibiřské lesy zůstanou ještě nějakou dobu zachovány budoucí generací. O dřevo z rozsáhlých ploch na Dálném východě však mají zájem rychle rostoucí východoasijské ekonomické mocnosti.

Zemědělská produkce se výrazně snížila a nestačí uživit obyvatelstvo (asi třetinu importu představují potraviny). Rusko má přes obrovskou rozlohu poměrně málo orné půdy. Velkou část území pokrývají pusté tundry s dlouhodobě zmrzlou půdou a lesnaté tajgy. V Evropě se v teplejších oblastech s úrodnými půdami (černozemě a hnědozemě) jižně od 50° s. š. nachází pouze dolní Povolží, Podoní a podhůří Kavkazu (Kubáň). V asijské části má úrodné půdy jen malá část Poamuří a stepní oblasti Západní Sibiře. S touto výjimkou je celá asijská část Ruska odkázána na dovoz potravin. Ruské zemědělství zabezpečuje potřeby obyvatel jen v produkci brambor, cukrovky, lnu a ryb. Modernizace zastaralé technologie, zavedení výnosnějších odrůd plodin a zlepšení produktivity práce by

Obr. 34 – Blízký a Dálný sever Ruska. Hranice severovýchodních zón odpovídají zhruba klasifikaci životních podmínek – na Blízkém severu jsou hodnoceny jako špatné, na Dálném severu jako velmi a extrémně špatné.

mohly Rusku zajistit soběstačnost i v obilninách a dalších produktech.

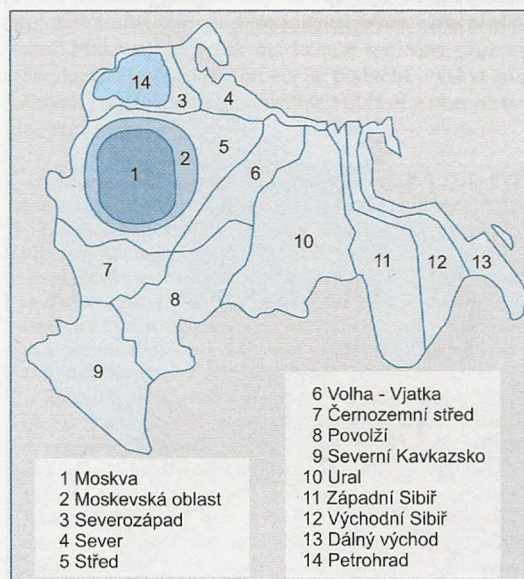
Průmyslová výroba Ruska přes velké potíže zůstává velmi rozmanitá. Základní složkou je strojírenský průmysl s široce rozšířenou výrobou zbraní. Rozsáhlá je i hutní výroba, chemický a dřevozpracující průmysl. Výrazně se zlepšila pozice textilní a oděvní výroby. Celkově však čeká ruský průmysl ještě rozsáhlá modernizace a transformace z přebýtečného těžkého průmyslu na lehký. Nejinak je tomu v sektoru *služeb*. Komunistický systém je velmi zanedbával a rozsah i kvalita je dodnes velmi nízká. Také dopravní infrastruktura je zanedbaná a vyžaduje značné investice. Úroveň služeb a dopravních sítí brání většímu rozvoji cestovního ruchu.

Největší soustředění obyvatel i průmyslu představuje hlavní město **Moskva** a její blízké okolí. Je největší evropskou aglomerací, která soustřeďuje přes 13 milionů obyvatel a téměř 20 % průmyslové výroby celého Ruska. Významné postavení si udržuje i druhé největší město Petrohrad (Sankt-Peterburg) s 5 miliony obyvatel. Kromě rozsáhlého průmyslu má stejně jako Moskva přední postavení v kulturním životě a v celoruském srovnání nadprůměrnou životní úroveň. Kromě těchto velkoměst a jejich aglomerací patří mezi jádrové oblasti *jižní Ural* s velkým soustředěním průmyslu těžebního, hutního, strojírenského (zbrojovky), chemického i dalších odvětví. Z mnoha průmyslových měst tu vyniká Jekatěrinburg (Ekaterinburg) a Čeljabinsk. Rozsáhlý průmysl je soustředěn rovněž v *Povolží* (těžba ropy, výroba elektřiny, strojírenský a chemický průmysl). Hlavními středisky jsou tu Volgograd, Samara a další. V asijské části Ruska nejvíce průmyslu soustřeďuje záposibiřský **Kuzbas**. Problémem budoucnosti Ruska zůstává *nerovnoměrné územní rozložení* ekonomických činností. Ty jsou především odrazem vlivu přírodních poměrů. Ruští geografové udávají, že 70 % území státu má velmi špatné podmínky pro

život člověka. Z toho více než polovina připadá do zóny extrémně nepříznivých podmínek – Rusové ji označují jako Dálný sever. Druhá část, o něco příznivější, lemuje jižní okraj extrémní zóny a je označována jako Blízký sever.

Udržení lidí v oblastech s extrémními přírodními podmínkami je obtížné. V době SSSR nebylo problémem přinutit lidi, aby odešli pracovat do arktických oblastí. Pokud se nejednalo o vězně, dostávali i určité příplatky a možnost se po odpracovaných letech vrátit do původního domova. S rozpadem SSSR však na příplatky nezbyly peníze, a tak se desetitisíce lidí začaly z těchto oblastí stěhovat. Zastavila se výstavba bytů, řada dolů a podniků byla uzavřena. Počty obyvatel v severských oblastech se dramaticky snížily (například na Čukotce o více než polovinu, na Kamčatce o třetinu), řada malých sídel zanikla úplně. V roce 1996 vláda rozhodla o obnovení příplatku za práci v oblastech tzv. Dálného i Blízkého severu (tuto zónu dokonce rozšířila). Zájem o práci ve ztížených podmínkách je však malý. Sídla na většině evropského i asijského severu jsou prakticky izolována od ostatního světa a vzdálenosti mezi nimi tvoří desítky i stovky kilometrů. Chybí komunikace a sídla jsou tak izolovanými ostrůvky v lůně severské přírody.

Z geopolitického pohledu se jeví, že poloha Ruska mezi evropským a východoasijským ekonomickým centrem by měla být výhodná. Obrovská vzdálenost mezi

Obr. 35 – Rozložení obyvatelstva Ruska vyjádřené zkreslenou, tzv. ekvidemickou mapou. Ta zhruba zachovává tvary území, ale jejich plocha nevyjadřuje rozlohu, ale počet obyvatelstva. Zachycuje velké ekonomické rajóny, z nichž navíc vylučuje dvě největší města.

východem a západem Ruska a jejich špatné **dopravní propojení** však působí spíše negativně. Obě okrajové části jsou spojeny jedinou pozemní spojnici – Transsibiřskou magistrálou vybudovanou na konci 19. století. K ní v sovětském období přibyla na Dálném východě ještě jedna větev – Bajkalsko-amurská magistrála. Chybí však silniční síť a propojení se severními oblastmi. Severně od 55° s. š. už zcela chybí jakékoliv komunikace západο-východním směrem i severο-j jižním (s výjimkou zamrzajících řek). Zatímco Západní Sibiř se silně industrializovanou oblastí Kuzbasu (s dominantním postavením Novosibirska, největšího města ruské Asie) a Východní Sibiř s Krasnojarskem jsou relativně dobře napojeny na evropskou část, hornatá oblast kolem Bajkalu tvoří významnou bariéru oddělující Dálný východ. Jeho excentricky položené centra Vladivostok a Chabarovsk (Habarovsk) mají silné vazby na Japonsko, Koreu a Čínu.

Přítom gravitační síly obou světových center přitahují okrajové části Ruska v protichůdných směrech. Nedo- statečně zalidněn Dálného východu, slabé ekonomické vazby s evropským Ruskem, obrovská přitažlivost východoasijského trhu a možnosti uplatnění dálnévýchod- ních surovin budou mít v budoucnu vliv na další vývoj Ruska. Připomeťme-li přelidněnost Číny v blízkém sou- sedství a migraci Číňanů do ruského Poamurí (v roce 2000 už přes 1 milion osob), lze očekávat i různé politic- ké problémy.

Od rozpadu SSSR probíhá politický boj mezi stou- pencí centralizace a demokratizace státu. Rusko pře- vzalo sovětský model administrativy s národnostními útvary, které se transformovaly převážně do podoby republik s vlastními vládami a parlamenty. Řídce zalid- něné severské oblasti jsou spravovány jako autonomní okruhy, regiony s převážně ruskou populací jsou ozna- čovány jako oblasti nebo kraje. Formálně má sice všech 85 subjektů Ruské federace rovnoprávné postavení, nic- méně některé z nich se pokusily využít oslabení centra pro získání samostatnějšího postavení.

Ve snaze o **decentralizaci** šlo nejdlá **Čečensko** na severu Kavkazu s požadavkem plné nezávislosti, prosa- zované i se zbraní v ruce. Tomu však Rusko zabránilo i za cenu tvrdého vojenského zásahu spojeného s geno- cidou civilistů. Jiné národní republiky (často však ná- rodní jen podle jména, protože příslušný národ většinou početně ustupuje Rusům) zvolily diplomatictější cestu. Na ropu a plyn bohatý **Tatarstán** uzavřel smlouvu s Ruskou federací, podle níž bylo téměř nezávislý a měl právo uzavírat i vlastní zahraniční kontakty. Podobné smlouvy, i když s menšími pravomocemi, uzavřely s centrem i další republiky (např. **Baškortostán**, **Sacha/ Jakutsko**, Tuva, Ingušsko aj.), ale také ostatní subjekty – v roce 2000 jich bylo už 50.

V pravomoci subjektů bylo i přijímání zákonů, které

ve více než 20 tisících případů odporovaly ústavě Ruské federace. Tento proces decentralizace moci se jevil pro uchování územní celistvosti Ruské federace natolik nebezpečný, že centrální orgány přistoupily k tvrdému zásahu – nad federální subjekty postavily **7 federálních okruhů**. Jejich úkolem je zamezit dalšímu rozvolňování federace a nastolit právní pořádek v souladu s ústavou. Za vlády prezidenta Putina (2000–2008) došlo k výrazné centralizaci moci a omezení autonomie federálních subjektů. Do jaké míry bude omezována i demokracie v celém Rusku, ukáže budoucnost.

V **Bělorusku** se jako v jediné zemi po rozpadu SSSR objevily trendy na znovuspojení s Ruskem. V nedemokratických poměrech nedokázali běloruští demokraté proti silnějším stoupencům sjednocení zabránit ustavení **Svazu suverénních republik (SSR)** v roce 1999. Rusko i Bělorusko si ponechaly mezinárodně-právní subjektivitu, ale dohodly se na vytváření společného ekonomického prostoru. Běloruská ekonomika je ovšem nesrovnatelně slabší než ruská a za deset let samostatnosti se v ní nic nezměnilo. Převažující strojírenská, chemická a potravinářská produkce je málo kvalitní a mezinárodní obchod Běloruska zůstal zaměřen na státy ve Společenství nezávislých států. Smlouva o vzniku

SNS byla podepsána těsně před rozpadem SSSR v běloruské metropoli **Minsk**. Kontakty s ostatními evropskými státy jsou značně omezené.

Popište charakter krajiny a podnebí v různých geografických šířkových pásmech na území Ruska (tundra, tajga, step, poušť a polopoušť, horské oblasti). Jak přírodní podmínky ovlivnily v těchto pásmech zalidnění a ekonomické aktivity?

Zjistěte podrobnosti o dlouhodobě zmrzlé půdě. Jaké má vlivy na ekonomické aktivity? Jaký je její rozsah v Rusku? Použijte mapy, encyklopedickou literaturu i jiné informační zdroje.

Pokuste se porovnat šíření carského Ruska v Asii s kolonizací Severní Ameriky. Jaké dopady mělo na původní obyvatelstvo?

Charakterizujte politický a ekonomický vývoj Ruska. V kterých obdobích bylo Rusko na vzestupu a ve kterých stagnovalo?

Které faktory ovlivňují regionální rozvoj Ruska a jakým způsobem? Vymezte jádrové oblasti a periferie.

Jaké je postavení menšinových národů v Rusku? Které jsou nejpočetnější a ve kterých oblastech žijí?

Sledujte nejnovější vývoj v Rusku na adrese <http://www.ruskodnes.cz> a informujte své spolužáky.

Obr. 36 – **Velké ekonomické rájóny Ruska.** V hospodářské praxi se již po desetiletí používá rozdělení země na tzv. velké ekonomické rájóny (označeny čísly 1 – 11). K nim v r. 2000 přibýlo politické členění na federální okruhy (označeny názvy). Obě členění rozdílně chápou např. zařazení Uralu. Zatímco dříve byl součástí Evropy, v nové struktuře se dostal do asijské části Ruska.

ZÁPADNÍ ASIE A SEVERNÍ AFRIKA

1. Pokuste se vystihnout polohu západní části Asie a severní Afriky vůči hlavním ekonomickým centrům. Ke kterým oblastem se vztahují pojmy střední Asie, Zakavkazsko, Blízký a Střední východ?
2. S pomocí mapy popište rozložení hlavních horských pásem, nížin a plošin na území těchto regionů. Jmenujte nejvýznamnější vodní toky a jezera.
3. Do kterých klimatických pásů spadají tyto oblasti? Jaký vliv má podnebí na zemědělství států západní Asie a severní Afriky?
4. Kde se na území uvedených regionů vyskytují pouště? Vyhledejte je na mapě a pojmenujte je. Jaké druhy hospodářské činnosti se mohou uplatnit v přírodních podmínkách těchto oblastí?
5. Co to jsou bezodtokové oblasti? Kde se v uvedených regionech vyskytují?
6. Ve kterých částech těchto regionů vznikla starověká civilizační centra, která ovlivnila pozdější vývoj civilizace i v Evropě?
7. Zjistěte v encyklopedické a učebnicové literatuře nebo na internetu základní údaje o vzniku a šíření islámu. Jak se projevuje islám v běžném denním životě jeho vyznavačů?
8. V které části těchto regionů ovlivňuje ekonomiku nerostné bohatství? Jak změnilo jejich vývoj?

Rozlehlý makroregion přesahuje hranici kontinentů. Tvoří kulturně-geografický celek, v němž je už řadu století dominantním prvkem islámská víra většiny obyvatel. Makroregion však má i četné společné přírodní charakteristiky, především suché podnebí, výskyt rozsáhlých pouštích a polopouštích oblastí a obecně nedostatek vody.

Přesto právě v místech, kde byl vody dostatek (Nil, Euphrat a Tigris, Indus) vznikly nejstarší lidské civilizace. Většina území byla vystavena působení různých civilizačních vlivů, mezi nimiž byly nejsilnější římský a perský. V římském období se rozšířilo v oblastech kolem Středomoří moře křesťanství. Vznik islámu v 7. století a následující islamizace však rozšíření křesťanství silně omezilo. Dnes patří k početnějším křesťanským skupinám jen Arméni, Gruzíni, řečtí Kyprané a egyptští Koptové.

Specifický vývoj a existence umělé asijsko-evropské hranice se projevuje v **různorodém vymezení a pojmenování regionů**. Oblast mezi Kaspickým mořem a čínskou hranicí se často označuje jako střední Asie, i když geograficky se jedná o část západní Asie (nově se proto někdy označuje jako vnitřní Asie). K ní se řadí i Malá Asie a Arabský poloostrov. Východní hranice západní Asie pak pokračuje podél západní hranice Indie, avšak s ohledem na historické vazby bývá často zejména Pákistán, ale někdy i Afghánistán, přiřazován k jižní Asii. Evropané s ohledem na geografickou polohu označovali nejbližší část východního Středomoří jako Blízký východ a vzdálenější jako Střední východ. Hranice mezi nimi však nebyly nikdy přesně vymezeny. S rozpadem SSSR se chápání Středního východu rozšířilo i na tzv. středoasijské státy a Pákistán jako jeden velký geopoliti-

cký makroregion. Často je k němu přiřazován i Egypt, protože Sinajským poloostrovem leží zčásti i v Asii a má se svými východními sousedy užší vztahy než s ostatními severoafrickými státy.

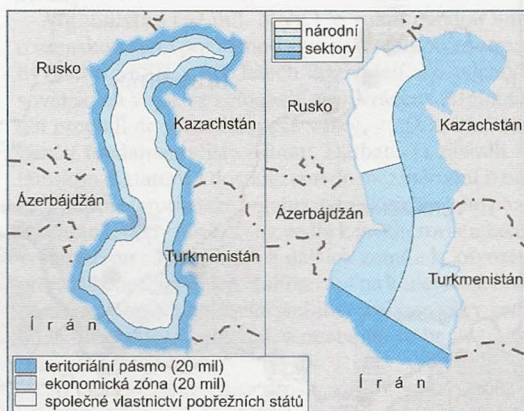
Takto vymezený Střední východ vcelku odpovídá tradiční arabské regionalizaci. Arabové při šíření islámu ovládli široký severoafrický pruh a nazvali ho **Maghrib** (tj. západ), zatímco oblasti od Egypta po Indus nazývali **Mašrik** (tj. východ). Na rozdíl od Maghribu se Mašrik v evropské terminologii nevžil. K označování částí makroregionu patří i pojmy Zakavkazsko, Levanta a Turkestán.

Pro naše účely dělíme makroregion s ohledem na integrační procesy a přirozené vazby na tři části – střední Asii a Zakavkazsko (zahrnující bývalé sovětské státy), středoasijskou Asii (od Turecka po Pákistán) a arabský region (jihozápadní Asie a severní Afrika).

Střední Asie a Zakavkazsko

Středoasijský region byl po několik set let prostorem migrací altajských kmenů, jejichž územní rozdělení se stabilizovalo až v 17. věku. Zejména jižní část regionu byla dlouhá staletí pod perským vlivem. To se dodnes projevuje zejména v Tádžikistánu a Afghánistánu. V obou těchto zemích žijí Tádžikové (v Afghánistánu asi čtvrtina populace), jejichž jazyk je téměř shodný s íránskou perštinou.

V 18. – 19. století oblast ovládlo (s výjimkou Afghánistánu) Rusko. K vytvoření územních celků na etnickém základě došlo v rámci SSSR. Hranice se několikrát změnila a na mnoha místech mají výrazné odlišný

Obr. 37 – Návrhy na rozdělení Kaspického moře. Rusko s ne zcela jednoznačnou podporou Íránu navrhuje ponechat Kaspické moře ve společném vlastnictví a vymežit v něm dvě 20mílové zóny (pobřežní teritoriální pásma a ekonomickou zónu). Ostatní země trvají na rozdělení stejným způsobem jako u jiných jezer, tedy na národní sektory, které by se staly součástí státního území.

průběh od etnických hranic. Avšak při rozpadu SSSR v roce 1991 se staly hranicemi pěti nových nezávislých států. Všechny vstoupily do Společenství nezávislých států. Turkmenistán však v roce 2005 změnil řádné členství pouze za formu přidružení.

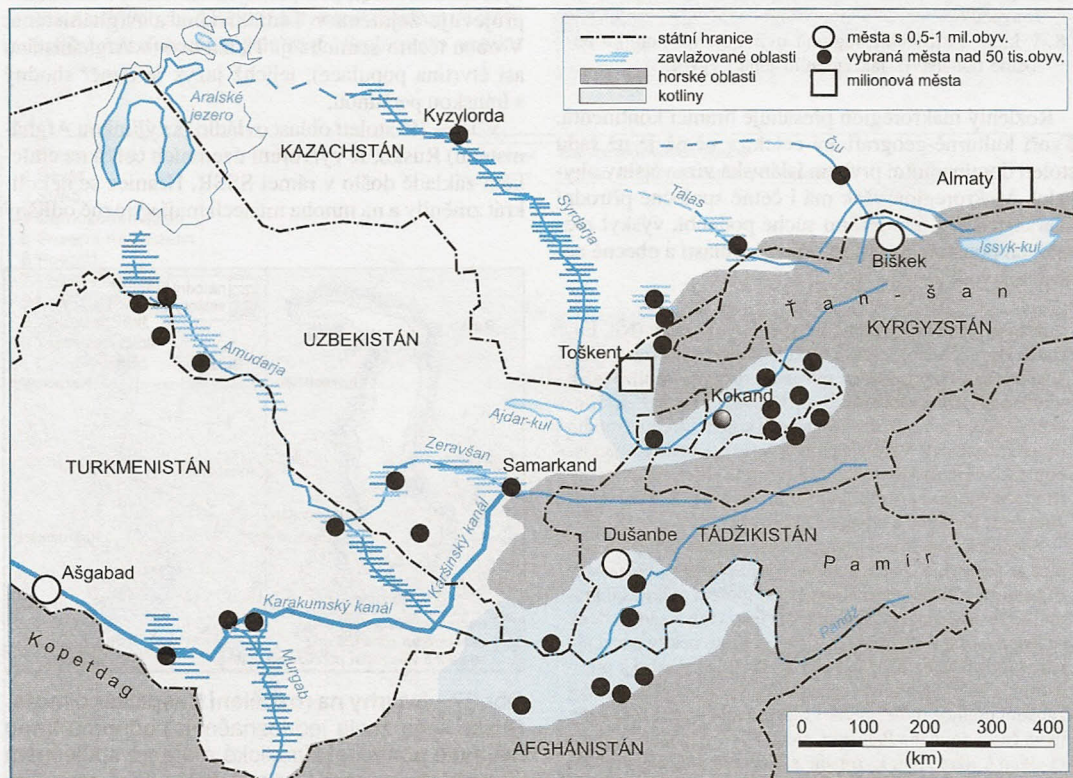
Všechny asijské bývalé sovětské republiky se potýkají s velkými ekonomickými problémy. Udržet jednotný ekonomický prostor v rámci SNS se nepodařilo, a tak se hledají nové formy spolupráce, které dále oslabují činnost SNS.

Patří k nim i dohoda o vytvoření **Euroasijského hospodářského společenství (EAES – Evro-azijskoje ekonomičeskoe sotrudničestvo)**, kterou v roce 2001 podepsaly Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Rusko a Bělorusko a k níž se připojil v roce 2006 i Uzbekistán.

Kazachstán je největším středoasijským státem (rozlohou 10. na světě), který svou západní částí zasahuje i do Evropy. Tato stepní a polopouštní země byla do-

movem kočovných kazašských kmenů, které si v průběhu 18. – 19. století podrobili Rusové. Ti postupně vybudovali trvalá sídla městského typu, v nichž získali početní převahu, zatímco Kazaši zůstali rozptýleni na venkově. Současná populace (15 mil.) je proto rozdělena na Kazachy (60 %) a Rusy (25 %). Protože drsné kontinentální podnebí bylo „ideální“ pro přesídlování nepohodlných osob v době komunistické diktatury, žijí dnes v Kazachstánu i Němci, Tataři, Ukrajinci a potomci četných dalších národů. Menšiny tvoří i příslušníci národů přesahujících ze sousedních zemí (nejvíce Uzbekci). Hustotou zalidnění Kazachstán připomíná Austrálii nebo Kanadu.

Geologický průzkum ukázal, že země je mimořádně bohatá na nejruznější **suroviny** – černé uhlí, ropu, zemní plyn, pestrou paletu rud (chrom, hliník, měď, olovo, zinek, molybden, nikl, wolfram, železo aj.), nejruznější nerudy a stavební materiály. Těžba surovin byla hlavním důvodem pro řízený dobrovolný i nucený příliv obyvatel z nejruznějších končin bývalého SSSR. V zázemí těžby vznikaly zpracovatelské závody hutního **průmyslu**, těžké-

Obr. 38 – **Jádrová oblast střední Asie.** Nejúrodnější částí nitra Asie je Ferganská kotlina rozdělená mezi tři státy hranicí se komplikovaným průběhem. Povšimněte si opačného extrému v okolí rychle vysychajícího Aralského jezera. Obnažené dno je pokryto až metr silnou vrstvou soli a v okolí se šíří zasolená písčinná poušť Aralkum. Co způsobilo změny v okolí Aralského jezera?

ho strojírenství a těžké chemie. Nutnost přepravy vyvolala výstavbu dopravní sítě, především železniční. Průmyslová skladba se po získání nezávislosti stala pro zemi velkou zátěží, protože chybí odvětví lehkého průmyslu. Export tvoří především kovy a kovové výrobky, rudy, uhlí, ropa, plyn a chemikálie, přičemž hlavním odběratelem zůstává Rusko. Jeho podíl však neustále klesá (na přelomu tisíciletí asi 40 %). Rychle se rozvíjí obchod se západoevropskými státy (Nizozemsko, Švýcarsko, Německo aj.) a s Čínou. Nerostné bohatství láká zahraniční investory. Kazachstán je v přílivu zahraničního kapitálu nejspěšnější ze středoasijských zemí.

Přestože Kazachstán má drsné kontinentální podnebí, horká léta umožňují ve stepích pěstovat řadu **zemědělských plodin** nejen pro vlastní potřebu, ale i pro vývoz (pšenice, kukuřice, cukrovka, bavlník, hořčice, ovoce, zelenina). Ve srovnání s počtem obyvatel jsou vysoké stavy ovcí a koz, v obilnářských a bavlníkářských oblastech se úspěšně chovají prasata, skot a drůbež. Vyváží se kvalitní vlna, kůže, maso, mléko, vejce a další produkty. Perspektivně se Kazachstán může stát podobným dodavatelem potravin jako například Kanada nebo Argentina.

Regionálnímu rozvoji rozlehlé země brání dosud slabě rozvinutá dopravní síť. Nej hustěji je osídlena těžební oblast kolem města Karaganda (Qaragandy). Do její blízkosti bylo přemístěno hlavní město. Tím se stala **Astana**, kdysi centrum nově rozoraných polí (tzv. celin – odtud dřívější jméno Celinograd). Původní metropole Almaty (dříve Alma-Ata) v podhůří Tan-šanu zůstává významným průmyslovým a obchodním centrem. Intenzivně se rozvíjejí styky s Čínou. Přispívá k tomu více než milion Kazachů žijících na čínské straně hranice. Na Čínu se bude perspektivně orientovat prostřednictvím projektované výstavby dálkového ropovodu i vzdálená kaspická ropná oblast. Silné zůstaly vazby na Rusko, protože v pohraničních oblastech je ve městech soustředěna větší na kazachstánských Rusů. Naopak na ruské straně hranice žije asi 800 tisíc Kazachů. Rusko má na kazachstánském území na 99 let pronajatu kosmickou základnu (kosmodrom) Bajkonur (Bayqonyr).

Uzbekistán je nejlidnatější středoasijský stát (27 mil. obyv.). Leží ve starém civilizačním centru s úrodnými kotlinami a podhorskými oblastmi. Někdejší uzbeké státy Chorezm (Chiva) a Bucharu se pod ruským protektorem udržely až do roku 1924. Poté byly anektovány Sovětským svazem a částečně přeměněny na dnešní Uzbekistán, jehož metropole byla umístěna do **Taškentu** (Toškent). Zavlažovací systémy umožnily rozsáhlé **pěstování bavlníku**, zatímco ostatní plodiny byly výrazně potlačeny. Závislost exportu na bavlně je dosud vysoká (přes 50 %). Také průmysl je zaměřen především na stroje určené ke kultivaci, sklizni a zpracování bavlníku. Na suroviny je země středně bohatá (ropa, plyn, měděné rudy), dlouholetou tradici má těžba zlata (15 % exportu).

Závislost na Rusku se pomalu snižuje, rozvíjí se obchod se západní Evropou (Švýcarsko, Británie, Nizozemsko aj.), s Čínou a Tureckem. Uzbekistán má četné historické památky, které dávají předpoklady pro perspektivní rozvoj cestovního ruchu.

Uzbekistán má v regionu zvláštní postavení. Uzbeci tvoří jen 3/4 populace, ale země sousedí se všemi středoasijskými státy, v nichž žije asi 5 milionů Uzbeků (nejvíce v Afghánistánu a Tádžikistánu). Mnozí Uzbeci se dosud neshodli s tím, že části úrodné Ferganské kotliny byly za sovětského režimu připojeny k sousednímu Tádžikistánu a Kyrgyzstánu. Vznikly nejen nepřirozené hranice, ale statistice Uzbeků zůstaly za hranicemi Uzbekistánu. Zahraniční aktivita státu směřuje k posílení vlastního postavení jako významného regionálního centra a navázání na tradiční postavení dřívějších uzbekých států.

Ostatní středoasijské bývalé sovětské republiky jsou do světové ekonomiky zapojeny omezeně. Podobně jako Kazachstán a Uzbekistán i ony mají problémy s transformací politického a ekonomického systému. Nejvíce se demokracií přiblížil **Kyrgyzstán**, v **Tádžikistánu** a **Turkmenistánu** jsou u moci postkomunistické autoritativní režimy. Ekonomicky patří všechny uvedené země k nejhudším na světě. Zemědělství vyžaduje závlahy a specializuje se na pěstování bavlníku. Ropa a zemní plyn jsou hlavním bohatstvím Turkmenistánu a perspektivně Afghánistánu. Hornaté země Kyrgyzstán a Tádžikistán těží některé rudy a vyrábějí barevné kovy pro export. Neujasněné politické poměry odrazují zahraniční kapitál, který je nezbytný pro další rozvoj zemí.

Afghánistán (32 mil. obyv.) je velmi chudou vnitrozemskou zemí poničenou agresivní válkou ze strany bývalého SSSR v 80. letech 20. století. Po odchodu sovětských vojsk se zbídačelý a rozvrácený Afghánistán propadl do víru občanské války, v níž zvítězili islámští fundamentalisté z hnutí Taliban. Ti zavedli islámskou diktaturu a dostali zemi do mezinárodní izolace. Podpora teroristické organizace al-Kajdá a jeho představitele Usámy bin Ládina vedla k protiteroristickému vojenskému zásahu USA a dalších zemí a k ofenzivě protitalibánské opozice. Taliban byl na konci roku 2001 poražen. Obnova politické stability a ekonomiky země bude dlouhodobá, obtížná, a neobejde se bez výrazné mezinárodní pomoci.

Tři zakavkazské státy prošly ve 20. století podobným vývojem a mají i stejné problémy jako státy středoasijské. Navíc se vyrovnávají s územními spory s hlubokými historickými kořeny. Mezi **Ázerbájdžánem** a **Arménií** existuje spor o území zvané Náhorní Karabach (Archach), které bylo za sovětského režimu podřízeno Ázerbájdžánu, i když v něm převažují Arméni. Ti si samozřejmě přejí připojení k Arménii, ačkoli karabašské území tvoří enklávu uvnitř Ázerbájdžánu. V **Gruzii** došlo k faktickému oddělení černomoř-

ské Abcházie, které však nikdo neuznal. Abcházové jsou jazykově příbuzní křesťanským Gruzínům, ale na rozdíl od nich vyznávají islám. Vztahy mezi křesťany (vedle Gruzínů také Armény) a mezi muslimy (Ázerbájdžánci, částečně i Abcházové) jsou dlouhodobě špatné a pro kavkazský region typické. Podobně je tomu i na sever od Kavkazu, v území ovládaném Ruskem (Čečensko, Dagestán).

Arménie a Gruzie mají dlouhou historii. Zvláště Arménie ovládala mnohem větší území a kulturně patřila k nejrozvinutějším zemím v období rozkvětu starořecké civilizace. Stala se prvním státem, který počátkem 4. století vyhlásil křesťanství státním náboženstvím, a Gruzie ji brzy následovala. Ve stejné době Armény i Gruziáni vytvořili vlastní písmo, které se udrželo dodnes. Arménská forma křesťanství představuje specifickou odnož (spolu s etiopskou a koptskou) a udržuje si nezávislost na katolické i pravoslavné církvi. Arménie velmi utrpěla nadvládou Turků, kteří osídlili většinu území někdejší Arménie. Násilné přestěhování, hromadné vyvražďování Arménů v letech 1915-1916 a útek ze země před útlakem způsobily, že v současnosti žije v zahraničí výrazně více Arménů než v jejich vlasti. Emigrace Arménů pokračuje dodnes vzhledem k nedobré hospodářské situaci země.

V Zakavkazsku se **zemědělství** zaměřuje na subtropické plodiny včetně čaje (zejména Gruzie). Suché podnebí vyžaduje na velkých plochách závlahové hospodářství. Další zdroje příjmů představují **suroviny**. Nejlepší předpoklady pro další rozvoj má Ázerbájdžán s bohatými zásobami ropy a plynu. Gruzie má světově významné zásoby manganové rudy, ale její těžba je nízká. Arménie své zásoby rud barevných kovů zatím netěží téměř vůbec. Všem zemím chybí kapitál na zahájení, popřípadě rozšíření těžby, přičemž zahraniční investice se z důvodů politické nestability těmto zemím vyhýbají. Totéž lze říci o turistech, přestože zakavkazské země mají pro rozvoj cestovního ruchu velmi dobré přírodní i kulturněhistorické předpoklady.

S pomocí map, literatury a znalostí ze základní školy se pokuste charakterizovat přírodní podmínky po jedné ze zemí střední Asie a Zakavkazska podle vlastního výběru.

Charakterizujte politický vývoj střední Asie a Zakavkazska během 20. století. Jaké je postavení zemí těchto regionů v současném světě?

Srovnajte ekonomickou úroveň států střední Asie a hlavní specializace nejvýznamnějších zemí.

Středoasijská Asie

Široký pruh území od Malé Asie po hranice indického subkontinentu zabírají tři velké státy považované za regionální mocnosti – Turecko, Írán a Pákistán. Doplňuje je malý ostrovní stát Kypř.

Území Turecka a Íránu bylo v minulosti jádrem silných říší, které se snažily o podmanění svých sousedů. Nejstarší dějiny státnosti má Írán. Pod evropským jménem Persie sahá jeho historie mnoho století před náš letopočet. Přestože byl několikrát v minulosti podmaněn dobyvateli z blízkého i dalekého okolí, vždy se podařilo iránskou stát-nost obnovit. Ani islamizace specifické perské civilizace neznamenala pouhé včlenění Persie do islámského světa. Přijetím šitského směru islámu se Persie vyčlenila jako svébytný kulturní region, jehož vliv zasahoval i do střední Asie a na východ až do severní Indie. Masový vpád Turků ke konci 10. století znamenal výraznou etnickou změnu v oblasti a porážkou Byzance vyplnili Turci uvolněné mocenské centrum v Malé Asii.

Dějiny Pákistánu byly po tisíciletí spjaty s vývojem celé Přední Indie. Pevné vazby zůstaly zachovány i po ovládnutí jižní Asie muslimskými dynastiemi a poté Británií. S vytvořením nezávislého Pákistánu v roce 1947 se však ekonomické, politické i kulturní vazby na Indii výrazně oslabily a Pákistán se začal orientovat západním směrem.

Mezi zeměmi regionu existují jen **slabé ekonomické vazby**. Příčinou je především umístění jadrových oblastí zemí, mezi nimiž se prostírají rozlehlé a řídké obydlené periferie. Zcela chybělo spojení kvalitní dopravní sítě, i když mezi zeměmi existovaly tradiční cesty pro obchodní karavany.

Proto se v roce 1964 všechny tři velké země dohodly na vytvoření **Regionální spolupráce pro rozvoj (RCD – Regional Cooperation for Development)** s hlavním cílem vybudování vzájemně propojené kvalitní dopravní sítě. Vzájemné vztahy byly přerušeny po státním převratu, jímž se v roce 1979 dostali v Íránu k moci stoupenci islamizace státu s výrazně protizápadní orientací. Teprve s rozpadem SSSR a vznikem nových států v sousedství došlo ke změně. Snaha posílit vliv ve středoasijském regionu vedla k obnově rozhovorů o integraci. V roce 1992 byla ustavena **Organizace ekonomické spolupráce (ECO – Economic Cooperation Organization)**, k níž přistoupil i Afghánistán a všechny bývalé sovětské republiky s islámským obyvatelstvem. Vzniklo tak největší integrační seskupení islámského světa rozlohou srovnatelné s Čínou, s více než 300 miliony obyvatel, s bohatými surovinovými zdroji a s výhodnou geografickou polohou.

Turecko (70 mil. obyv.) je **nejvyspělejší zemí regionu**. Zabírá celý poloostrov Malá Asie a přesahuje na území Evropy. Proto se často řadí i mezi evropské země a zúčastňuje se četných evropských aktivit. Kromě jiného je členem OECD, NATO, usiluje o přijetí do EU a stalo se iniciátorem vzniku Černomořské hospodářské spolupráce (BSEC). Patří k rozlehlým a lidnatým zemím (70 milionů obyvatel).

Jako **Osmanská říše** bylo Turecko mocností, jejíž teritorium zabíralo celé jižní a východní Středomoří a přes Rudé moře a Perský záliv dosahovalo až k Indickému oceánu. Tlak evropských velmocí toto území

značně zredukoval a porážka v 1. světové válce málem vedla k úplnému zániku země. Republikánský poválečný převrat Turecko zachránil a výrazně přiblížil chudou zemi politicky i hospodářsky k Evropě.

Přes velký pokrok Turecko zůstávalo až do 60. let 20. století zaostalou zemí. Přidružení k EU a zahraniční investice umožnily využití **nerostného bohatství** (uhlí, rudy železa, chromu, olova, zinku, antimonu, mědi, také bauxit, magnezit, síra, sůl a další), rozšíření průmyslové výroby o metalurgické, strojírenské a chemické produkty, intenzifikaci zemědělství i rozvoj cestovního ruchu. Statiscům Turků se otevřely pracovní trhy EU (zejména v Německu). Tím se v Turecku snížila nezaměstnanost a s návratem pracovníků ze zahraničí přišly do země vydělané peníze i získané dovednosti a znalosti. Turecko se změnilo v průmyslově-zemědělskou zemi s rostoucím přílivem turistů. Tradiční **zemědělství** se začalo specializovat a Turecko se v řadě produktů stalo jedním ze světových producentů (čočka, cizrna, olivy, slunečnice, kopří, čaj, lískové, vlašské a pistáciové ořechy, mandle, fíky, rozinky, ovoce aj.). Zemědělské produkty tvoří asi šestinu exportu, suroviny se vyvážejí minimálně. Největší část vývozu připadá na **průmyslové výrobky** (oděvy, železo, ocel a barevné kovy, chemikálie, elektropřístroje aj.). Průmyslová produkce technologicky výrazně překračuje úroveň sousedních zemí. To je důvodem zájmu Turecka na prohlubování ekonomické integrace se sousedy. Je s nimi ve srovnatelném postavení jako země EU vůči Turecku.

Regionální rozvoj cílevědomě posiluje zaostalé oblasti centrální a východní části tzv. Anatolie. Jádřová oblast se soustřeďuje na severozápadě v trojúhelníku měst Istanbul (největší město s 10 mil. obyv.), **Ankara** (hlavní město) a Izmir (přístav). Zde se nacházejí nejdůležitější průmyslové podniky s nejvyspělejšími technologiemi. Jižní středomořský region založil rostoucí prosperitu na cestovním ruchu. Současně je i hlavním dodavatelem subtropických plodin. Velká průmyslová zóna se zformovala na východě středomořské oblasti kolem Adany. Zpracovává domácí rudy a dovážanou ropu a fosfáty. Rychle se rozvíjí černomořská oblast s řadou velkých pobřežních měst (největší přístav Sam-sun). Nejzaostalejší zůstává jihovýchod s početnou kurdskou populací.

Turecko-iránské pohraničí obývají **Kurdové**. Žijí nejen na východě Turecka a západě Íránu, ale také na celém severu Íráku, v přilehlé oblasti severovýchodní Sýrie a zasahují i do Zakavkazska. Kurdové jsou jedním z nejpočetnějších národů světa, které nemají svůj vlastní stát. Postavení Kurdů v jednotlivých zemích nebylo do dnes uspokojivě vyřešeno, protože kurdské požadavky na nezávislost všechny dotčené země odmítají. Negativně se staví i k možnosti přiznání nějakého stupně autonomie. Kurdská oblast tak zůstává ohniskem neklidu, které

Obr. 39 – Severokyperskou tureckou republiku, kterou uznalo jen Turecko, odděluje demarkační linie od jižní části Kypru s převážně řecký hovořícím obyvatelstvem. Rozdělení ostrova brání v rychlejším zapojení Kypru do struktur EU. Oddělením chudší turecké části se však výrazně zvýšila životní úroveň řeckých Kypřanů a HDP na 1 obyvatele je v řecké části Kypru podstatně vyšší než v Řecku.

negativně ovlivňuje její celkový rozvoj i ekonomickou spolupráci sousedících států.

Kypr je ostrov ležící ve Středozemním moři jižně od Turecka. Ze zaostalé zemědělské země se stal rozvinutým a bohatým státem, dodavatelem spotřebního zboží a zemědělských produktů vysoké kvality. Nejvýznamnějším odvětvím přesto zůstává **cestovní ruch**.

Kypr se stal v roce 2004 členem EU, i když je fakticky **rozdělen** na dvě části. V roce 1975 se s vojenskou podporou Turecka oddělil tzv. Severní Kypr, jehož turecké obyvatelstvo se dožadovalo federalizace s řeckou jižní částí (ta mezinárodně reprezentuje celý Kypr). Neschopnost dohody vyvrcholila vyhlášením nezávislosti Severního Kypru, kterou však uznalo pouze Turecko.

Írán se lidnatostí (téměř 70 mil. obyv.) blíží Turecku, rozlohou je ovšem dvakrát větší. Na rozdíl od proevropsky zaměřeného Turecka Írán přehodnotil po islámském převratu v roce 1979 politickou orientaci a patří k silně protizápadním zemím. Je také výrazně multietnický – do oblasti při Perském zálivu (Chúzestán) přesahuje početná arabská menšina a také západní a severní oblasti obývají menšinové národy, mezi nimiž jsou nejpočetnější Ázerbájdžánci (v Íránu jich žije téměř třikrát více než v samostatném Ázerbájdžánu) a Kurdové. Většinová Peršané tvoří asi jen polovinu populace, perština je však jediným úředním jazykem státu.

Přestože Írán má rozmanité **nerostné bohatství**, využívá se jen nepatrně. Výjimkou je ropa, jejíž velké zásoby jsou zejména při Perském zálivu. S ropou je spjata

relativně prosperita země, která po převratu odmítala zahraniční investice jako nástroj vykořisťování. Ropa tvořila dlouho téměř celý objem exportu a přinášela zdroje pro industrializaci. Ta začala už v 60. letech 20. století. Po vynucené přestávce způsobené změnou politické orientace a osmiletou válkou se sousedním Irákem (1980-1988) se v ní intenzivně pokračuje. Sortimentem výroby se iránský **průmysl** blíží tureckému, produkce je však nižší a většina zůstává na domácím trhu. Na export jdou především petrochemické a textilní výrobky (zejména koberce), podíl ropy na vývozu se postupně snížil z 95 % asi na 75 %. **Zemědělská produkce** je podobně zaměřená jako v Turecku, úroveň hospodaření je však nižší. Hlavními plodinami jsou obiloviny a luštěniny, pro export se pěstují datle, pistácie, mandle, lískové a vlašské ořechy, meruňky apod. Významná je produkce hedvábí, kaviáru a perziánu.

Přírodní poměry významně ovlivňují regionální rozdíly. Ekonomické jádro země se nachází v západní části, v širokém pruhu od Kaspického moře přes 11miliónovou aglomeraci hlavního města **Teherán** (Tehrán) a Isfahán (Esfahan) do ropné oblasti Chúzestánu. Stranou tohoto pásu leží historické jádro Fárs neboli Persie se starobylým kulturním centrem Šíráz (Shiraz), v jehož blízkosti leží trosky starověké Persepole. S rozpadem SSSR vzrostl význam severních oblastí, zejména pohraničního Chorásánu s obchodním centrem Mašhad (Mashhad).

Pákistán je druhou nejlidnatější islámskou zemí světa s téměř 170 miliony obyvatel. Je to mnohonárodnostní stát, v němž má každý větší národ (Paňdžábi, Balúčové, Sindhové, Paštunové) vymezenou svou provincii v rámci federálního státu. Pro sjednocení jazykově různorodé populace byla zvolena urdština, pákistánská forma hindštiny psaná upraveným arabským písmem.

Přirozené **ekonomické vazby** dlouhodobě směřovaly na východ, do dnešní Indie. S oddělením islámského Pákistánu od převážně hinduistické Indie v roce 1947 se vážně narušily. Snahy Pákistánu vyrovnat se mocensky mnohem větší Indii vedly k orientaci na ekonomické vztahy s islámskými zeměmi. Tato tendence ještě zesílila po rozpadu SSSR a vzniku nových států ve střední Asii. Pákistán však udržuje silné vazby i s EU, s níž v roce 2001 uzavřel zvláštní smlouvu.

Pákistánská **ekonomika** je ovšem velmi slabá. Převažuje zemědělství a na něj navazující odvětví potravinářského, textilního a kožedělného průmyslu. Jejich produkty tvoří téměř celý vývoz (nejvíce bavlněné textilie). Zemědělství má nízkou technologickou úroveň. V oblastech, kam naplno nedosahuje vliv monzunu, je závislé na možnosti závlah. Ačkoliv se rozloha zavlažované půdy zvětšuje, na moderní závlahové hospodářství chybějí finanční prostředky. Přesto země dokáže vypěstovat přebytek rýže, luštěnin a cukru (pěstuje se cukrová třtina i cukrová řepa). Hlavní exportní plodinou je bav-

lák, ale vyváží se i konopí, datle, skočec (ricinus), sezam a tropické ovoce.

Ekonomické jádro leží při řece Indus a jejích přítocích. Hlavní město **Islámábád** je umístěno excentricky na severu země. Vytváří aglomeraci s bývalou, mnohem menší metropolí Rávalpindi (Rawalpindi). Nedaleko nich leží v této podhorské, klimaticky příjemné krajině i Pěšávar (Peshawar). Nejvýznamnější ekonomické centrum však vyrostlo na pobřeží – 10miliónový přístav Karáči (Karachi). Zprostředkovává veškerou námořní dopravu, soustřeďuje téměř polovinu průmyslové výroby státu a je také největším městem. V hustě zalidněném zemědělském Paňdžábu leží několik dalších velkoměst, mezi nimiž vyniká pohraniční Láhaur (Lahore, přes 5 mil. obyv.).

Která ze zemí makroregionu má nejužší a která nejslabší vazby na evropské ekonomické centrum?

Jaké je vzájemné postavení jádrových a periferních oblastí Turecka, Íránu a Pákistánu? Vyhledejte na mapě nejvýznamnější centra a sledujte propojení dopravní sítě mezi státy.

Na stránkách wikipedie můžete vyhledat informace o všech asijských státech. Vyberte si některou z bývalých sovětských zemí a připravte si krátkou charakteristiku o jejím posledním vývoji.

Ze zpráv sdělovacích prostředků sestavte krátkou informaci o aktuálních politických a ekonomických událostech ve sledované oblasti za poslední 2 – 3 měsíce.

Jihozápadní Asie a severní Afrika

Tento rozsáhlý makroregion překračující hranice kontinentů tvoří nejstarší **jádro islámského světa**. Je kulturně značně homogenní, sjednocen náboženstvím a jazykem (přes rozdíly mezi hovorovou arabštinou v různých částech oblasti), etnicky jednotný, protože většinu obyvatel tvoří Arabové. Státy makroregionu jsou však ekonomicky i politicky značně různorodé. Arabové dokázali trvale obsadit dvě stará civilizační centra v Mezopotámii a Egyptu, ale nedokázali jejich potenciál dostatečně využít. Přitom v raném stadiu po jejich dobytí (7. – 8. století) a vytvoření **arabské říše** na rozhraní tří světadílů v čele s nejvyšším duchovním vůdcem chalífou, se arabský svět stal symbolem vzdělanosti, vědy, umění i ekonomické prosperity. Arabové obohatili středověkou Evropu nejen o mnohé poznatky vlastní, ale předali jí také výsledky vědy a umění čínského, jihoasijského, starořeckého i jiných kultur.

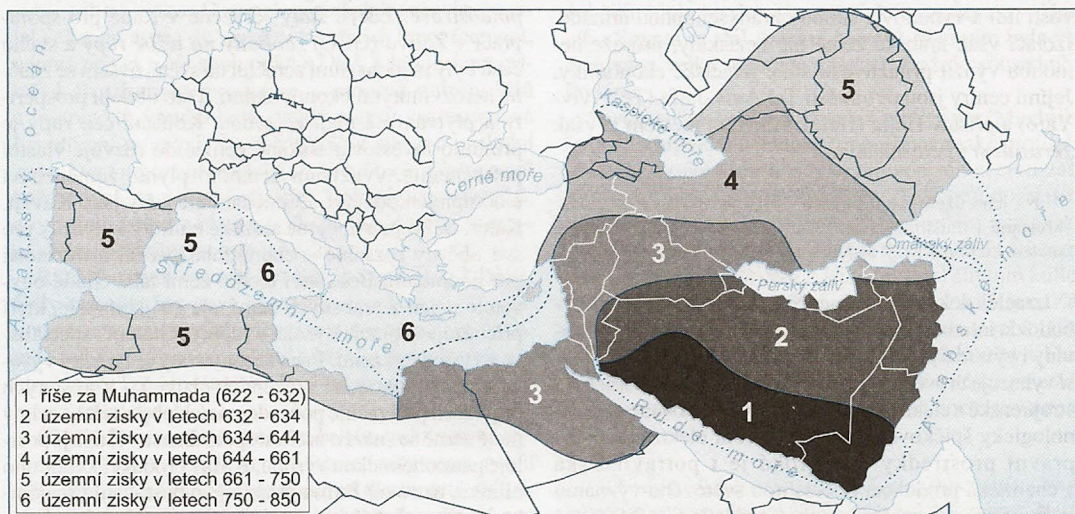
Nástupnické spory vládnoucích dynastií, odstředivé tendence místních vůdců na okrajích říše a konflikty se sousedy přivodily postupný **rozpad arabského chalífátu**, jehož moc sahala až do Evropy (Pyrenejský poloostrov). Rozsáhlé území se nakonec v 16. století téměř celé stalo kořistí osmanských Turků. Nezávislost si uchovaly jen státy na samém okraji – Maroko a Omán. Ani Turci nedokázali trvale sjednotit arabské území. Jednotlivé části se vymaňovaly z tureckého vlivu, aby se v 19. – 20. století

staly kořistí evropských mocností – Británie, Francie a Itálie. S dekolonizací zůstalo zachováno politické rozdělení na více než 20 států, jejichž počet se dlouhodobě stabilizoval. Všechny pokusy o pevnější **integraci** dvou nebo více arabských států ztroskotaly na neshodách o politickém uspořádání. Jedinou výjimkou je spojení 7 malých monarchií v rámci Spojených arabských emirátů (SAE) a integrace dvou jemenských států do sjednoceného Jemenu. Také většina pokusů o ekonomickou integraci se zatím nezdařila. Pro neshody mezi státy se nedaří prosadit širší ekonomickou spolupráci ani mezi severoafrickými státy, i když v roce 1991 založily **Svaz arabského Maghribu (UAM – Union de Arabe Maghrib)**. Jedinou funkční integrací se stala **Rada pro spolupráci v Zálivu (GCC – Gulf Cooperation Council)**, kterou v roce 1982 založilo šest ropných monarchií Arabského poloostrova (Saúdská Arábie, Kuvajt, Katar, Bahrajn, Spojené arabské emiráty a Omán). Jejich jednotčím poutem je nejen dostatek ropy, a tím i finanční nezávislost, ale i politická obrana monarchistických, více či méně absolutistických systémů.

Snahy o integrování arabských států narážejí především na mocenské zájmy politiků, z nichž mnozí mají autokratické sklony. Ani jedna země nezavedla plně demokratický politický systém – nejvíce se mu blíží Tunisko, Maroko, Egypt a Jordánsko. Opačný pól představují již zmíněné absolutní monarchie a vůdcovské režimy v Iráku a Libyi. Jedinou celoarabskou organizací tak zůstala **Liga arabských států (LAS – Ligue of Arab States)**, založená už v roce 1945. To je však politické seskupení, jehož hlavním cílem je obrana arabských zájmů vůči jiným státům. Členské země si však jsou vědomy potřeby širší ekonomické spolupráce a v roce 1997 se 18 států z 22 dohodlo, že do roku 2008 zřídí **Arabskou zónu volného obchodu (AFTA – Arab Free Trade Area)**. Výsledky těchto snah bude možno posoudit až v příštích letech.

Arabský makroregion je jako celek zapojen do světové ekonomiky především jako **producent ropy**. Tu s výjimkou Maroka, Libanonu a Jordánska těží všechny arabské země, ale Tunisko, Jemen, Sýrie a Egypt jen v menším množství. Náhražkou za ropu jsou bohaté zásoby fosfátů (Maroko, Tunisko, Sýrie, Jordánsko a také Izrael). Ostatní ekonomické aktivity mají nesrovnatelně menší význam. **Ekonomická úroveň** států tohoto makroregionu je různá. Hlavní producenti ropy (hlavně Kuvajt, Saúdská Arábie, Spojené arabské emiráty) patří k nejbohatším státům s vysokými ukazateli HDP na 1 obyvatele. Na druhé straně stojí málo rozvinuté státy s velmi nízkou životní úrovní (Jemen ad.). Zcela výjimečné postavení v tomto makroregionu má ekonomicky vyspělý židovský stát Izrael, který musel od svého vzniku stále obhajovat svou existenci. To je zdrojem neklidu v oblasti.

Údolí Nilu a Mezopotámie představují několik tisíc let **stará civilizační centra**, v nichž se vystřídala bezpočet místních vládů i dobytých území. V nesmírně pestrém politickém vývoji lze vymezit několik rozhodujících událostí: **vznik tří světových náboženství** – judaismu (židovství), křesťanství a islámu, rychlou **islamizaci a arabizaci** regionu, dlouhodobou **vládu Turků** z Osmanské říše (1516-1918) a krátké, ale intenzivní **působení Francie a Británie**. Vliv evropských mocností se odrazil na politickém rozdělení – nemožnost spojení oblasti Levanty a Mezopotámie rozdělením regionu mezi Francii (Sýrie, Libanon) a Británii (Irák, Palestina, Jordánsko) a zabránil slíci dynastií Saúdů politicky sjednotit Arabský poloostrov tím, že s řadou malých pobřežních monarchií uzavřela Británie smlouvy o protektorátu.

Obr. 40 – **Šíření islámu v prvních stoletích po jeho vzniku.** Arabský chalífát se rozprostíral na obrovské ploše včetně Pyrenejského poloostrova a středomořských ostrovů.

Do zemědělských příhodných míst údolí Nilu a Mezopotámie se soustředila i hlavní mocenská centra arabského světa. Přes silnou islamizaci zůstaly v regionu početné a různorodé komunity východních křesťanů. První vyznavači jediného boha a předchůdci křesťanů – judaisté neboli **židé** – zůstali po četných pogromech rozptýleni v malých skupinách na mnoha místech oblasti i celého světa.

V novodobých dějinách umožnila Británie návrat tisícům židů do jejich pradávnej domoviny Izraele. Ta byla mezitím ovšem dávno arabizována a nazývána **Palestinou**. Přistěhovalectví naráželo na silný odpor arabského obyvatelstva, které nelíbě neslo přidělování neobdělávané půdy židovským osadníkům i jejich usazování ve městech. Příliv zesílil po masové genocidě židů nacistickým Německem. Po válce rozhodla OSN o vytvoření dvou nezávislých států – židovského Izraele a arabské Palestiny. S tím nesouhlasily sousední arabské země a zahájily v den vyhlášení nezávislosti Izraele proti němu válku. Ta skončila porážkou Arabů, stejně jako dvě další války. Izrael přitom rozšířil svoje území o palestinská území a Palestina se na mapách neobjevila. Po desetiletích nepřátelství došlo v 90. letech k jednáním, která otevírají možnost pro vytvoření nezávislé Palestiny a zachování Izraele. Extrémní síly na obou stranách však maří snahy po mírovém uspořádání.

Izrael představuje původní, i když pro Araby cizorodý prvek, s jehož existencí se dosud většina nesmířila. Izrael je ekonomicky **nejvyspělejší zemí** arabského makroregionu s velmi silnými vazbami na západní euroamerickou civilizaci. Stát nemá významnější zdroje (jen fosfáty a draselné soli) a postrádá ropu. Přestože se těží ve velkém množství v sousedních zemích, musí ji Izrael nakupovat až v Americe. Izolace ze strany arabských zemí přinutila Izrael racionálně využívat i tvořivosti lidí a vybudovat silnou obranyschopnou armádu. Izolaci však arabské země nic nezískaly, protože nemohou využít přitažlivosti silné izraelské ekonomiky. Jejím centry jsou dvojměstí Tel Aviv-Jaffa (Tel Aviv-Yafo) a přístav Hejfa (Hefa). Hlavním městem je však **Jeruzalém** (Yerushalajm).

Na jeho území se nacházejí četná posvátná místa židů, křesťanů i muslimů. Také Palestinci však chtějí vyhlásit město, které nazývají al-Kuds (al-Qods), svou metropolí.

Izraelci dokázali i na nepříteli vhodných půdách vybudovat intenzivní **zemědělství** zajišťující základní potraviny i vývozní přebytky (např. citrusové plody). **Průmysl** vykazuje úroveň nejvyspělejších zemí. Hlavní roli mají strojírenské a elektrotechnické obory orientované na technologicky špičkové zbraně, spotřební elektroniku, dopravní prostředky aj., široká je i potravinářská a chemická produkce. Specialitou světového významu je broušení diamantů. Izrael je příkladem státu, jehož obyvatelstvo, žijící v trvalém ohrožení ze strany sousedů, dokázalo vlastní pílí za pomoci židovských souvěrců

a sympatizantů vybudovat funkční a prosperující ekonomiku. A to i při obrovském zatížení, které představují výdaje na obranu.

Sousední **Libanon** byl až do 70. let prosperující zemí. Žije v něm početná skupina křesťanů (maronitů), kteří zastávali významné místo v politickém i hospodářském životě země. Po dlouhé občanské válce, která země poničila, mnoho Libanonců emigrovalo a silné postavení v zemi získala sousední **Sýrie**. Ta usiluje o mocenský vliv v oblasti, přičemž jejím hlavním konkurentem je **Irák**. Ten rozpoutal nejprve válku proti Íránu, později napadl Kuvajt a dostal se do mezinárodní izolace. Obě země jsou silně závislé na těžbě a zpracování ropy, přičemž Irák má mnohonásobně vyšší zásoby. Zemědělství obou států je na nízké technologické úrovni a nevytváří přebytky, i když má relativně dobré přírodní podmínky. Na export se pěstují datle, bavlník a subtropické ovoce. Průmyslová struktura dokládá nevyvinutost syrské a irácké ekonomiky, protože výrazně převládají obory vázané na zemědělství – potravinářství, textilní a kožedělná výroba. Zajímavou ekonomickou specializací zvolilo převážně pouštní **Jordánsko**, které využilo své geografické polohy a zaměřuje se především na obchod a poskytování služeb při tranzitu. Všechny uvedené země mají dobré zejména kulturně-historické předpoklady pro cestovní ruch. Návštěvnost je však limitována dlouhodobými politickými problémy v regionu. V sídelní struktuře dominují jednotlivé metropole. Mezi nimi vyniká irácký **Baghdád**, největší asijské arabské město se 6,5 miliony obyvatel. Syrský **Damašek** (Dimashq) a libanonský **Bejrút** (Beyrut) jsou téměř třikrát menší, jordánský **Ammán** není milionovým městem.

Zvláštní arabský region se zformoval **na Arabském poloostrově**. Zdejší **státy** sdružené v Radě pro spolupráci v Zálivu (GCC) **zbohatly na těžbě ropy** a svého času byly nejbohatšími zeměmi na světě, ovšem se značně nerozvinutými ekonomikami. Toto období prosperity a plýtvání už mají za sebou. Kolísání cen ropy je přinutilo investovat získané peníze do rozvoje vlastní petrochemie, využívání zemního plynu, zemědělství a neropných odvětví. Zejména malé státy jako Kuvajt, Katar, Bahrajn a Spojené arabské emiráty vytvořily pro své občany rozsáhlé sociální zabezpečení a možnosti pro podnikání. Bohatství těchto zemí láká chudé obyvatele nejen z arabských zemí, ale i z jižní Asie, kteří přicházejí za prací. Vysoké výdělky přitahují i specialisty z vyspělých zemí. Pro všechny státy je typický vysoký podíl dlouhodobě usazených cizinců – v některých případech překračuje počet domácích obyvatel. Všechny malé země se snaží o určitou specializaci – **Kuvajt** posílá petrochemickou výrobu, **Katar** produkci kvalitního hliníku, ostrovní **Bahrajn** usiluje o postavení finančního centra arabského regionu, **Spojené arabské emiráty** úspěšně rozvíjejí cestovní ruch, mezinárodní obchod a výzkumné experimenty v rámci pouštního zemědělství.

Omán využívá okrajového vlivu monzunu pro rozvoj obilnářství.

Dominantní postavení v oblasti má **Saúdská Arábie**. Jejím historickým jádrem je vnitrozemská oblast Nadžd, z jejíž metropole **Rijád** (ar-Riyad) zahájila dynastie Saúdů počátkem 20. století expanzi do přímořských oblastí. Podářilo se jim na západě dobýt úrodný Hidžáz, v němž se nachází kolébka islámu – posvátná města Mekka (al-Makkah) a Medína (al-Madína), hornatou oblast na jihozápadě a neúrodné pobřeží Perském zálivu. Tam se později našla rozsáhlá **ropná pole** a z řídké osídlené oblasti se stalo ekonomické jádro státu. Okrajové oblasti Arabského poloostrova (východní část Jemenu a Omán) byly v té době pod kontrolou Británie a jeví se jako ekonomicky neperspektivní, i když strategicky důležité. Objev ropy jejich význam zcela změnil.

Saúdská Arábie má k dispozici velké, převážně pouštní území, na němž se nacházejí i další **suroviny** (rudy mědi, uranu, železa, zlata apod.). Zatím se však těží v omezené míře. Dostatek financí a snaha zvratit závislost na dovozu potravin vedl Saúdskou Arabii k nákladnému projektu **zemědělské kultivace** polopouštních oblastí pomocí moderních technologií, čerpání podzemních vod a odsolováním mořské vody. Byly tak zúrodněny tisíce hektarů dosud neplodných půd a během krátké doby zabezpečena soběstačnost v obilovinách (pšenice, ječmen) i pro další státy Arabského poloostrova. Náklady jsou ovšem vysoké – proti Evropě až dvacetinásobné. Rozšiřuje se i produkce citrusů, banánů, manga, broskví, meruněk, mandlí a dalšího ovoce, narůstá pěstování zeleniny v klimatizovaných halách. Tradiční je produkce datlí v oázách.

V **průmyslu** vznikla řada petrochemických závodů a energeticky náročných odvětví jako je výroba železa, mědi nebo hliníku. Dostatek nerudných surovin vyvolal velké investice do výroby stavebních hmot (cement, vápno, osinek). Ve spolupráci s USA a Japonskem přibývá strojírenská produkce – montáž automobilů a motocyklů, stavba lodí, rychlý rozvoj zaznamenává i spotřební průmysl. Saúdská Arábie zůstává poslední zemí, která nerozvíjí klasický cestovní ruch. Přesto zemi každoročně navštěvují statisíce islámských poutníků, aby splnili jeden z hlavních úkolů každého muslima – návštěvu posvátného města Mekky.

Rychlý rozvoj vyvolal i rozsáhlé **regionální změny**. Byly vybudovány nové komunikace a hlavní rozvojovou osou se stala spojnice mezi ropným přístavem Dammán (ad-Damman) přes Rijád a Mekku do rudomořského přístavu Džidda (Jiddah). Splňují se i vazby na všechny sousední země.

Chudý **Jemen** zůstává na Arabském poloostrově výjimkou. Teprve od 80. let 20. století těží ropu, má jí ovšem relativně málo. V Jemenu po dlouholeté občanské válce zvítězili stoupenci republikánského zřízení, což vede k orientaci Jemenu spíše na Egypt než na ostatní státy poloostrova.

Severoafriický **Egypt** je nejlidnatějším arabským státem (80 mil. obyvj.) s téměř 10procentní křesťanskou menšinou Koptů. Jeho území leží menší částí v Asii a větším dílem v Africe. Tvoří přechod mezi státy jihozápadní Asie a severní Afriky. Síla jeho civilizačního centra je natolik velká, že i když byl v minulosti mnohokrát dobyt, vždy dokázal rychle obnovit svou autonomii nebo nezávislost. Země má relativně velké **přírodní bohatství** (ropa, železná ruda, fosfáty). V údolí a deltě Nilu navíc dokázala už ve starověku vybudovat prosperující **zemědělství** zabezpečující potřeby vlastní populace. Přebytky luštěnin, specializované produkce subtropického ovoce, zeleniny a datlí se vyvážejí, stejně jako tradiční dlouhoválnitá bavlna. Také v egyptském **průmyslu** si hlavní postavení udržují odvětví vázaná na zemědělskou výrobu. Země však má i dostatečnou hutní výrobu, dobře rozvinuté strojírenství a chemické obory. Jejich produkty tvoří až pětinu exportu, třetina připadá na textilní, kožedělné a potravinářské výrobky. Hlavní podíl (asi 40 %) si udržuje ropa. Specifické místo v ekonomice zaujímá **cestovní ruch**. Ročně přijíždí několik milionů turistů, aby shlédli unikátní památky na starověké období – světoznámé pyramidy a jiné architektonické skvosty. Snahy islámských fundamentalistů odradit teroristickými útoky turisty a dostat Egypt do izolace byly zatím neúspěšné.

Regionální struktura Egypta je zcela netypická v tom, že 99 % obyvatel je soustředěno v úzkém pruhu podél Nilu a v jeho deltě. Těsně v zázemí delty leží hlavní město **Káhira** (al-Qáhira), s aglomerací největší africké město (16,1 mil.). Na pobřeží mu konkuruje přístav Alexandrie (al-Iskandarija), zatímco přístavy Suez (As-Suwajs) a Búr Saíd při Suezském průplavu zůstaly poměrně malé. Řetěz větších i menších měst se táhne podél Nilu hluboko do vnitrozemí, kde centrem tzv. Horního Egypta se stal Asuán (Aswán). Nad ním byla vybudována velká přehrada zasahující až do sousedního Súdánu.

Severoafriické oblasti západně od Egypta (Maghrib) byly ve starověku v podobném postavení jako protilehlé jihoevropské území, tedy okrajovou zónou civilizačních vlivů východního Středomoří. V nejlidnatějším místě dnešního Tuniska vzniklo regionální mocenské centrum Kartágo, které podlehlo v souperení s Římem. Římský vliv se na severu Afriky projevil šířením kultury včetně křesťanství, které přežilo i rozpad Říma. Základní civilizační zvrát přišel po příchodu Arabů, šířících mezi severoafriickými berberskými kmeny islám. Jeho přívrženci brzy početně převýšili a většinou zcela asimilovali křesťany a vtiskli regionu současný **arabský ráz**.

Severní Afrika se stala periferií Arabského chalífátu, což vedlo k posilování lokálních mocenských center. Nejsilnější vzniklo v Maroku, které se později rozšířilo i na jih do dnešního Mauritánie a severně na Pyrenejský polo-

ostrov. Po turecké anexi severní Afriky počátkem 16. století si nezávislost udrželo jen Maroko. Časem se však stala turecká vláda více či méně formální i v dalších regionech (Alžírsku, Tunisku). To se v 19. století odrazilo v **expanzi Evropanů** – Francouzi obsadili Alžírsko, Tunisko a převážnou část Maroka, Španělé menší část Maroka (včetně tzv. Západní Sahary) a Italové se usadili v Libyi. Kolonizace utužila ekonomické vazby s Evropou a stanovila politické hranice, které přetrvaly do období nezávislosti. I poté zůstaly mezi zeměmi četné územní spory (zejména o alžírské saharské oblasti).

Maroko si zachovává v rámci arabského makroregionu svá specifika vyplývající z okrajové geografické polohy, z historického vývoje i struktury populace. Tu převážně tvoří arabizovaní Berberi. V poslední době posilují národní povědomí a dosáhli zrovnoprávnění nejrozšířenějšího berberského jazyka (šilchštiny) s arabštinou. Maroko si jako jediný severoafrický stát zachovalo monarchii. V ekonomické sféře prosazuje úzké **kontakty s EU** formou přidruženého členství. A mezinárodním poli má problémy hlavně s africkými státy kvůli svévolnému připojení bývalé španělské kolonie Západní Sahary s bohatými zásobami fosfátů. Většina afrických států anexi neuznala a podporuje nezávislost území. Maroko je zemí, která se snaží rovnoměrně rozvíjet všechny sektory ekonomiky, což se projevuje ve **vyvážené struktuře exportu** (potraviny, průmyslové spotřební zboží, polotovary, suroviny – zejména fosfáty). Maroko je také silně zapojeno do mezinárodního **cestovního ruchu**. Díky dlouhodobé politické stabilitě neustále roste počet evropských i amerických turistů. Hlavní ekonomická centra – metropole **Rabat** (ar-Ribát) a přístav Casablanca (Dár al-Bajdá) – leží na atlantském pobřeží. Ve Středomoří přežily na marocké půdě **španělské državy** (Ceuta a Melilla), které Maroko zatím neúspěšně požaduje zpět.

Alžírsko je zemí bohatou na **ropu a zemní plyn** s výraznou koncentrací ekonomických aktivit v severním hornatém pobřežním pruhu. Tam leží nejdůležitější přístavy – hlavní město **Alžír** (al-Džazáír) a Oran (Wahrán). Politická orientace země je od získání nezávislosti výrazně odlišná od sousedního Maroka i Tuniska. Alžírsko bylo zemí se socialistickou orientací a po rozpadu bipolárního světa se v zemi rozšířilo **islámské fundamentalistické hnutí** s výrazně protievropskou orientací. Fundamentalisté se snaží své požadavky na zřízení islámského státu prosadit různými teroristickými akcemi, vražděním cizinců i domácích obyvatel, kteří se staví proti nim. Různá fundamentalistická seskupení působí i v jiných muslimských zemích. Místní vlády je někdy potlačují, jindy trpí, někdy dokonce některé podporují. Politický islamismus se prosadil zvláště v Íránu a v Súdánu. Alžírsku způsobili fundamentalisté velké škody, protože narušili vztahy s nejbližšími sousedy a Evropou a způsobili úplný **útlum** slibně se rozvíjejícího **cestovního ruchu**.

V **Tunisku** se naopak **cestovní ruch** dynamicky rozvíjí a využívá zájmu evropských turistů o exotické severoafrické prostředí s možností seznámit se s islámskou civilizací a zajímavostmi saharské přírody. Umožňují to stabilizované vnitřní poměry. Také Tunisko je **přidruženým členem EU** a s její pomocí výrazně posiluje industrializaci země. Ta se projevuje i v jasné převaze podílu průmyslového spotřebního zboží a potravin na tuniském exportu.

Libye má výrazně jinou vývozní strukturu. Z více než 90 % ji tvoří **ropa a zemní plyn**, což je i důsledek dlouhodobé libyjské politiky. Libyjský vůdce Kaddáfí prosazuje od uchvácení moci v roce 1969 orientaci zaměřenou na integraci více arabských států a vytvoření silné protiváhy vůči západní Evropě s využitím ropného potenciálu. Díky bohatým příjmům z ropy Libye řadu let podporovala různá islámská militantní hnutí i teroristické skupiny. Tím se vystavila mezinárodní izolaci.

Charakterizujte přírodní podmínky Arabského poloostrova a srovnajte je s pobřežím Středozemního moře.

Popište povrch, podnebí a vegetační poměry severoafrických zemí.

Které suroviny zásadním způsobem ovlivňují ekonomiku jihozápadní Asie a jak? Jak jsou surovinovými zdroji vyba-veny státy severní Afriky?

Naleztně si samostatně informace o vývoji konfliktů mezi Izraelem a arabskými státy. Z tisku zjistěte, jaký je současný stav vzájemných vztahů.

Vyhleďte si informace o irácké okupaci Kuvajtu v roce 1990 a o jejich politických, vojenských a ekologických důsledcích.

Jak se projevuje vliv islámu v hospodářském, politickém a kulturním životě muslimských zemí? Vysvětlete, co to je islámský fundamentalismus.

Vyhleďte si na <http://www.al-bab.com/Default.htm> různé statistické údaje a porovnejte arabské státy jihozápadní Asie a severní Afriky.

Ze sdělovacích prostředků vyberte zprávy o aktuálních politických a ekonomických událostech v jihozápadní Asii za poslední tři měsíce.

SUBSAHARSKÁ AFRIKA

1. Charakterizujte geografickou polohu afrického kontinentu vzhledem k základním zeměpisným souřadnicím, k ostatním světadílům a k hlavním ekonomickým centrům světa.
2. S pomocí mapy popište rozložení hlavních horských pásem, plošin a pánví. Potom si na čistý papír načrtněte mapu Afriky a pokuste se z paměti tyto hlavní jednotky zakreslit. Do své mapy vyznačte i hlavní říční toky a největší jezera.
3. Popište střídání podnebných pásů na rozloze Afriky od severu k jihu. Která vegetační (zeměpisná šírková) pásma odpovídají jednotlivým podnebným pásům?
4. Zopakujte si vědomosti o Saahře a jejím šíření (dezertifikaci) a doplňte je z různých zdrojů.

5. Jak přírodní podmínky ovlivnily hustotu zalidnění a rozložení obyvatel kontinentu?
6. Jmenujte nejznámější příklady typických představitelů africké fauny a flóry a pokuste se je zařadit do šířkových pásem, kde se vyskytují.
7. Ve kterých částech Afriky se dosud zachovala příroda nejméně dotčená lidskou činností? Které národní parky jsou tam nejznámější a proč? Co a jak ohrožuje přírodní prostředí Afriky?
8. Pokuste se zrekonstruovat postupné objevování a kolonizaci Afriky Evropany. Vzpomeňte jména slavných cestovatelů na tomto kontinentu.
9. Pokuste se vystihnout hlavní rozdíly mezi severní a subsaharskou Afrikou po stránce přírodní, kulturní, politické a ekonomické.

Politický a ekonomický vývoj

Afrika jižně od Sahary nazývaná též subsaharská Afrika, prodělala pestrý politický vývoj. Zejména v pásmu savan v povodí Senegalu a Nigeru, ale i jinde (Kongo, Zimbabwe), se před příchodem Evropanů zformovala řada velkých státních útvarů (Mali, Songhaj, Ghana aj.), které byly v kontaktu s muslimskými obchodníky zajišťujícími transsaharský obchod. **Koloniální expanze** zcela rozrušila původní politické, sociální a ekonomické struktury. První osady evropských států vznikaly na africkém pobřeží od 15. století a rozdělení kontinentu mezi koloniální mocnosti bylo dokončeno v průběhu 19. věku.

Největší díl v západní a centrální Africe získala Francie, které pouze na pobřeží dokázali konkurovat Portugalci, Britové a dočasně Němci (jim patřilo Togo a Kamerun). Východní a jižní část se stala kořistí Británie, i když i ona měla konkurenty v Portugalcích (Mosambik), Francouzech (Džibutsko), v Italech (Somálsko, Eritrea) a dočasně i v Nizozemcích na jižním cípu a v Němcích (dnešní Namibie a Tanzanie). Unikátní vývoj prodělala Libérie. Vznikla na území, které koupili Američané pro osvobozené otroky, přiznali mu nezávislost a drželi nad ním ochrannou ruku. Jedině Etiopie si uchovala po celé kolonizační období nezávislost, přišla však ve prospěch Itálie o pobřežní Eritreu. Italové krátce obsadili i celou Etiopii (1936–1941), ale ani v té době ji neměli plně pod kontrolou.

Koloniální období výrazně ovlivnilo přirozený populační vývoj. Zejména v zemích západní a střední Afriky se dlouhodobě nepříznivě projevil „hony“ na otroky vyvážené především do Ameriky. Koloniální správa rozrušila původní kmenové uspořádání a změnila ekonomiku většiny oblastí. Dřívější samosobitelské zemědělství se postupně měnilo na tržní hospodářství. V něm připadla hlavní úloha plantážnímu zemědělství a těžbě surovin (dřeva i nerostů). Tyto změny dodnes ovlivňují ekonomiku četných zemí, které jsou zaměřeny na jednu či dvě zemědělské plodiny (monokultury) nebo na těžbu jedné či dvou surovin. Toto jednostranné zaměření je nevýhodné pro velkou závislost na vývoji cen daného zboží.

V druhé polovině 20. století proběhla rychlá **dekolonizace**, zejména v 60. letech. Základem nových států se staly koloniální hranice. Ty ve většině případů spojily do jediného státu i desítky různých kmenových společenství. Naopak mnohé úseky hranic rozdělily etnická území mezi dva i více států. V tom spočívá jádro některých sporů sousedících států. V důsledku hranic nerespektujících hranice jazykové si většina nových států ponechala jazyky dosavadních metropolí jako úřední řeč. V některých zemích časem vybrali za jednotící některý z místních jazyků. Ten potom buď zcela nahradil jazyk koloniální (např. v Tanzanii, Lesothu, Botswaně, Svazijsku aj.), nebo se stal úředním spolu s ním (např. v Keni, Ugandě, Středoafrické republice, Senegalu aj.). Rozpory mezi formujícími se africkými národy zatěžují vnitřní i mezinárodní vztahy. Spolu se špatnou ekonomickou situací jsou dlouhodobým problémem ohrožujícím politickou stabilitu oblastí.

Obyvatelstvo Afriky jižně od Sahary je převážně černé (negroidní) rasy, rozdělené na množství etnických i jazykových skupin. Výjimkou jsou početnější menšiny obyvatel evropského původu na jihu a asijského původu na jihovýchodě makroregionu. V Africe převládaly různé původní animistické a šamanistické kultury (víra v nadpřirozené bytosti ovlivňující všechno dění), lišící se většinou kmen od kmene. Islamizace postupující ze severu zasáhla místy až k pobřeží Guinejského zálivu a na východě podél pobřeží až do Mosambiku. V četných státech střední Afriky dnes převažuje islámská populace. Roztříštěně, zejména ve vnitrozemí, přetrvávají vyznavači původních náboženství. Při pobřeží a zvláště na jihu oblasti žijí obyvatelé hlásící se k různým křesťanským náboženstvím, které rozšířili evropsí misionáři provázející koloniální výpravy. Křesťanské misie působí na četných místech Afriky dodnes a kromě náboženské funkce vykonávají i mnoho úkolů sociálních. Afričané si však ve velké míře věru přizpůsobili svým potřebám a tradicím. Vzniklo tak specifické „afrokřesťanství“ a „černý islám“. Obyvatelstvo Afriky vlivem vysokých ročních přirozených přírůstků početně rychle roste. Jeho ekonomické a sociální postavení je velmi špatné. Trpí chudobou, nízkou vzdělaností, výskyt nakažlivých chorob, nedostatečnou výživou. Nejtragičtější je masové šíření nemoci AIDS, která v některých zemích zasáhla až čtvrtinu populace.

Ekonomika naprosté většiny zemí trpí orientací na těžební průmysl nebo monokulturní zemědělství, pracující převážně pro vývoz. V četných vnitrozemských oblastech dosud zcela neproběhl přechod od samosobitelského k tržnímu zemědělství. Nedostatečně je rozvinut zpracovatelský průmysl a služby. Překážkou větší spolupráci mezi jednotlivými státy tvoří nedokonalé rozvinuté dopravní síť, mřící obvykle od vývozních přístavů k vnitrozemským zdrojům surovin. Spojení mezi státy navzájem a napříč kontinentem je naprosto nedostatečné.

Celá subsaharská Afrika tvoří z ekonomického pohledu i přes dostatek přírodních zdrojů **nejchudší makroregion světa**. Výjimkou je pouze její jižnější část kontinentu. Proto se používá v souvislosti se zaostalými africkými zeměmi geograficky přesnější označení **rovníková** nebo **tropická Afrika** a její jižnější část Afriky lze chápat jako specifický region, podobně jako Afriku severní. Na druhé straně vazby mezi rovníkovými a jihoafrickými zeměmi jsou silnější než vazby rovníkových zemí na severní Afriku. To se projevuje i ve formování přirozených integračních regionů. Jsou celkem čtyři, přičemž jsou si ekonomickou specializací blízké západní a střední Afrika a na druhé straně jižní a východní Afrika.

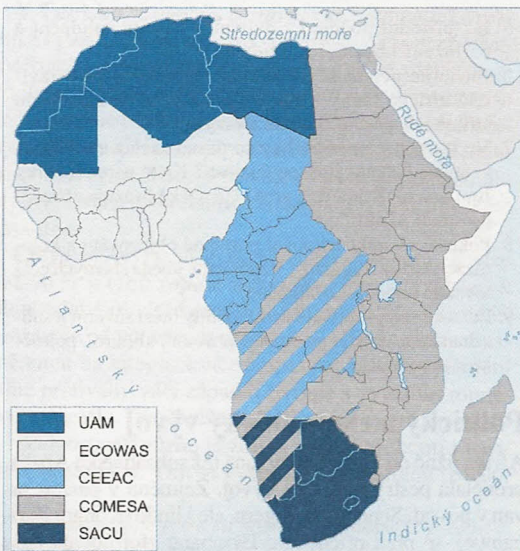
Západní a střední Afrika

Integrační tendence v západní a střední Africe navazovaly na skutečnost, že převážná část území v minulosti připadla pod správu Francie. Rozdělila ho na dva velké celky – Francouzskou Západní Afriku (Mauritánie, Senegal, Mali, Guinea, Côte d'Ivoire – Pobřeží Slonoviny, Burkina Faso, Togo, Benin a Niger) a Francouzskou Rovníkovou Afriku (Čad, Středoafrická republika, Kamerun, Kongo – Brazzaville, Gabon). Do frankofonní zóny patří i bývalé belgické državy (Kongo – Kinšasa, Rwanda a Burundi). Státy ze sféry anglické (Gambie, Libérie, Sierra Leone, Ghana, Nigérie), portugalské (Guinea-Bissau, Kapverdy, Svatý Tomáš a Princův ostrov, Angola) a španělské (Rovníková Guinea) nenarušují kompaktnost frankofonního teritoria, protože představují pouze jakési „klíny“ vybíhající od pobřeží do vnitrozemí, nebo malé ostrovní celky.

Snahy o politickou integraci států získávajících nezávislost na přelomu 50. – 60. let vyzněly naprázdno. Jediným výsledkem je **Organizace africké jednoty (OAU – Organization of African Unity)** sdružující všechny africké státy. Jejím cílem je podpora solidarity Afričanů, posilování spolupráce, boj proti konfliktům a jejich řešení. Úspěšnost plnění těchto cílů není velká, přesto si afričtí státníci v roce 2001 vytyčili za hlavní cíl vybudování celoafrické hospodářské unie.

Pokusy o ekonomické sjednocování rovněž nebyly příliš úspěšné. Bylo vytvořeno několik regionálních sdružení, například **Hospodářské společenství západoafrických států (CEDEAO – Communauté économique des états de l'Afrique de l'Ouest)** neboli **ECOWAS – Economic Community of West African States** se 16 členskými státy. Cílem organizace bylo nejen vytvoření celní unie, ale do konce 20. století i společného trhu. Tato perspektiva se nepodařilo dosáhnout pro četné politické a hospodářské problémy v členských zemích. Také práci **Hospodářského společenství středoafrických států (CEEAC – Communauté économique des états de l'Afrique centrale)** brzdily politické otřesy. Uvažovalo se i o vytvoření Afrického společného trhu někdy na počátku 21. století. Realita je však zcela jiná. Výsledky integračních sčeskupení jsou víc než skromné a ekonomická úroveň afrických států zůstala velmi nízká.

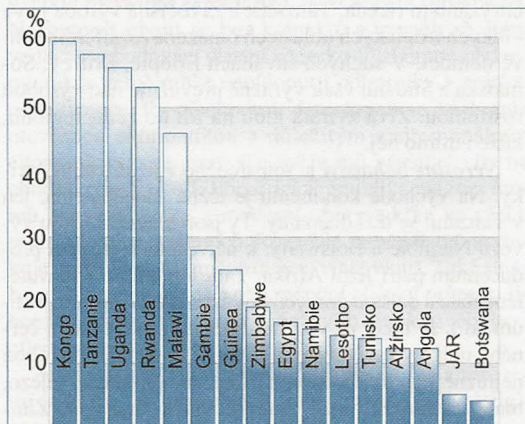
Přírodní podmínky a potřeby evropského a později i amerického trhu vyvolaly výraznou specializaci plan-

Obr. 41 – Integrační struktury v Africe. UAM – Svaz arabského Maghribu, ECOWAS – Hospodářské společenství západoafrických států, CEEAC – Hospodářské společenství středoafrických států, COMESA – Společný trh pro východní a jižní Afriku, SACU – Jihoafrická celní unie. Africké integrace nelze v žádném ohledu srovnávat s Evropskou unií. Například i spolupráce velmi blízkých arabských a muslimských států severní Afriky je více formální než skutečná ekonomická integrace.

tážního **zemědělství**. I po dekolonizaci tvořily celý export západoafrických zemí zpravidla 1 až 3 produkty. Některým zemím se už podařilo tuto jednostrannou závislost zčásti překonat a tradiční vývozní produkty (kaka, káva, palmový olej, arašidy, kaučuk, bavlna) tvoří menší část exportu při snížení podílu na celosvětové produkci. Nicméně další exportní produkty jsou opět jen zpracovanými produkty místního zemědělství. V rámci integračních dohod došlo k výrazné geografické specializaci. Světovým producentem kakaa zůstaly Côte d'Ivoire a Ghana (v menší míře Kamerun), produkci kávy se mezi světovou špičkou udrželo jen Côte d'Ivoire. Výroba palmového oleje se zachovala především v Nigérii a Beninu, arašidů v Gambii a Senegal, bavlny v povodí řeky Niger a kaučuku pouze v Libérii. V Sahelu – širokém pásu polopouští a savan jižně od Sahary – převládá živočišná výroba. Je vysloveně extenzivní (s nízkou produktivitou) a v některých oblastech nedokáže uživit ani vlastní obyvatele. V suchých obdobích trvajících několik let se tu dokonce vyskytují hladomory. Jen malé přebytky z Mali, Burkiny Faso, Nigeru a Čadu nacházejí uplatnění v sousedních zemích, ale na světových trzích by z veterinárního hledis-

ka neobstály. Střední Afrika má pro zemědělství mnohem horší podmínky než západní (chudé půdy, cizopasný hmyz). Exportní význam tu má především **těžba dřeva** (oba konžské státy, Kamerun, Gabon), podíl na světové produkci je však malý.

Obr. 42 – Podíl primárního sektoru (zemědělství, lovu, lesnictví a těžby) na tvorbě národního produktu vybraných zemí Afriky. Komentujte rozdíly a srovnajte s poměry ve vyspělých zemích.

Surovinové bohatství západní a střední Afriky je poměrně rozmanité. Zatím se však využívají pouze dobře dostupná ložiska s dobrými uložnými poměry. Těžba je určena pro export a některé země jsou na ní zcela nebo částečně závislé. Týká se to především vývozců ropy (Nigérie, Kongo, Gabon, Angola), která se nachází v širokém pruhu podél Guinejského zálivu (ropu těží i další státy). Významný podíl na světové těžbě mají diamanty (zejména produkce Konga – Kinshasa a Angoly), bohaté zásoby však mají i další země (například Guinea, Sierra Leone, Libérie). Světově významné jsou zásoby bauxitu (Guinea, Sierra Leone, Ghana), titanové rudy rutilu (Sierra Leone), železných rud (Mauritánie, Libérie), manganové rudy (Gabon) a měděné rudy s vysokým obsahem kobaltu (Kongo – Kinshasa). K největším producentům uranu patří Niger a Gabon, ale zásoby rudy mají i jiné země (Středoafrická republika, Kamerun, Čad). Na mnoha místech se dobývá zlato (hlavně Ghana a Benin), důležitá pro místní průmysl i pro export jsou ložiska fosfátů v Senegalu a Togu.

Nigérie je nejlidnatějším africkým státem s více než 130 miliony obyvatel. Mezi desítkami vyspělejších i méně vyspělých národů dominují čtyři největší – muslimští Hausové a Fulbové na severu, převážně křesťanští Igbové na jihu a Jorubové na jihozápadě. Mezi Joruby je nejvíce křesťanů, ale početní jsou i muslimové a animisté. Společně tvoří přes 70 % Nigériejců. Velmi složitou národnostní situaci řeší Nigérie federalizací. Původní tři státy se postupně rozdělily na 36, ale ani to

nežnážená není konečný počet. Státy jsou etnicky stále homogennější, ale rozdělením velkých národů mezi více federálních států se daří zabránit rozpadu Nigérie. Celostátním úředním jazykem zůstává angličtina.

V Nigérii se od získání nezávislosti vystřídal několik diktátorů, většinou z řad vojáků. Obrovská korupce, rozkrádání státního majetku, velké výdaje na represivní složky a jiné neduhy zemi soustavně vyčerpávají. Nigérie je bohatá na ropu, ale toto bohatství nebylo dosud využito pro zvýšení životní úrovně. Nigerijská ekonomika není zcela závislá jen na ropě, přestože zůstává jedinou významnou exportní položkou. V zemi je největší hutní základna celého makroregionu, licenční strojírenství včetně montáže automobilů, petrochemický, papírenský a samozřejmě i potravinářský **průmysl**. Pro obrovský vnitřní trh to však nedostačuje.

Problémem Nigérie je značné **přelidnění na jihu** země, kde se města rychle rozrůstají na statistické aglomerace bez dostatečné infrastruktury a sociálního zabezpečení. Nejhorší je situace v jorubské oblasti, kde je takových měst přes dvacet. Mezi nimi i nejlidnatější africké město, přístav a bývalá metropole Lagos (10 mil. obyv., v aglomeraci však ustupuje Káhíře). Milionovou hranici překročily i vnitrozemské Ibadan, Kano a další města. Hlavní město **Abuja** je relativně mladé a dosud malé. Do Nigérie se legálně i nelegálně stěhují lidé ze sousedních zemí s nadějí na získání práce. Chudoba a přelidnění měst je líhní pro organizovaný zločin. Nigerijské mafie jsou agresivní, prorůstají do státního aparátu a vyvíjejí činnost i mimo Afriku.

Mezi ostatními západoafrickými zeměmi dosahují relativně nejlepších hospodářských výsledků **Côte d'Ivoire, Senegal a Ghana**. Naopak ve velmi špatné situaci zůstávají velké vnitrozemské země (**Mali, Niger, Čad**), jejichž území zčásti vyplňuje poušť a zčásti suchá savana. Ve střední Africe má nejlepší surovinovou základnu **Konžská demokratická republika** s hlavním městem **Kinshasa**. Ta je v aglomeraci (přes 8 mil.) třetím největším městem Afriky.

Tato rozlehlá země, někdejší Belgické Kongo, se později nazývala Zair. Pro rozlišení od někdejšího Francouzského Konga, dnešní Republiky Kongo, ležící na opačném břehu stejnojmenné řeky, se často pro snadnější rozlišení neoficiálně označuje jako **Kongo – Kinshasa**. Menší Republika Kongo se někdy označuje podle svého hlavního města **Kongo – Brazzaville**.

Přes velké nerostné bohatství zůstává Konžská demokratická republika s 63 miliony obyvatel jedním z nejchudších států světa. Hlavním důvodem byl dlouholetý diktátorský režim okrádající stát ve svůj vlastní prospěch. Lépe na tom není ani sousední **Angola** s bohatými ropnými zdroji, kde se několik desítek let vedla občanská válka. Relativně lepší hospodářskou úroveň vykazují zásluhou těžby ropy **Kamerun a Kongo** s metropolí Brazzaville. Nejbohatším státem makroregi-

onu je nevelký a málo lidnatý **Gabon**. Díky příjmům z prodeje ropy, manganové rudy a dřeva vykazuje v Africe po Libyi nejvyšší ukazatel hrubého domácího produktu na 1 obyvatele.

Jižní a východní Afrika

Státy ve východní a jižní Africe byly po dlouhá léta izolovány od nejsilnějšího přirozeného centra v Jihoafrické republice (JAR), v níž po desetiletí vládl režim založený na odděleném vývoji ras (tzv. systém apartheidu). Ostatní africké státy, ale i mezinárodní společenství v čele s OSN, tuto zemi oficiálně bojkotovaly. Ekonomické problémy však nutily sousední státy udržovat s JAR neoficiální kontakty. Zejména mnoho občanů těchto zemí odcházelo do Jižní Afriky za prací.

Ekonomická síla JAR a geografická poloha Botswany, Lesotha a Svazijska přinutily vlády těchto zemí, aby spolu s JAR uzavřely **Jihoafrickou celní unii** (SACU – *Southern African Customs Union*). Ta existuje dodnes a jejím členem se stala i Namibie. Propojení s vyspělejší jihoafrickou ekonomikou se odráží v tom, že uvedená země (Mosambik, Rwanda, Somálsko, Etiopie, Súdán) vykazují mnohem lepší ekonomické výsledky než ostatní státy makroregionu.

Další přirozené integrační centrum leží ve východní Africe, kde Keňa, Uganda a Tanzanie sdílely podobný koloniální vývoj v rámci britského impéria. Přes politické rozpory a ekonomickou zaostalost i ony podepsaly v roce 1998 dohodu o **Východoafrickém společenství** (EAC – *East African Community*). Uganda a některé další východoafrické země (Mosambik, Rwanda, Somálsko, Etiopie, Súdán) prožily těžká období občanské války s vážnými ekonomickými důsledky. To bránilo širší ekonomickým kontaktům.

Teprve v roce 1980 se několik jihoafrických států dohodlo na vytvoření koordinační konference, která se v roce 1992 přejmenovala na **Jihoafrické rozvojové společenství** (SADC – *South African Development Community*), do níž byla po změně režimu přijata i Jihoafrická republika. Paralelně probíhaly i jiné integrační pokusy, které rozšířily svou působnost i na východoafrické země preferující před těsnější integrací jen svobodný obchod. V roce 1993 se představitelé dohodli na prohloubení obchodní spolupráce a přejmenovali seskupení na **Společný trh pro východní a jižní Afriku** (COMESA – *Common Market for East and South Africa*). Po přistoupení Egypta se počet členů zvýšil na 21. Mezi nimi ovšem chybí Jihoafrická republika, která s ohledem na vyspělejší ekonomiku dává přednost spolupráci se sousedními jihoafrickými státy.

Také ve východní a jižní Africe zůstaly nerostné suroviny a **zemědělské produkty** hlavními položkami zapojení do světové ekonomiky. Subtropické ovoce (citrusy, vinnou révu, jablka) produkuje Jižní Afrika, tabák je hlavní plodinou ve vnitrozemí (Zimbabwe, Zambie, Malawi), čaj a káva se vyvážejí z rovníkové východní Afriky (Keňa, Tanzanie, Uganda, Rwanda, Burundi, káva i z Madagaskaru), bavlník se pěstuje především v Súdánu a Mosambiku, méně i v Tanzanii a Ugan-

dě. Specialitou je produkce vanilky (Madagaskar, Komory, Mayotte), dále hřebíčku (Tanzanie, resp. ostrov Zanzibar a uvedený ostrovní stát), oříšků kešů (Mosambik), arašídů a sezamu (Súdán) nebo insekticidního prášku pyrethrum získávaného z květenství tropických chryzantém (Keňa, Tanzanie). Živočišná výroba je ve vlhkých tropických oblastech omezena rozšířením spavé nemoci. V suchých savanách Etiopie, Eritrey, Somálska a Súdánu však výrazně převažuje nad výrobou rostlinnou. Živá zvířata jdou na trh do zemí regionu, kůže i mimo něj.

Nerostné bohatství je soustředěno v jižním cípu Afriky. Na východě kontinentu je těžba zanedbatelná, jen v Tanzanii se těží diamanty. Ty jsou hlavní složkou vývozu Namibie a Botswany, k největším světovým producentům patří Jižní Afrika. Ta je i předním dodavatelem zlata a dalších drahých kovů (platina, osmium, iridium ad.). Je také největším africkým producentem černého uhlí a ve světovém měřítku se uplatňuje i výrobou nejrůznějších kovů (měď, stříbro, olovo, zinek, železo, mangan, chrom, vanad, antimon, titan i uran). Do Zimbabwe přecházejí z JAR naleziště chromové a niklové rudy, do Zambie mědný pás z Konžské demokratické republiky, v Namibii jsou velké zásoby uranu. Madagaskar těží slídu a grafit, světově významné jsou zásoby azbestu v Jižní Africe, Svazijsku a Zimbabwe.

Ostrovní země (Seychely, Mauricius, Réunion) jsou vyhledávány jako cíle **cestovního ruchu**. Ten je významným zdrojem příjmů i ve stabilizovaných zemích na pevnině (Jižní Afrika, Namibie, Botswana, Lesotho, Keňa). Hlavní atraktivitou v nich jsou tzv. africká safari zaměřená na přírodně hodnotné národní parky.

Jihoafrická republika (Jižní Afrika, JAR) je na africké poměry zcela výjimečný stát s **vyspělou ekonomikou**. Přesto pro velkou lidnatost (45 mil. obyv.) není nejbohatší zemí kontinentu při srovnání ukazatele hrubého domácího produktu na 1 obyvatele. JAR však má rozvinutý průmysl. Ten byl vybudován na bohatých přírodních zdrojích v době politické izolace státu, kdy malá bělošská menšina ovládala stát prostřednictvím systému **apartheidu**.

Etnické a rasové složení **obyvatelstva** je velmi pestré. Jihoafričtí běloši jsou dvojhojí původu. Tzv. Afrikánci odvozují svůj původ od nizozemských kolonistů (Búřů) a hovoří afrikánštinou odvozenou z nizozemštiny. Druhou skupinu tvoří potomci britských přistěhovalců. Po dlouhodobém nepřátelství a válečných střetech došlo v roce 1994 k usmíření a společné správě bohaté země. Na základě demokratických voleb má ovšem vládu v rukou převážně původní africká populace. Černošská většina, složená z velkého počtu bantuských kmenů, se dnes dělí do devíti národních komunit (nejpočetnější jsou Xhosové a Zuluové), jejichž jazyky jsou spolu s angličtinou a afrikánštinou vyhlášeny za úřední. Ve velkých průmyslových aglomeracích však většina Afričanů hovoří anglicky. Žijí tu také potomci přistěhovalců z

jižní Asie, kteří sem v 19. a 20. století přicházeli za prací.

V období apartheidu způsobila celosvětová izolace problémy především s ropou, která jako jediná důležitá surovina zemi chybí. V uzavřených poměrech přesto vznikla **rozvinutá ekonomika**, takřka zcela soběstačná. Nezbytnost obejít se bez kontaktů s vyspělými státy vedla i k vybudování vlastní vědecko-výzkumné základny, takže země může nabídnout i odborníky a nejrůznější licence. Po přechodu k demokracii se JAR stala otevřenou ekonomikou a důležitým nadregionálním ekonomickým centrem. To může mít příznivý vliv na chudší země v okolí. Jihoafrická republika má rozvinutou hutní základnu a moderní obory takřka ve všech průmyslových odvětvích. Rozsáhlé zemědělství produkuje i pro vývoz (zejména ovoce, víno, vlnu). Také služby mají úroveň vysoko překračující africký průměr. Jihoafrické národní parky s bohatstvím divoké zvěře jsou cílem mezinárodního cestovního ruchu.

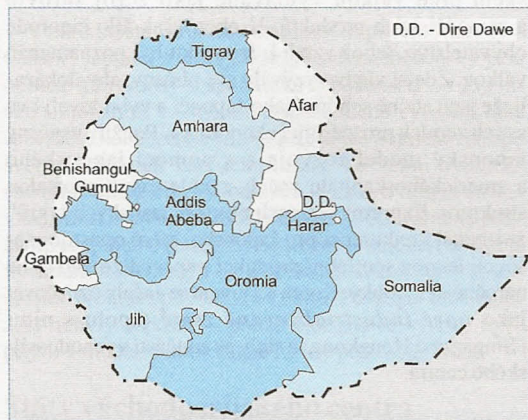
Země má dvě velká průmyslová **jádra**. Ve vnitrozemí je to tzv. Witwatersrand (dnes provincie Gauteng), označovaný jako „africké Porúří“. V této nejvýznamnější těžební oblasti vyrostla velká konurbace, již dominuje osmimilionový Johannesburg a hlavní město **Pretoria**. Johannesburg je nejen průmyslovým, ale i finančním centrem nadregionálního významu. Na pobřeží mu konkuruje jádro kolem hlavního přístavu Kapského Města (Cape Town/Kaapstad). Z ostatních přístavů rychle roste Durban v provincii KwaZulu/Natal. Zdejší Zulové získali pro oblast jistou míru autonomie.

Z ostatních zemí má na africké poměry úspěšnou ekonomiku málo lidnatá **Namibie** a také ostrovní **Mauricius**. K bohatým státům patří ostrovy **Seychely** prosperující z cestovního ruchu. Všechny ostatní země regionu se potýkají se stejnými problémy jako státy západní a střední Afriky. Některé byly v určitém období i relativně úspěšné

(**Zambie, Zimbabwe, Madagaskar, Tanzanie, Keňa**), ale různé vnitřní problémy a politické (většinou socialisticky orientované) experimenty, prudký nárůst populace, přírodní katastrofy nebo propady cen hlavních vývozních komodit zvrátily pozitivní vývoj. Nejhorší je situace zemí, v nichž proběhly občanské války – v **Mosambiku, Somálsku** a především **Etiopii**.

Etiopie je dnes po Nigérii nejlidnatější africkou zemí s více než 75 miliony obyvatel, ale také jednou z nejchudších. Původně křesťanská země uhájila v koloniálním období svou nezávislost, ale neubránila se islami-zaci, která postihla především vyznavače animistických kultů. Dnes již muslimové nad křesťany mírně převa-žují. Dlouholetá občanská válka skončila ztrátou po-běžní **Eritrey**, a tím přístupu k moři. Národnostní problémy se Etiopie snaží vyřešit federalizací země na de-vět států. Pět z nich je výrazně etnický homogenních a jsou určeny pro nejpočetnější národy – křesťanské Amhary a Tigrejce, muslimské Afary a Somálce a nejpočetnější Oromy, kteří jsou rozděleni mezi obě víry. Zbývající státy zůstaly smíšené a zahrnují desítky ma-lých etnik. Etiopický federativní model založený na et-nické bázi je první svého druhu v celé Africe.

Specifickým státem regionu je **Súdán**. Zasahuje svým rozsáhlým územím hluboko do východní Afriky, ale tvoří přechod k zemím severní Afriky. Jeho populační struktura jej řadí mezi státy převážně arabské. Arabové a arabizované a islamizované národy (např. Núbijci) uchvátili moc v zemi hned při získání nezávislosti v roce 1956. Celý jih Súdánu však obývají černošské kmeny, částečně křesťanské nebo animistické. Jejich dlouholeté úsilí o autonomii nebo o vytvoření nezávis-lého státu vyvolává ze strany státu tvrdý útlak a trvalé napětí v oblasti. Súdánská vláda se snaží problém rov-něž řešit federalizací na 26 států. Metropole **Chartúm** (al-Khartoum) patří k nejrychleji rostoucím africkým městům (v aglomeraci již téměř 6 mil. obyv.).

Obr. 43 – Velké rozdíly v národnostní struktuře i v úrovni regionů se pokusila vláda Etiopie řešit rozčleněním na federální státy.

Pokuste se vystihnout charakter ekonomiky většiny afrických zemí jižně od Sahary. Zhodnoťte jejich využívání přírodních zdrojů, stav zemědělství, průmyslu a služeb. Které státy z této obecné charakteristiky vybočují?

Uveďte příčiny ekonomických úspěchů JAR. Zjistěte některé podrobnosti z období apartheidu a mezinárodní izolace země.

Zjistěte příklady národnostních problémů uvnitř afrických zemích a konfliktů mezi nimi s národnostními důvody během posledních 10 let.

Vyhledejte některou africkou zemi v souboru <http://www.sil.org/ethnologue/> a porovnejte jazykové poměry s evropskými státy.

Uvažujte společně o perspektivách afrických zemí. Které faktory budou ovlivňovat jejich budoucnost?

Vyhledejte na mapě města Abidjan, Accra, Luanda, Dar as-Salaam, Dakar, Harare, Urcete, v kterých zemích leží. Všechna mají přes 2 miliony obyvatel, ale jedno z nich není hlavním městem státu. Které?

VÝCHODOASIJSKÉ EKONOMICKÉ CENTRUM A JEHO HLAVNÍ ZÁJMOVÁ SFÉRA

1. Charakterizujte Asii jako celek z hlediska polohy na Zemi. Co to je Eurasie? Kudy probíhá hranice mezi Evropou a Asií?
2. Pokuste se s pomocí mapy rozdělit Asii na hlavní makroregiony s podobným historickým vývojem, s příbuznou kulturou a s podobnostmi v jejich ekonomickém vývoji.
3. Na arch čistého papíru se pokuste nakreslit zjednodušenou mapu celé Asie. Do ní vyznačte nejvýznamnější horstva, plošiny a nížiny, nejdůležitější říční toky a největší jezera.
4. Na mapě Asie rozlište jednotlivé podnebné pásy od severu k jihu. V každém podnebném pásu se pokuste o charakteristiku přirozené vegetace.
5. Co je to monzun? Vysvětlíte jeho podstatu a rozsah. Jaký má vliv na charakter zemědělství a na hustotu osídlení?
6. Jaké nepříznivé jevy mohou monzuny způsobit? Zjistěte příklady přírodních katastrof zaviněných monzunem.
7. Které části Asie mají k dispozici významné zásoby nerostných surovin a jiných přírodních zdrojů?
8. V kterých částech Asie vznikla stará civilizační centra? Která zanikla a která se zachovala dodnes? Pokuste se najít pro to důvody.
9. Jak ovlivnily asijské civilizace vývoj v Evropě? Jmenujte co nejvíce konkrétních příkladů kladných i záporných.
10. Jak ovlivňuje euroamerická tzv. technická civilizace vývoj v zemích východní, jihovýchodní a jižní Asie? Uveďte příklady kladné i záporné.
11. Které státy tohoto makroregionu patří mezi největší na světě svou rozlohou nebo počtem obyvatel? Které patří k nejvyspělejší? Uveďte naopak příklady zemí málo rozvinutých.
12. Ze zpráv sdělovacích prostředků sestavte pro spolužáky informaci o nejvýznamnějších aktuálních problémech (politických, sociálních, ekonomických, ekologických) tohoto makroregionu a některých jeho států.

Politický a ekonomický vývoj

Státy východní Asie stály *stranou průmyslové revoluce*, která ovlivnila vznik evropského a později amerického ekonomického centra. Byly izolovány od tohoto vývoje a jejich hospodářství bylo zaostalé, postavené na feudálních základech. Evropské státy měly zájem na obchodní výměně s touto rozsáhlou oblastí, a to na vývozu průmyslových výrobků na jejich velké trhy i na získání cenných surovin, včetně potravinářských. Větší koloniální državy zde však evropské státy nevybudovaly. Z izolace vystoupilo hlavně Japonsko (roku 1867), které se během jedné generace stalo moderním státem s tržní ekonomikou a nejsilnější zemí regionu. Ostatní státy východní Asie zůstávaly hospodářsky nevyvinuté a Japonsko je považovalo za svou sféru zájmu, kterou se pokoušelo v první polovině 20. století ovládnout.

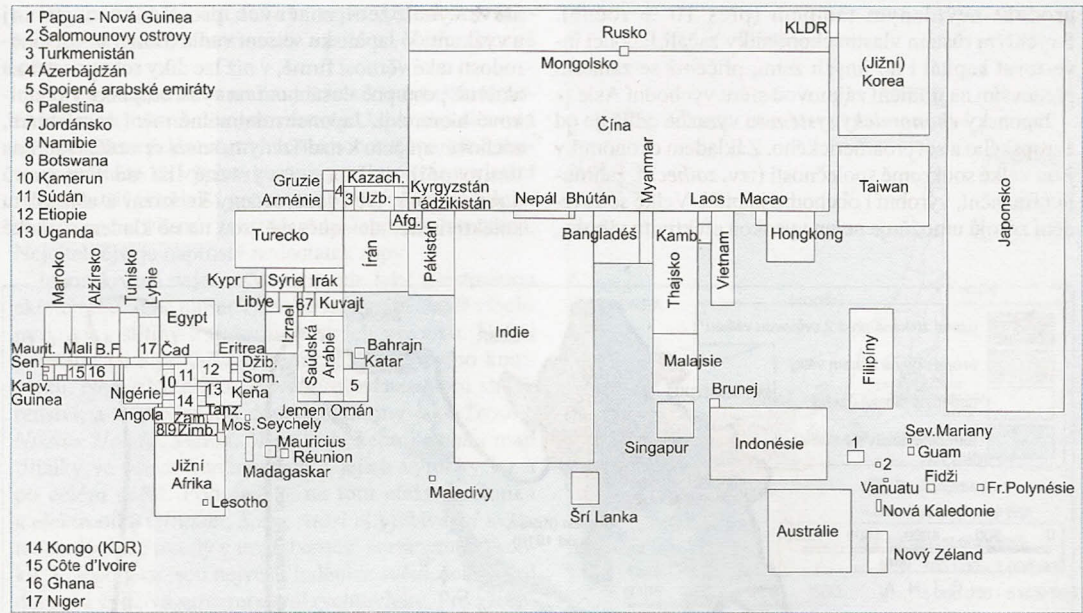
Tyto snahy vedly k *vojenské agresi* Japonska vůči sousedům. Ještě do 1. světové války získalo Tchaj-wan, Koreu a dva ruské přístavy pronajaté na čínském území (Dalníj a Port Artur). Ve válce odebralo Německu državy v Mikronésii a po ní se rozhodlo vytvořit „Východoasijskou sféru společenského rozkvětu“, která měla zahrnovat celou východní polovinu Asie a Oceánii. Tento cíl se Japonsko pokusilo uskutečnit ve 2. světové válce. Ještě před jejím vypuknutím okupovalo severovýchodní Čínu (Mandžusko), poté další části Číny, téměř celou jihovýchodní Asii i část Oceánie. Nakonec však Japonsko prohrálo a jeho území se opět omezilo jen na japonské ostrovy.

Po porážce se Japonsko díky pomoci USA rychle vzpamatovalo a prošlo obdobím tzv. hospodářského zázraku. Stalo se jednou z nejvyspělejších zemí světa a jádrem vytvářejícího se východoasijského ekonomického centra. Stalo se prvním tzv. *asijským tygrem*.

Od konce 40. let 20. století byla situace v regionu zvláštní v tom, že dva státy – Korea a Čína – zůstaly politicky rozděleny. Zatímco v případě Korey se tak stalo bezprostředně po 2. světové válce ustavením sovětské a americké okupační zóny, v Číně bylo rozdělení výsledkem občanské války. V ní na pevnině zvítězili komunisté a ustavili roku 1949 Čínskou lidovou republiku, a dosavadní, mezinárodně uznávaná vláda se přemístila na ostrov Tchaj-wan. A zde pokračuje v činnosti pod označením Čínská republika (Taiwan). Korejský poloostrov byl také rozdělen na dva útvary: na severu vznikla komunistická Korejská lidová demokratická republika (KLDR, obecně Severní Korea) a na jihu proamerická Korejská republika (obecně Jižní Korea).

Korea i Taiwan byly zaostalé agrární země, Japonskem před válkou využívané jako zdroj surovin a zemědělských produktů. V obou však žilo čínnorodé obyvatelstvo, jehož vztah k Japonsku byl poznamenán válkou. Zdejší vlády vyzývaly své občany, aby dokázali, že jsou stejně schopní jako Japonci a vybudovali i ve svých zemích prosperující ekonomiku. Použily úspěšný japonský model rozvoje a s pomocí japonského a amerického kapitálu začaly rychle měnit zaostalou strukturu. Exportní rozmach nových „asijských tygrů“ znamenal konkurenci pro Japonsko, které opustilo masovou levnou spotřební produkci a specializovalo se na náročnější výrobky. Korea a Taiwan se začaly označovat jako *nově industrializované země* (spolu s nimi i Singapur a Hongkong) a staly se součástí východoasijského centra.

Hlavní integrační organizací, jejíž činnosti se státy východní Asie zúčastňují, je *Asijsko-pacifická ekonomická spolupráce (APEC – Asian-Pacific Economic Cooperation)*. Sdružuje země Asie, Ameriky a Oceánie na obou

březích Tichého oceánu a představuje nejrychleji se rozvíjející část světa. Podílí se na celosvětovém hrubém domácím produktu celou polovinou a obývá ho více než 2,5 miliardy obyvatel. Zahrnuje státy rozlehle jako Rusko, USA, Čínu a Austrálii i malé jako Singapur nebo Borneo, státy nejbohatší jako USA, Japonsko a Kanadu i chudé jako Vietnam nebo Papuu-Novou Guineu. Cílem integrace je podpora volného obchodu a hospodářského rozvoje celé oblasti.

Po prohrané válce v roce 1945 byla Japonsku z USA vnucena demokratická ústava a armáda byla silně redukována. Japonsko se vzdalo svých dobyvačných tendencí. Smlouva s USA zaručovala ochranu v případě cizí agrese vůči Japonsku. Země však musela zaplatit válečné reparace vítězům.

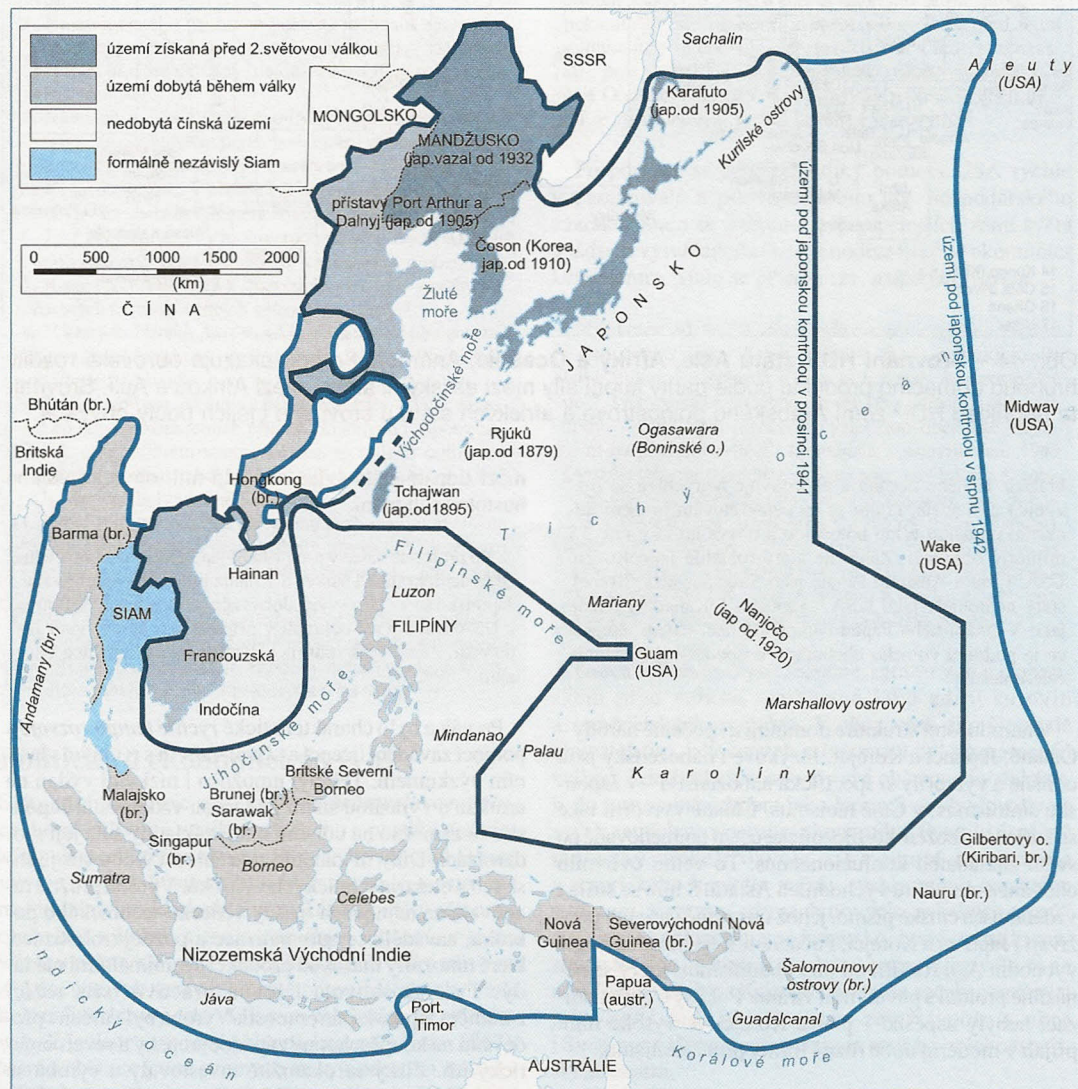
Státy východoasijského centra

Po válce bylo charakteristické **rychlé tempo rozvoje** s pomocí zavádění licencí a „know-how“ i s rychlým vlastním výzkumem. Ten byl umožněn i nízkými výdaji na armádu a výraznou státní podporou vzdělávání. Japonso se zaměřilo na udržení hutní základny a na její modernizaci. Díky ní zahájilo rozsáhlou výrobu strojírenských a elektrotechnických výrobků. Výroba pružně reagovala na nejnovější trendy vědecko-technického pokroku, zaváděla se automatizace a později robotizace, které umožnily masovou produkci s minimálními náklady. Ty znásobovala i levná pracovní síla těžící z tradiční japonské skromnosti. Výroba byla určena především na koupěschopný západoevropský a severoamerický trh. Zisky se okamžitě investovaly a výroba se postupně rozrostla na všechna průmyslová odvětví. Přes nízkou cenu byly japonské výrobky kvalitní. V mezinárodním obchodu Japonci dosahovali výrazně aktivní bilance, protože si dokázali ochránit svůj trh před konkurencí. V 50. až 70. letech 20. století rostl hrubý domácí

produkt nevýdaným tempem (přes 10 % ročně). S rychlým růstem vlastní ekonomiky začali Japonci investovat kapitál i do jiných zemí, přičemž se zaměřili především na tradiční zájmovou sféru východní Asie.

Japonský *ekonomický systém* se výrazně odlišuje od evropského a severoamerického. Základem ekonomiky jsou velké soukromé společnosti (tzv. *zaibecu*), zahrnující finanční, výrobní i obchodní kapitál. Velké soustředění zdrojů umožňuje nejen vysokou efektivitu výroby,

ale i vynaložení značných prostředků na vývoj a výzkum. V Japonsku se cení vedle osobní píle a čínnosti také věrnost firmě, v níž lze díky schopnostem a aktivitě postupně dosáhnout na vyšší stupínky v podnikové hierarchii. Japonci minimálně mění zaměstnání, zachovávají úctu k nadřízeným, snaží se vzdělávat. I na tomto poli se Japonci výrazně liší od Evropanů a Američanů. Děti jsou vedeny ke kázni a asijskému kolektivismu, ale současně jsou na ně kladeny vysoké

Obr. 45 – Japonsko ve 2. světové válce. Pokus Japonska o ovládnutí celé východní a jihovýchodní Asie byl úspěšný jen krátkodobě. Porážka ve válce vrátila zemi do původních hranic. Co se nepodařilo vojensky, to dokázalo Japonsko v druhé polovině 20. století ekonomicky. Celá východní Asie je dnes pod silným japonským vlivem.

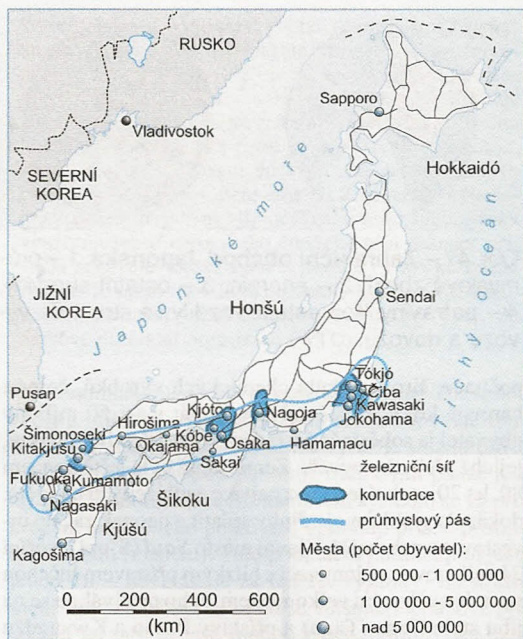
nároky ze strany rodičů. Jen vynikající výsledky otevírají cestu na prestižní univerzity a poté na dobře placená místa.

Pro japonskou ekonomiku je charakteristická mimořádná závislost na dovozu **surovin**. Japonsko sice má zásoby některých nerostných surovin i dřeva, ale bohatě ekonomice se vyplácí suroviny nakupovat a vlastní zdroje šetřit pro další generace. Nicméně řadu důležitých surovin včetně železné rudy Japonsko postrádá. Nejcitelnější je naprostý nedostatek ropy.

Japonsko má nejen výkonnou, ale také všestrannou ekonomiku. Jeho hutnický **průmysl** vyrábí téměř všechny kovy a slitiny a tisíce hutnických výrobků. Velmi široká je také produkce chemického výrobního komplexu. Nejrozšířenějším odvětvím je bezesporu strojírenství, a to především dopravní. Firmy jako *Toyota*, *Nissan*, *Honda*, *Suzuki*, *Mitsubishi* nebo *Yamaha* mají filiálky ve všech kontinentech a jejich výrobky jezdí po celém světě. Podobně je na tom elektrotechnika a elektronika (*Hitachi*, *Sony*, *Atari* aj.) udávající svět technologické trendy v nepřeberném sortimentu výrobků. V Japonsku jsou největší loděnice světa, železniční doprava využívá supermoderní rychlovlaky. Pro všechna odvětví je typická vysoká automatizace a robotizace výroby.

Japonské **zemědělství** odráží vyspělost ekonomiky. Na poměrně malé výměře dokáže Japonsko při 70% lesnatosti vypěstovat rozsáhlý sortiment potravin. Nesnaží se o soběstačnost, protože potraviny dokáže nakoupit, ale farmáři se specializují na vývozní produkty, především ovoce (mandarinky, jablka, hrušky, broskve, jahody aj.). Hlavní plodinou je rýže, u níž Japonci dosahují moderní technikou a velkou péčí na malých pozemcích mnohonásobně větších výnosů než v jiných zemích monzunové Asie. Velká pozornost se věnuje **rybolovu**. Rybí maso je nejen důležitou složkou japonské potravy, ale mořské produkty jsou i surovinou pro řadu odvětví. Japonsko patří celkovým výlovem k předním rybářským velmocem světa.

Celé území Japonska je ekonomicky vysoce rozvinuté. I okrajový ostrov Hokkaidó, který byl kdysi periferií, je dnes prosperující oblastí. Jeho centrum Sapporo lze srovnat s jinými. Hlavní průmyslový pás se táhne po jižním pobřeží Honšú až na jih ostrova Kjúšú. Dominantní postavení mají mnohamilionové konurbace. Největší je metropolitní *Tokaidó* s více než 33 miliony obyvatel. Tvoří je zejména hlavní město **Tokjó** (Tokyo), jedno z největších velkoměst světa, a s ním téměř souvisící přístav Jokohama. Výrazně menší (8,5 mil.) je konurbace, jehož hlavním centrem je Nagoja (Nagoya), a konurbace trojice velkoměst Ósaka, Kóbe a Kjóto (Kyoto) se 17,5 miliony. Všechny na sebe téměř navazují a tvoří dohromady obrovskou hustě zalidněnou oblast (megapolis) soustřeďující asi 60 milionů obyvatel. Na rozhraní ostrovů Honšú a Kjúšú vznikla další konurbace s centrem v Kitakjúšú (Kitakyushu).

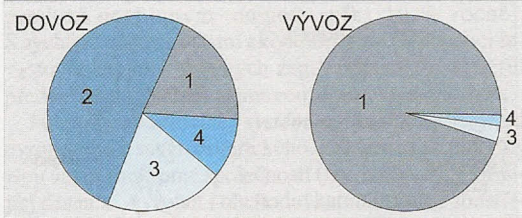
Obr. 46 – **Silná japonská ekonomika** je soustředěna převážně do tzv. průmyslového pásu s velkou koncentrací obyvatelstva i průmyslu.

Snaha o vyváženější regionální rozvoj vede k posilování ekonomických aktivit i na severozápadním pobřeží. To je osídleno mnohem řidčeji a zdejší města zdaleka nedosahují velikosti center průmyslového pásu.

Nový impuls pro ekonomické přesuny vyvolal rozpad SSSR a snaha Ruska posílit pozice dálněvykondních oblastí. Z iniciativy Japonska a Korey bylo založeno **Sdružení východoasijských regionálních vlád (ANEARG – Association of North East Asian Regional Governments)** sdružující pobřežní regiony Japonska, Korey a Ruska, k nimž se přiřadily i severočínské provincie, mongolské ajmaky a vnitrozemské ruské oblasti v Poamurí. Celkem mělo sdružení v roce 2008 již 65 členů, přičemž do spolupráce se zapojily i dva severokorejské regiony.

Rychlý ekonomický růst nově industrializovaných zemí vedl k rozšíření východoasijského ekonomického centra o další státy. Ty sice ještě nedosahují japonské úrovně, ale zadržely se mezi 20 nejvýznamnějších ekonomik světa.

Korejská republika (Jižní Korea) je zemí s všestranně rozvinutou ekonomikou kopírující japonský model, v němž obdobou *zaibecu* jsou tzv. *čeboly*. Tyto velké soukromé společnosti (např. *Hyundai*, *Daewoo*, *Kia Motors*) se staly světověznámé a rozšířily produkci do desítek zemí všech kontinentů. Korea vyrábí kvalitní automobily, lodě, ropné tankery, elektrospotřebiče,

Obr. 47 – **Zahraniční obchod Japonska.** 1 – průmyslové zboží, 2 – energie, 3 – ostatní suroviny, 4 – potraviny. Komentujte rozdíly ve struktuře vývozu a dovozu.

počítače, širokou škálu chemických výrobků, černé i barevné kovy. Hustě zalidněný stát s asi 50 miliony obyvatel je soběstačný v řadě zemědělských produktů, jejichž přebytek vyváží. Země, která byla ještě koncem 80. let 20. století jednou z nejvíce zadlužených na světě, dokázala rychle svoje dluhy splatit a naopak začala investovat v zahraničí. Hlavní město *Soul* (S'oul) tvořící 24milionovou aglomeraci s blízkým přístavem Inčchon se stalo světovým velkoměstem. Jeho protíváhou se na jihu stalo Tegu (Tägu) a přístavy Pusan a Kwangdžu (Kwangju).

Pravým opakem dynamicky se rozvíjející jižní Korey je druhý korejský stát – **Korejská lidové demokratická republika (KLDR – Severní Korea)**. Ta zvolila politiku izolace a rozhodně nepatří k východoasijskému ekonomickému centru. Komunistický režim přežil rozpad SSSR a zakonzervoval nejodpornější formu komunismu založenou na úplné kontrole jednotlivce a jeho podřízení státu. Ekonomika je v žalostném stavu a nedokáže uživit vlastní obyvatelstvo. Lidé už řadu let přežívají díky mezinárodní humanitární pomoci. Vztahy dvou korejských států jsou po celou dobu existence velmi napjaté, vyhrótily se počátkem 50. let korejskou válkou a stále hrozí vojenským střetem. Teprve v poslední době lze sledovat první kroky ke sblížení. Situace nutí severokorejský režim k hledání nového přístupu vůči ostatnímu světu. Prvním krokem se stala dohoda o spolupráci s jižním sousedem podepsaná roku 2000.

Taiwan na ostrově Tchaj-wan patří k nejhustěji zalidněným oblastem na světě. Ostrovní metropole *Tchaj-pej* (Taibei) má téměř 7 milionů obyvatel. Neustálé ohrožení ze strany komunistické Číny udržovalo na ostrově téměř 40 let výjimečný stav, který bránil zavedení demokracie. Na konci 80. let 20. století však byla přijata demokratická ústava a ostrov se stal dalším důkazem, že i ve zcela odlišném kulturním prostředí je demokracie životaschopná. Přesto mezitím zdejší vláda Čínské republiky ztratila svoje mezinárodně politické postavení a uznávají ji jenom asi tři desítky malých států. Ekonomika je velmi vyspělá, staví na výkonném průmyslu zaměřeném silně na export. Produkce elektronických,

elektrotechnických a strojírenských výrobků je nesmírně rozmanitá. Taiwan má 3. **největší finanční rezervy na světě** a stal se velkým investorem v pevninské ČLR i v jiných zemích. Čile obchoduje s celým světem. Čínská lidová republika považuje ostrov Tchaj-wan za součást svého území a napětí mezi ním a vlastní Čínou je hrozbou míru v oblasti.

Vyčtěte z mapy co nejvíce informací o přírodních poměrech Japonska. Pokuste se odlišit z tohoto hlediska jednotlivé ostrovy.

Jaké jsou výhody a nevýhody ostrovní polohy státu? Měnily se během vývoje v posledních dvou stoletích?

Jaké vývojové trendy vedly k ekonomické prosperitě východoasijských zemí? Proč se některým říká „malí draci“ nebo „malí tygři“?

Jaké politické problémy ovlivňovaly vývoj ve východní Asii během 20. století? Které z nich přetrvávají?

Charakterizujte ekonomiku Japonska a regionální rozložení ekonomických aktivit.

Jmenujte příklady výrobků ze zemí východoasijského ekonomického centra, s nimiž se setkáváte na našem trhu.

Vyhledejte v atlase podrobnější mapu Japonského moře. Pokuste se porovnat z hlediska ekonomické činnosti pobřežní regiony Japonska a Korey s ostatním územím těchto zemí a s dálnévýchodními regiony Ruska. Která jiná moře ve světě přitahují podobné integrační aktivity jako v prostoru Japonského moře?

ČÍNA A MONGOLSKO

Politický a ekonomický vývoj

Nejlidnatější stát světa (1,3 mld. obyvatel) vstupuje do 3. tisíciletí jako druhá ekonomická velmoc. Ačkoliv vzhledem k velké lidnatosti a historickému vývoji je průměrná životní úroveň velmi nízká, její hrubý domácí produkt přepočítaný podle kupní síly předstihl i dlouholetého rivala Japonsko a Čína je v četných ukazatelích produkce mezi prvními státy na světě.

Čína počítá svoje *dějiny* na tisíce let – nejstarší písemné záznamy sahají do 2. tisíciletí před n. l. Čínské civilizační centrum ovlivnilo kulturní vývoj v široké oblasti východní Asie včetně Japonska. Hranice se často měnily, ale jádro státu zůstávalo vždy v povodí velkých řek – Chuang-che (Huang He) a Čchang-ťiang (Chang Jiang, Jang-c'-ťiang). Čínský stát nazývaný Čung-kuo (Říše středu) se v průběhu dějin několikrát rozpadl, vždy se však našly síly, které ho sjednotily. Úrodné nížiny se často stávaly terčem nájездů kočovných národů žijících ve stepích s výrazně horšími přírodními podmínkami. **Chanové** (tak se Číňané označují, termín Číňané je chápán ve smyslu „občan Číny“ bez ohledu na příslušnost k národu) však dokázali všechny nájězdy přžít. Svou početností a kulturou značnou část dobyvatelů jazykově i nábožensky asimilovali a později převzali pod kontrolu i jejich stepní domoviny. Několikrát v historii pronikli daleko na západ (střední Asie) a na jih (Vietnam). V 19.

století se jim podařilo trvale obsadit Sinfang (Xinjiang) s převážně muslimskou populací Ujgurů, Kazachů, Kyr-gyzů a Mongolů.

Výraznou změnou ve vývoji Číny bylo vyhlášení Čínské lidové republiky (ČLR) v roce 1949. V ČLR se stabilizovala klasická **komunistická diktatura**, která zničila životy desítek milionů lidí. V ekonomice bylo zavedeno centrální plánování, které nebylo schopno vyřešit zaostalost a chudobu. Čínský komunistický systém navíc experimentoval s pokusy o „revoluční“ urychlení ekonomického rozvoje. Do dějin vstoupily jako „velký skok“ a „velká proletářská kulturní revoluce“. Tyto pokusy přivedly zemi k ekonomickému kolapsu. Miliony vzdělaných lidí skončily na popravích nebo ve vězeních, v lepším případě na tzv. převýchově v čínských vesnicích. Čínský komunistický systém se časem v zájmu čínských geopolitických zájmů vymanol z vlivu tehdejší Sovětské unie. Jeho vůdce Mao Ce-tung upravitel ideologii marxismu-leninismu (po něm maoismus) tak, aby si Čína mohla činit nároky na vůdčí postavení v tzv. třetím světě – v dekolonizovaných málo rozvinutých zemích.

Slabá ekonomika Číny spočívala na manuální práci obrovského počtu obyvatel. Dominantní byla zemědělská výroba, těžba surovin a orientace na těžký průmysl – sektor služeb a odvětví lehkého průmyslu výrazně zastávaly. Mezinárodně zůstala ČLR v izolaci, protože její vládu uznávaly jen tehdejší socialistické státy a v OSN Čínu reprezentovali do roku 1971 zástupci Tchaj-wanu. Diplomatičtím úspěchem bylo prosazení členství v OSN na úkor nepoddajného ostrova, země však zůstala i nadále světu víceméně uzavřena. Jediné okno do světa představoval Hongkong (do roku 1997 britská kolonie), který výrazně ekonomicky posílil díky zprostředkování obchodních a finančních vztahů Číny s ostatním světem.

Změna ekonomického systému nastala po smrti Mao Ce-tunga v roce 1976. Nové komunistické vedení se rozhodlo reformovat centrální plánovací systém a postupně zavést některé prvky tržního modelu osvědčeného v demokratickém světě. Začali uplatňovat politiku tzv. „otevřených dveří“, která spočívala v přilákání zahraničního kapitálu formou různých opatření, zejména celnic a daňových úlev. Při pobřeží byla vytvořena síť tzv. otevřených přístavů (celkem 14) a zvláštních ekonomických zón (ZEZ) v zázemí Hongkongu, Macaa, v blízkosti Taiwanu a později i v Šanghaji. Jednalo se o menší území, v nichž se měl soustřeďovat zahraniční kapitál a moderní technologie. Do těchto míst přicházeli speciálně vyškolení Číňané s cílem osvojit si moderní kapitalistické metody a technologie a šířit je dále ve vnitrozemí. Úspěch ZEZ, které rychle vyrostly v bohatá velkoměsta, vedl k vytvoření velkoplošné ZEZ na celém ostrově Chajnan (Hainan). Ten by měl dosáhnout podobného ekonomického „zázraku“ jako Taiwan.

Úspěch ekonomické reformy, při níž země dosahovala až 10% ročního přírůstku HDP, se odrazil i v po-

kusech obyvatel o dosažení politických reforem. Ty však komunistické vedení nepřipustilo. Brutálním zásahem armády a policie v roce 1989 proti demonstrujícím studentům v Pekingu čínští komunisté zabránili reformám, ale zbrzdili tím i ekonomické reformy a příliv zahraničního kapitálu. Demokratické země požadovaly demokratizaci společnosti a dodržování lidských práv jako podmínku pro obchodní styky. Časem však ČLR dokázala diplomaticky smazat negativní vliv událostí z roku 1989. Snaha využít možností obrovského čínského trhu nakonec přivedla nejprve evropské země a později i USA ke změně postoje. Koncem roku 1999 podepsaly USA a ČLR dohodu o obchodních vztazích, která otevřela Číně dveře do Světové obchodní organizace (WTO).

Ekonomické úspěchy v poslední čtvrtině 20. století vedly k mírnému zlepšení životní úrovně obyvatelstva. Vládní **populační politika** navíc výrazně snížila přirozený přírůstek, protože povoluje rodině mít pouze jedno dítě. V komunistickém totalitním systému se za překročení povoleného počtu dětí uplatňují přísné postihy (především finanční). Tato populační politika plní ještě jeden cíl – nevztahuje se (až na výjimky) na území menšinových národů. Pokud se většinová Chanové přistěhují na tato území, mohou i oni zde mít více dětí. Tím stát řeší problém nízké hustoty zalidnění v západních oblastech a současně dosáhl toho, že až na vysokohorský Tibet převážili ve všech regionech Chanové nad původními obyvateli. Poslední masové migrace Chanů směřovaly do Ujgurské autonomní oblasti Sinfang. Tam v roce 1949 tvořili necelá 3 % populace, ale na přelomu tisíciletí už přes 60 %.

Populační politika rodiny s jedním dítětem má negativní společenské dopady. Tradiční rodina má zájem na udržení rodu a preferuje syna před dcerou. Proto se rodiny snaží narozněných děvčátek zbavit. Dochází i k jejich usmrcení po porodu, což je sice trestné, ale obtížně zjištělné. V lepším případě jsou děvčátka odložena a končí v ústavěch nebo se nabízejí k adopci, především do USA. Ve městech lze moderními metodami zjistit v počátku těhotenství pohlaví dítěte, což vedlo k masovému nárůstu umělých potratů. Nepřirozené zásahy do populačního vývoje způsobily, že v čínské populaci výrazně převažují muži. Současná dospívající mužská populace má problémy najít partnerku. Zvyšuje se tím zločinnost a násilné činy vůči ženám. Psychologické dopady lze zatím obtížně vyhodnotit, ale sociologické už jsou zřejmé – snižuje se podíl obyvatel v produktivním věku a roste podíl postproduktivní populace. V zemi, kde státní důchody dostává jen 20 % obyvatel, hrozí do budoucna vážné sociální problémy. Vedení státu argumentuje tím, že pokud by přísná populační politika nebyla zavedena, měla by Čína v roce 2000 o 300 milionů lidí více a životní úroveň by se i přes ekonomické úspěchy zvýšila jen nepatrně.

Národnostní politika ČLR se oficiálně vyznačuje vstřícností vůči menšinovým národům, v praxi však dlouhodobě směřuje k počinštění. Oficiálně existuje v zemi pět autonomních oblastí (pro Tibetany, Ujgury, Čuangy,

Mongolsko a Chueje), 30 autonomních krajů (v nich žijí např. Korejci, Iové, Miaové, Kazaši, Kyrgyzi ad.) a asi 120 autonomních okresů. Systém územní autonomie je kopií sovětského systému, který zanikl s rozpadem SSSR. Autonomie a decentralizace je pouze fiktivní – rozhodující politické funkce zastávají Chanové a prověřeni komunističtí předáci z řad menšin, kteří realizují politiku komunistického centra.

Ekonomika a regiony

Čína vstupuje do 3. tisíciletí jako země s autoritativním politickým systémem, v ekonomické sféře však opustila centrálně plánovací systém ve prospěch tržního modelu. Pod kontrolou státu zůstávají pouze nejvýnosnější obory (výroba alkoholu a tabáku) a produkce novinového papíru. Politika „otevřených dveří“ přinesla preferenci odvětví **lehkého průmyslu** zaměřených na export i pro posílení vnitřního trhu (elektronika, lehké strojírenství, textilní a potravinářský průmysl). To se projevilo ve výrazných změnách struktury exportu, který téměř z 90 % představují průmyslové výrobky (zhruba třetinu tvoří stroje, elektrotechnické a elektronické výrobky a pětinu textilie a oděvy). To napovídá, že Čína je na cestě stát se nově industrializovanou zemí a následovat úspěchy tzv. asijských tygrů. Některé pobřežní oblasti už jejich úroveň dosáhly a lze je považovat za součást východoasijského centra.

Modernizuje se a specializuje i **těžký průmysl**, který má k dispozici širokou surovinovou základnu. Čína těží všechny potřebné **suroviny**, včetně vzácných prvků a zemin, potřebných pro moderní elektronický, elektrotechnický či metalurgický průmysl. Obrovské jsou zásoby energetických surovin. Zatímco černé uhlí se vyvážá, potřeby rychle rostoucí ekonomiky nutí Čínu dovážet ropu. Diplomatickým úspěchem Číny je dohoda o vybudování transkazachstánského ropovodu, jímž bude do Číny proudit ropa z kaspického regionu. Čína pokročila i ve využívání alternativních zdrojů. Především na venkově se pro výrobu elektrické energie využívá kvašení biomasy. Geologický průzkum prokázal, že prakticky každá provincie Číny skrývá nějaké nerostné zdroje, i když současná technologie není ještě schopna vše efektivně těžit. Například v Tibetu jsou největší světová naleziště měďnatých rud a obrovské geotermální zdroje a v hornaté Jün-nanu (Yunnan) na jihozápadě bohatá naleziště rud bavevných kovů.

Mnohem horší je situace s **půdou a lesy**. Zatímco podíl Číny na světové populaci činí 21 %, ze světové výměry zemědělské půdy má pouze 7 % a ze světové rozlohy lesů necelá 3 %. Přitom v těžbě dřeva se Čína dostala na 2. místo na světě a lesnatost Číny se snížila pod desetinu rozlohy země. V budoucnosti bude Čína nucena řešit zvýšenou spotřebu dřeva dovozem. Očekává se tlak na ruské zásoby dřeva na Sibiři a Dálném východě.

Zemědělství provozují Číňané už tisíce let a další rozšiřování zemědělské a orné půdy nepřichází v úvahu. Zemědělské oblasti na východě Číny jsou přelidněné – velké regiony zde mají průměrně více než 500 obyv./

km², menší lokality však i několik tisíc lidí na km². Obrovské rezervy má Čína v modernizaci zemědělství, které má dosud vysoký podíl manuální práce a špatné technologické zajištění. Průměrné výnosy lze zvyšovat a přitom snižovat počet pracovních sil – to ovšem přinese sociální problémy přelidněného venkova. S ohledem na velikost a lidnatost nepřekvapí, že Čína zaujímá světové prvenství v pěstování různých plodin i v chovu zvířat a v živočišných produktech. V přepočtu na obyvatele je však situace dlouhodobě kritická a musí se řešit dovozem (15 – 20 % hodnoty importu). Ten je ovšem z valné části kryt vývozem vepřového masa, olejů, konzervovaného ovoce a zeleniny, koření, čaje a dalších specializovaných potravinářských produktů.

Nedostatek potravin nutil Číňany odedávna hledat alternativní zdroje a konzumovat nejrůznější rostliny a živočichy, což přispělo ke světové proslulosti a výjimečnosti čínské kuchyně. Široce oblíbené jsou i mořské produkty, kvůli nimž Čína vyvíjí politický tlak na získání rozsáhlé neobydlené ostrovní oblasti v Jihočínském moři (tu však nárokují i ostatní státy regionu). Zvyšuje se i tlak na ruské Poamurí, do něhož proudí tisíce čínských zemědělců za rekultivací oblastí, které opustili ruští zemědělci po rozpadu státního zemědělství na Dálném východě.

Značné rezervy má ještě **sektor služeb**, po dlouhé období zanedbávaný. Otevření země turistům však přineslo rozvoj infrastruktury cestovního ruchu i zlepšení finančních služeb. Cestovní ruch přináší zemi velké zisky. Čína je pro zahraniční návštěvníky poměrně drahou zemí s přitažlivými kulturněhistorickými i přírodními aktivitami. Finanční bilance cestovního ruchu je vysoce aktivní, protože Číňané vyjíždějí do zahraničí málo. Největší krok kupředu znamenala politika **státní podpory inovačního podnikání**. Vznikají vědecko-technologické parky, jaké lze najít v nejvyspělejších státech. Jsou vybaveny špičkovou technologií a takovým prostředím pro pracovníky, jaké si běžný Číňan ani nedovede představit. To láká i Číňany, kteří dříve emigrovali do zahraničí a uchytili se ve vědecko-výzkumné sféře. Nyní se vracejí a s nimi přicházejí i vědci a manažeři z vyspělých zemí.

Celkový rozvoj a modernizace ekonomiky přinesl i výrazné **regionální proměny** Číny. V převážně zemědělském státě se první průmyslové zóny vytvářely v přístavech (Šanghaj, Kanton) a při zdrojích surovin na severovýchodě Číny (historické Mandžusko). Zásoby uhlí, ropy, solí a rud vyvolaly zájem Japonska, které tuto oblast získalo v letech 1931 – 1945 pod svoji kontrolu. Japonci zde vybuďovali rozsáhlý pás těžkého průmyslu v Liaoningské nížině od Charbinu (Harbin) přes Šen-jang (Shenyang) až po přístav Ta-lien (Dalian) dříve zvaný Lü-ta (Lüda).

Na tuto základnu navázala severojižní rozvojová osa. Vychází z hlavního města, téměř 13milionového **Pekin-**

Obr. 48 – **Strategické rozvojové osy Čínské lidové republiky.** Politika otevřených dveří nastartovala rychlý rozvoj pobřežních oblastí. Strategické rozvojové osy však směřují i do ekonomicky oslabených regionů postsovětského prostoru.

gu (Beijing) a 8milionového Tiencinu (Tianjin) na severu a míří do Kantonu (Guangzhou, 14,7 mil. obyv.) na jihu. Západovýchodní rozvojovou osu tvořila řeka Čchang-ťiang spojující Šanghaj (Shanghai, 17,5 mil.) s Čunkinem (Chongqing, přes 7 mil.) v Sečuánské pánvi. Obě osy se křižovaly v 9milionovém Wu-chanu (Wuhan), který vznikl po roce 1950 administrativním spojením rychle rostoucích konurbací tří měst. Obě osy procházely hustě osídlenými zemědělskými oblastmi. Vedlejší rozvojové osy probíhající rovnoběžně s hlavními měly vytvořit rozsáhlejší infrastrukturní síť a posílit vazby mezi

centry a lidnatým zemědělským zázemím. Tohoto cíle dosud nebylo plně dosaženo.

Do této strategie regionálního rozvoje zasáhla politika otevřených dveří, která hlavní roli přisoudila rozvoji pobřežních oblastí prostřednictvím center ve zvláštních ekonomických zónách a otevřených přístavech. Přes 90 % zahraničních investic bylo dlouhodobě soustředěno do pobřežních provincií, což vedlo ke zvýšení rozdílů mezi pobřežím a vnitrozemím.

Změny v SSSR a snaha pevněji připoutat západní periferní oblasti vedly k vytvoření nové perspektivní roz-

vojové osy ve směru jihovýchod-jihozápad. Pobřežní základnou se stala oblast naproti Tchaj-wanu s pokračováním do Wu-chanu, přes starověkou čínskou metropoli Si-an (Xi'an), Lan-čou (Lanzhou – považováno za geografický střed země) do metropole Sin-ťiang Urumči (Ürümqi). Tlak na rozvoj pohraniční spolupráce s tehdy ještě sovětským Kazachstánem a dalšími středoasijskými republikami byl základem pro zvýšení čínského vlivu v nitru Eurasie.

Významným posílením pro celou Čínu a především pro její jižní oblasti se stalo připojení dříve britského **Hongkongu** (čínsky *Siang-kang, Xianggang*) v roce 1997 a portugalského **Macaa** (*Aomen*) v roce 1999. Především osmimilionový Hongkong představuje vysoko industrializované území s moderními technologiemi, významné finanční centrum světového významu a přístav, jímž procházela většina čínského zahraničního obchodu.

V době připojení se objem HDP Hongkongu a Číny dal vyjádřit poměrem 1:6, zatímco počet obyvatel poměrem 1:250! Ekonomický význam vedl při jednání mezi Velkou Británií a Čínou k tomu, že Hongkong (stejně i Macao) získal širokou autonomii a slib zachování zvláštního ekonomického systému na plných 50 let.

Čína má všechny předpoklady, aby se stala ve 21. století ekonomickou mocností. Brzdou rozvoje je nedemokratický politický systém, který je hlavní překážkou opětovného připojení Tchaj-wanu s jeho vyspělou a moderní ekonomikou. Případná demokratizace komunistické Číny však jistě přinese i odstředivé tendence v západních oblastech. Zatímco ujgurský Sin-ťiang s muslimskou populací se Číňanům podařilo připoutat silnými ekonomickými vazbami a dosídlením ji svázat i kulturně s historickým jádrem státu Číny, **Tibet** zůstává slabým článkem čínského státu. V mnoha státech je považován za násilně okupovanou zemi (v roce 1951 anektován Čínou).

Tibet je svými geografickými podmínkami, kulturně i historicky odlišný od ostatních oblastí Číny. Číňané okleštěli jeho historické území zhruba na polovinu, toto zmenšené území si však udrželo svůj tibetský charakter (přes 90 % obyvatel tvoří Tibeťané). V oddělené severovýchodní části historického Tibetu (provincie Čchingchaj/Qinghai) sice žije více Tibeťanů než v autonomní oblasti, ale dosídlením Chany se stali v tomto území menšinou. Podobná situace nastala již dříve ve Vnitřním Mongolsku, kde Mongolové tvoří jen 15 % populace.

Nezávislé **Mongolsko** bylo několik staletí součástí Číny. S pádem čínské monarchie se zdejší Mongolům podařilo získat nezávislost, ale záhy se dostali pod vliv SSSR. Geografická poloha Mongolska je krajně nevhodná, nepřiznivě jsou i přírodní podmínky. Kontinentální podnebí je znásobené nadmořskou výškou,

takže zemědělství je omezeno na pastevectví. Průmysl je slabě rozvinutý a závislý na místních zdrojích (potravinářský, textilní, kožedělný, dřevozpracující). Velké naděje země vkládá do těžby surovin (uhlí, rudy železa, mědi, cínu, wolframu, olova, zinku, niklu, manganu aj.). Ta je zatím nízká a závislá na přílivu zahraničního kapitálu. Největším centrem je hlavní město **Ulánbátar** (Ulaanbaatar).

Porovnejte přírodní podmínky východních a západních částí Číny. Kde se v Číně rozkládají nížiny, náhorní plošiny a velehorská pásma? Jmenujte a ukažte na mapě největší čínské řeky.

Jaký vliv má monzun na čínské zemědělství? Které oblasti zasahuje? Jaká je souvislost mezi nejhustěji zalidněnými oblastmi Číny a působením monzunu?

Charakterizujte národnostní a náboženskou strukturu obyvatelstva Číny. Zjistěte, co to je taoismus a konfucianismus, jak se liší a které oblasti ovlivnily. Informace hledejte v literatuře nebo na internetu.

Čím se vyznačuje populační politika Číny? Jaké má dopady na společnost? Vyměňte si názory na správnost této politiky.

S pomocí literatury zjistěte některé podrobnosti o historii Tibetu a seznámte s nimi své spolužáky.

Charakterizujte příčiny ekonomického rozkvětu Číny a její strategii regionálního rozvoje.

JIHOVÝCHODNÍ ASIE

Politický a ekonomický vývoj

Jihovýchodní Asie je **nejrozmanitější asijský makro-region** z hlediska fyzickogeografického i z hlediska struktury obyvatelstva. Zahnuje geomorfologicky členitou pevninskou část poloostrova Zadní Indie a nejrozsáhlejší ostrovní oblast světa zvanou někdy Indomalaisie. Obtížně propustné zalesněné horské systémy se střídají s úrodnými nížinami protkanými velkými říčními systémy (Irávadi, Salwin, Menam, Mekong, Song Hong). V nich se střetávaly kulturní vlivy z blízké Indie i z Číny – hinduistické, buddhistické i taoistické. Později pronikl do oblasti islám a s evropskými kolonizátory se rozšířilo i křesťanství. Rovněž po jazykové stránce je jihovýchod nejrozmanitější z celé Asie. Vedle národů austroasijských (Vietové, Khmerové, Monové) a austronéských (Malajci, Javánci a desítky dalších národů Indonésie a Filipín) sem před několika staletími pronikly ze severu i národy thajsko-kadajské (Thajci, Laové, Šanové) a sinotibetské (Barmánci, Karenové, Kačjinové, Čjinové, ale i Chanové, kterých v celém regionu žije více než 30 milionů). Jazykovědci vyčleňují v oblasti více než tisíc etnických skupin, z nichž se však jen některé zformovaly do podoby moderních národů a ještě méně jich dokázalo založit a udržet vlastní státní útvary. Všechny zdejší státy lze označit jako multietnické a multikulturní.

V regionu vedle sebe leží státy ekonomicky velmi z-
ostalé (Vietnam, Laos, Kambodža, Myanmar, Východní Timor), slabě rozvinuté (Indonésie, Filipíny),
středně rozvinuté (Thajsko, Malajsie), ale i bohatá Brunej
a jeden z nejvyspělejších států světa – Singapur. Patří
sem státy rozlohou nepatrné i rozlehlé, málo zalidněné,
ale i čtvrtý nejlidnatější stát světa Indonésie. Převažují
státy unitární, ale najdeme tu i federaci (Malajsie), re-
publiky i monarchie (Thajsko, Malajsie, Brunej) a také
státy s rozmanitými politickými systémy – od různých
autokratických systémů včetně komunistických, až po
částečné nebo plnoprávné demokracie. Přitom ve
2. polovině 20. století došlo prakticky ve všech zemích
k nějakým zásadním politickým změnám.

V porovnání s ostatními makroregiony světa je pestrá
i *koloniální minulost*. Pouze tady se dlouhodobě a úspěšně
angažovalo všech pět evropských koloniálních mocností –
Portugalsko, Španělsko, Británie, Francie i Nizozemsko.
Španěly koncem 19. století vystřídali na Filipínách Američané
a celý makroregion získali za 2. světové války krátce
pod kontrolu i Japonci.

V souvislosti s výjimečnou rozmanitostí je překvapivé
zjištění, že region je politicky stabilizovaný, přes určité
hraniční spory států mezi sebou neválčí, ale ekonomicky
spolupracují. Nebylo tomu tak vždy. Celé první tisíciletí
naší éry ovládaly pevninskou část hinduistické státy Monů,
Khmerů a Čamů a na ostrovech spolu soupeřily hinduistické
státy s centry na Sumatě a na Jávě. Postupně se začal
prosazovat buddhismus, který hinduismus téměř úplně
vytláčil (větší komunita přetrvávala jen na Bali). Zásadní
změnu znamenal příchod Barmánců a Thajců, kteří zničili
monsé státy a omezili území i politický vliv Kambodže.
Podobně Vietové zlikvidovali čamýský stát Čampu a obsa-
dili rozsáhlé kambodžské oblasti kolem delty Mekongu.
Do bojů o mocenský vliv v Zádní Indii zasáhly v 19.
století evropské mocnosti – Británie a Francie. Ty vlastně
zabránily postupné likvidaci zbytků Kambodže a Laosu,
přičemž Britové zabrali Barmu (dnes Myanmar) a Fran-
couzi Vietnam, Laos a Kambodžu (Francouzská Indočí-
na). Thajsko (dříve nazývané Siam) vytěžilo ze soupeření
obou velmocí uhájení politické samostatnosti.

Na Malajském poloostrově a v Indonésii došlo k zá-
sadnímu zvratu v 15. – 16. století, kdy sem muslimští
obchodníci přinesli islám. Jeho průniku na Filipíny za-
bránila španělská kolonizace, která přinesla na souostroví
křesťanství. Ze soupeření Nizozemců a Portugalců na
„ostrovech koření“ vyšli vítězně Nizozemci, Portugal-
cům zůstal jen dnešní Východní Timor. Britové se pro-
sadili na strategicky významném Malajském poloostrově
s možností kontrolovat plavbu Malajským průlivem.

Evropská kolonizace přinesla zásadní změnu v eko-
nomice. V koloniích bylo prosazeno plantážní zeměděl-
ství tropických plodin (kaučukovník, kávovník, kakaovník,
čajovník, kokosovník, banánovník, ananas, různá
koření apod.) určených pro evropský trh. Snížení pro-
dukce základních potravin přineslo vážné problémy při
zajišťování výživy, které přetrvávaly i po dekolonizaci.

Teprve zavedení tzv. zelené revoluce přineslo výrazné
zlepšení.

Krátkou epizodu japonské nadvlády nad celým makro-
regionem v letech 1941 – 1945 vystřídalo chaotické období
dekolonizace, které přineslo četné vojenské konflikty. Vá-
lečné strádání se stalo živnou půdou pro šíření komunistic-
ké ideologie. Ta se prosadila nejdříve na severu Vietnamu.
Dalšímu pronikání na jih Vietnamu, do Laosu a Kambodže
se pokusily zabránit USA. Nepochopení značné části svě-
tové i americké veřejnosti zastavilo pomoc protikomunistic-
kým silám, což vedlo v roce 1975 k nastolení komunis-
tických diktatur sovětského typu ve Vietnamu a Laosu
a čínského typu v Kambodži. V Myanmaru (Barmě) byla
vojenským převratem už v roce 1961 zavedena diktatura
ideologicky blízká komunismu (tzv. barmský socialismus).
Naopak v Indonésii se podařilo pročínský komunistický
pokus o státní převrat zlikvidovat. Výsledkem ovšem bylo
nastolení jiného autoritativního režimu, který byl odstraněn
až po více než 30 letech v roce 1998.

Politický vývoj výrazně ovlivňoval i ekonomický
rozvoj. Obavy z šíření komunismu vedly v roce 1967
k založení integračního seskupení pod názvem *Sdruže-
ní národů jihovýchodní Asie* (ASEAN – *Association
of Southeast Asian Nations*). Jeho členy se staly Thaj-
sko, Malajsie, Singapur, Indonésie a Filipíny, od roku
1984 i Brunej. Úspěchy států ASEAN a jejich snaha
pomoci i nejchudším státům v regionu vedly k postupné-
mu rozšíření o Myanmar, Vietnam, Laos a Kambodžu.
Jedním z cílů sdružení bylo vytvoření zóny volného ob-
chodu s průmyslovými výrobky do roku 2003 a se ze-
mědělskými produkty do roku 2010.

Státy jihovýchodní Asie

Ekonomickým srdcem oblasti je bezesporu **Singapur**.
Městský stát využil své polohy na rozhraní Indického
a Tichého oceánu při frekventované námořní trase nej-
dříve pro posílení obchodu (reexport), z něhož čerpal
i finanční sektor. Čilá obchodní aktivita lákala zahra-
niční investory. Přispělo k tomu i politické klima – re-
žim s autokratickými rysy přispěl k udržení pořádku
a minimální kriminality. Malý stát se zaměřil na per-
spektivní moderní odvětví s nejvyšší exportní schop-
ností – petrochemii, přesné strojírenství a elektroniku.
Původně masová, ale kvalitní výroba spotřební elektro-
techniky se postupně změnila na technologicky vysoce
náročné výrobky produkované za pomoci rostoucí au-
tomatizace a robotizace. Singapur se stal také světovou
dopravní křižovatkou a finančním centrem. Dlouhodo-
bá prosperita vynesla Singapur mezi nejvyspělejší stá-
ty, na počátku 21. století zřejmě s nejvyšším HDP na
obyvatele na světě. Singapurská populace je z 80 %
čínského původu.

Malajsie těží z blízkosti Singapuru. Je po něm nejlépe
rozvinutou zemí oblastí, ekonomicky srovnatelnou
s Českem. O rychlém průmyslovém rozvoji svědčí změ-

ny struktury exportu. Ještě na počátku 90. let tvořily přes polovinu suroviny (dřevo, ropa, plyn). Na začátku tisíciletí však už dvě třetiny připadají na průmyslové výrobky (elektrotechnické, optické, strojírenské, chemické), jen šestina na zmíněné suroviny a pouhých 5 % na zemědělské komodity (kokosové ořechy, palmový olej, kaučuk, kakao, pepř aj.). Hlavní industrializovaný pás se táhne v pruhu podél pobřeží Malackého průlivu, kde se ve vnitrozemí nachází hlavní město **Kuala Lumpur**. Malajsie musí dlouhodobě řešit problémy spojené s nerovnoměrným zalidněním, rozdílnou vybaveností surovinami a ekonomickou rozvinutostí pevninské a ostrovní části státu ležící na Kalimantanu (Borneu). Problémy způsobuje i národnostní složení obyvatelstva – vedle většinových muslimských Malajců (64 %), zde žije i hodně Číňanů (28 %), kteří ovládají převážnou část malajského obchodu. Ekonomická prosperita Malajsie však bariéry mezi Malajci a Číňany omezila na minimum.

Na Kalimantanu leží obklopen územím Malajsie malý „ropný“ sultanát **Brunej**, který patří k nejbohatším státům světa.

Thajsko je třetím nejvyspělejším státem oblasti s více než 65 miliony obyvatel. Hlavní ekonomické jádro se zformovalo při ústí Menamu a přilehlém pobřeží Thajského zálivu. I v Thajsku se podíl surovin (dřevo, cínová ruda) na exportu snížil z 20 % na pouhých 5 % a podíl zemědělských produktů (ananas, rýže aj.) z 20 % na 15 %. Thajský ekonomický rozvoj nastartoval především cestovní ruch v 60. letech 20. století sponžený poskytováním služeb americkým vojákům. Po jejich odchodu z jihovýchodní Asie se služby přizpůsobily potřebám turistů z celého světa a přinášejí zemi vysoké příjmy. Se zahraničními investicemi se začal prudce zvyšovat podíl průmyslového sektoru, přičemž zaměření je podobné jako v Malaisii. Problémem zůstala krajně nevyvážená regionální struktura s nadměrnou dominancí téměř 9milionové aglomerace hlavního města **Bangkok** (Krung Thep). Počet obyvatel převyšuje druhé největší město Chiangmai na severu více než 40krát, což nemá ve světě obdobu. Cílem regionálního rozvoje je proto posilování oblastních center ve vnitrozemí, které by mělo omezit nadměrnou migraci venkovanů do metropole. Nevyváženost sídelní struktury se projevuje ve vysokém podílu obyvatel pracujících v zemědělství (asi 60 %), což neodpovídá dosažené úrovni HDP na obyvatele.

Komunistický **Vietnam** je třetí nejlidnatější (85 mil. obyv.), ale slabě rozvinutou zemí jihovýchodní Asie. I po rozpadu SSSR se snaží o uchování politického systému, ale v ekonomice hledá podobnou cestu jako Čína. Vietnam má perspektivní zásoby surovin (rudy, apatity, sklářské pisky, uhlí a jiné) a poměrně rozsáhlou průmyslovou základnu. Ta byla vybudována především s pomocí dřívějších komunistických států, což se odráží v její technologické zastaralosti. Zahraniční investice směřují

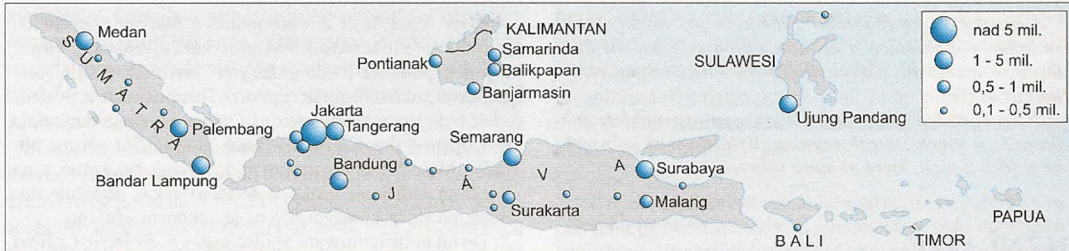
především do posílení strojírenského a elektrotechnického průmyslu. Jejich výrobky jsou, stejně jako textilní produkce významnou složkou zahraničního obchodu. Odborníci předvídají Vietnamu dobré vyhlídky do budoucnosti. Země má dvě hlavní regionální centra – na severu hlavní město **Hanoj** (Hà Nội) a na jihu Ho Či Minovo Město (Than-phô Ho Chi Min) známější jako Saigon (téměř 6 mil. obyv.).

V mnohem horší situaci jsou menší země **Laos** a **Kambodža**, které prošly dlouhým obdobím občanské války a jejich ekonomiky nemají příliší zdrojů pro rychlý rozvoj. Politická diktatura a dlouhodobá izolace způsobila, že k nejhudším zemím se řadí i na suroviny bohatý **Myanmar** (dříve Barma). Všechny tři země vyvážejí především zemědělské produkty, dřevo, popřípadě nerostné suroviny.

Oba **ostrovní státy** – Indonésie a Filipíny – patří mezi chudší země. Ve světovém měřítku se jedná o unikátní státy s územně roztržštěnou ostrovní strukturou, která ztěžuje vytváření meziregionálních vazeb. Důležitou úlohu si uchovává kabotážní námořní doprava, na niž navazuje nepřilíhlost hustá a kvalitní silniční síť na pevnině. Podíl na horší ekonomické situaci má vedle vysoké lidnatosti i skutečnost, že obě země prošly obdobím autokratických systémů, které se vyznačovaly obohacováním na úkor státu. Významnou roli si v obou státech udržuje zemědělství, těžba dřeva a nerostných surovin. Na ně je bohatší Indonésie (ropa, plyn, cín, wolfram, nikl, měď, mangan, železo, zlato, stříbro, bauxit), která je vyvážejí (dosud asi čtvrtina hodnoty exportu).

Indonésie je lidnatou zemí (250 mil. obyv.) s velmi nerovnoměrným rozložením obyvatel. Hlavním problémem je **přelidnění Jávy** s průměrnou hustotou zalidnění blížící se 1000 obyv./km². Na ostatních velkých ostrovech tato hodnota dosahuje pouze několika desítek. Vládní dotace zlákaly statisíce Jávanců k přesídlení, ocitli se však v cizím a často nepřátelském prostředí. Indonésie je totiž **multietnickým státem**, v němž žije asi 200 různých národů a kmenů, pro které se jednotlivým prvkem měl stát společný jazyk – indonéština (upravená malajština). Tuto roli do značné míry splnil. Drtivá většina obyvatel indonéštinu ovládá, což je především zásluha povinné školní docházky a vysoké gramotnosti (přes 90 %). Nicméně většina Indonésanů lpí i na své národní identitě.

V některých částech státu se projevují **separatistické snahy**. O oddělení od Indonésie usilují křesťanské menšiny na Molukách a rasové, jazykové i kulturně značně odlišné Papuánci v západní části Nové Guiney. Úspěšný byl odpor katolických obyvatel bývalého Portugalského Timoru, kteří s mezinárodní podporou dosáhli samostatnosti pro svůj malý stát **Východní Timor**. Aktivní v boji za samostatný stát jsou Ačežané na západním cípu Sumatry, kteří nejdříve ze všech kdysi odolávali nizozemské kolonizaci. Zatím prosadili pro svou provincii autonomní postavení.

Obr. 49 – **Populační mapa Indonésie** zobrazená ekvidemickou metodou, která zachovává přibližné tvary a umístění ostrovů, ale jejich velikost odpovídá zalidnění. Z této mapy vyniká zejména populační velikost Jávy a ze soustředění měst jsou zřejmé výrazné rozdíly i mezi severem a jihem ostrova. Porovnejte poměr velikostí indonéských ostrovů na tomto obrázku s klasickou mapou v atlase.

Indonésie se svými přírodními zdroji a lidským potenciálem má snahu stát se regionální mocností a zvýšit úroveň své **ekonomiky**. K tomu jí napomáhá velké ropné bohatství a poměrně rozvinutá hutní základna, v níž vyniká produkce ferroniklu a hliníku. Dynamicky se rozvíjejí strojírenské a elektrotechnické obory. Zákaz vývozu kůží a surového dřeva podpořil domácí zpracování těchto surovin. Indonésie se potýká s nedostatkem orné půdy, což zemi nutí intenzifikovat zemědělskou výrobu a dosáhnout v základních potravinách soběstačnosti. Výrazně se snížily plochy exportních plodin a posílila se specializace (koření, čaj, káva, palmový olej, kopra, kokosové ořechy). Perspektivním odvětvím se stal cestovní ruch, protože Indonésie má obrovský potenciál přírodních i kulturněhistorických atrakcí. Rostoucí počet turistů vyvolává nutnost speciální ochrany unikátní fauny a flóry.

Ekonomickým jádrem Indonésie je **Jáva**, která soustřeďuje asi 2/3 indonéské populace. V podmínkách předlidského venkova dokáže vyprodukovat nejen zhruba stejný podíl rýže, kukuřice, batátů a manioku, ale i 80-90 % indonéské produkce arašídů, sóji nebo cukru. Na Jávě už nelze zemědělskou produkci příliš zvyšovat, ale je nutno zemědělské aktivity přenést i na další ostrovy. Předlidsčnost trpí především sever Jávou, kde leží hlavní město **Jakarta** (s aglomerací 15,1 mil.) a významné přístavy Semarang a Surabaya. Ve vnitrozemí vyniká Bandung.

Sumatra je hlavním produkčním regionem ropy a zemního plynu. Na rozvoji petrochemie vydělal především Palembang na východě ostrova, zatímco střediskem zpracování dřeva se stal Medan na západě. Sumatra má i další nerostné bohatství (černé uhlí, cínovo-wolframové rudy) a rozsáhlé plochy půd, které po melioracích mohou sloužit zemědělské výrobě. K růstu ekonomické aktivity přispívá blízkost Malajsie a Singapuru. **Kalimantan** (Borneo) má rovněž velké nerostné bohatství, v němž dominuje ropa. Ostrov je silně zalesněn a pobřežní oblasti bažinaté, což ztěžuje zemědělskou činnost. Místní obyvatelstvo (mezi nimi známí

Dajakové) je kulturně odlišné (velký podíl animistů) a neochotně přijímá migranty z Jávou. To se týká i dalších ostrovů. Na souostroví **Moluky** místy převažují křesťané, kteří by chtěli získat širokou autonomii. Neorganickou součástí Indonésie je západní část Nové Guiney, Indonésany nazývaná **Irian**. Je domovem desítek papuánských kmenů, které se přílivu Javánců dlouhodobě marně brání. S ohledem na zásoby ropy, rud a dřeva se Indonésie snaží tuto odlehlou část ekonomicky co nejsilněji připoutat. V roce 2000 se Papuáncům podařilo prosadit nové jméno své provincie – místo Vítězný Irian se nyní jmenuje Papua.

Filipíny (90 mil. obyv.) jsou Indonésii v mnohem podobné. I zde desítky národů spojuje uměle vytvořený jazyk filipínština (na bázi tagalštiny s doplněním slovní zásoby z jiných filipínských jazyků). Na rozdíl od Indonésanů jsou Filipínci křesťané (katolíci), pouze na jihu ostrova Mindanao a souostroví Sulu místy převažují muslimové usilující o nezávislost nebo širokou autonomii. V ekonomice již převažují služby a průmysl. Tradiční zemědělské výrobky (kokosový olej a ořechy, kopra, banány, ananasy, mango) představují jen pětinu exportu a nerostné suroviny dvacetinu. Filipíny mají dobré předpoklady (blízkost Tchaj-wanu, Číny, Japonska, vazby na USA i Evropu) brzy se přiblížit ekonomické úrovni Malajsie a Thajska. Metropole **Manila** (15,6 mil.) patří k největším sídlům Asie.

V kterém podnebném pásu leží oblast jihovýchodní Asie? Jaké vegetační poměry tomu odpovídají?

Zjistěte, co znamenají následující zeměpisná jména: Sarawak, Mindanao, Phnom Penh, Yangon, Sulawesi, Velké Sundy. Každý z názvů najdete na mapě a stručně charakterizujte.

V čem spočívá heterogenita jihovýchodní Asie? Pokuste se vysvětlit příčiny, které umožnily v tomto různorodém makroregionu zajistit podmínky pro ekonomickou spolupráci.

Které ze států jihovýchodní Asie se řadí mezi tzv. asijské tygry a které se jim blíží? Pokuste se vysvětlit, proč některé státy dosáhly větších ekonomických úspěchů než jiné.

Charakterizujte Indonésii z hlediska její polohy, přírodních, populačních a ekonomických zvláštností. Pokuste se vystihnout hlavní specifika ovlivňující její regionální rozvoj.

Na stránkách <http://www.aseansec.org> najdete informace o všech státech regionu. Vyhledejte si informace o těch z nich, které si sami vyberete.

JIŽNÍ ASIE

Jihoasijský region zabírá rozsáhlý poloostrov vybíhající z eurasijské pevniny. Označuje se také jako **indický subkontinent** nebo Přední Indie a zčásti zasahuje i do Pákistánu. Rozlohou se vyrovná polovině Evropy a počtem obyvatel ji předstihuje. Je to druhý nejlidnatější makroregion světa téměř rovnocenný východní Asii. Jeho poměrně málo členité území odděluje hrabá vysokých pohoří od střední a východní Asie.

Původní negroaustraloidní obyvatelstvo hovořící drávidskými jazyky bylo ve 2. tisíciletí př. n. l. zatlačeno na jih europoidními přistěhovalci, jejichž jazyky patří spolu s evropskými do velké indoevropské jazykové rodiny. Staletým soužitím obou populací vznikla rasově smíšená populace. Pouze na jihu se udržely drávidské jazyky (např. tamilština, telugština). Na severu převažují hindština, bengálština, paňdžábská a řada dalších. Dnes se odhaduje, že v jižní Asii žije více než 1200 národností, etnických skupin a kmenů, ale jen dvě desítky z nich mají přes 5 milionů příslušníků. Jazyková a národnostní příslušnost však na jihu Asie nehraje zdaleka tak důležitou úlohu jako v Evropě. Napříč většinou národů totiž prochází pomyslná dělící čára reprezentovaná náboženstvím – především příslušností k hinduismu nebo islámu.

Politický a ekonomický vývoj

V Přední Indii vznikla v údolí Indu vyspělá stará civilizace (kultura údolí Indu, též harappská), která se rozvinula ve 3. tisíciletí př. n. l. Archeologické výzkumy v Mohendžodáru, jednom z jejích středisek, prokazují pokročilou stavební techniku s dlážděnými ulicemi, kanalizací, vodovody nebo veřejnými lázněmi, s vymoženostmi, které mnohá dnešní města postrádají. Vývoj poloostrova zásadně ovlivnilo několik událostí. V prvé řadě to byl příchod indoevropských (árijských) kmenů ze severozápadu, které zatlačily původní drávidské obyvatelstvo na jih a postupně se s ním smísily. Přistěhovalci si přinesli náboženské představy, které v 1. tisíciletí př. n. l. vykrystalizovaly do podoby dnešního **hinduismu**. Toto náboženství rozlišovalo obyvatelstvo podle původu a vymezilo ostré společenské hranice v rámci přísně vymezených skupin – varn (kast). Na nejvyšším stupni stála varna kněžů – *bráhmanů*, jejichž potomci dodnes zaujímají vysoké funkce v indickém veřejném životě. Pod nimi stáli vojáci, jejich velitelé a vládci – *kšatrijové*, z nichž vykrystalizovali maharádžové, ráadžové a jiní panovníci. Početnou masu tvořili

vaišjové (femeslníci či obchodníci) a šúdrové (zemědělci, nádeníci, služebníci). Mimo varny zůstali otroci a jejich potomci i lidé „nízkých“ povolání (čištiči ulic a kanálů, uklízeči mršin apod.). Tito poslední z posledních byli označováni jako **nedotknatelní** (nedotknutelní) – neopatrný dotyk s nimi vyžadoval speciální očistné obřady. Míšení mezi varnami bylo přísně zakázáno a na dnešním indickém venkově se tento zákaz dodržuje dodnes, přestože kastovní dělení je zákonem zrušeno.

Do takto strukturované společnosti v 8. století n. l. přibyl nový prvek. S arabskou a později tureckou nadvládou se šířil **islám**. Nacházel příznivce mezi nedotknutelnými i příslušníky nižších kast, protože jim příklon k islámu zabezpečoval možnosti společenského vzestupu. Příslušníci vyšších kast přestoupili k islámu, aby si uchovali různé výsady. Muslimští dobyvatelé ovládali velkou část Přední Indie po celé tisíciletí a jejich víra pronikla napříč většinou indoárijských i drávidských národů. Islám trvale ovládl okrajové oblasti (dnešní Pákistán a Bangladéš), ale na vlastním poloostrově zůstali jeho stoupenci menšinou. Vzájemné soužití výrazně odlišných kultur přinášelo problémy, protože zvyky, tradice a způsob života obou náboženských obcí se značně odlišovaly.

Hinduismus a indická kultura se rozšířily i do celé jiho-východní Asie. V 6. století př. n. l. se od hinduismu oddělilo nové učení – **buddhismus**. V Přední Indii nenašlo živnou půdu pro další rozvoj, a uchytilo se pouze na Šrí Lance. Buddhismus byl však rozšířen na sever a na východ do rozsáhlých území východní Asie.

Největšího rozmachu dosáhla moc islámu v období mughalské (mongolské) dynastie v 16. – 18. století. Pod její vládou byl sjednocen téměř celý subkontinent v ekonomicky silně říši, v té době jedné z nejmocnějších ve světě. Povstání proti Mughalům motivovaná nábožensky, etnicky i sociálně a zvyšující se vliv Evropanů přinesly oslabení muslimské moci. Říše Mughalů se rozpadla na stovky feudálních států, které se postupně staly kořistí Británie. Té se podařilo sjednotit celou Přední Indii pod svou vládou. Pro Brity byla **Britská Indie** „perlou“ jejich impéria, protože přinášela velké zisky jako dodavatel zemědělských a lesnických produktů a nerostných surovin. Pro lepší dostupnost zdrojů Britové vybudovali hustou síť železnic, dodnes nejhustší v celé Asii.

I za Britů zůstala Indie hinduisticko-muslimskou zemí. Na mnoha místech vládli hinduističtí maharádžové muslimům, jinde pro změnu muslimští navábové a nizámové hinduistům – všichni podléhali britské koruně. Británie zavedla v rozlehlé kolonii dvojitý systém administrativy – přímou koloniální a nepřímou protektorátní. Ta spočívala v tom, že zhruba šesti stům vládců byla zaručena práva na řešení vnitřních záležitostí, ale mezinárodní politiku řídila Británie. Zachována zůstala i kastovní hierarchie.

Dekolonizace světa po 2. světové válce se nezastavila ani před Britskou Indií. Obavy muslimů, že zůstanou v nezávislé Indii menšinou, je vedla k tomu, aby prosadila

li oddělení převážně muslimských oblastí na západě a východě – dnešní Pákistán a Bangladéš. V roce 1947 tak vznikly dva nezávislé státy se statusem dominia – Indie a Pákistán (zahrnující dvě od sebe oddělená a vzdálená území). Muslimové však ve velkém počtu zůstali i na území hinduistické Indie (dnes asi 120 milionů), zatímco menší hinduisté a křesťané na pákistánském území byly početně mnohem slabší. Nezávislost nepřinesla prosperitu ani jedné straně, oddělení produkčních oblastí (na západě bavlnářských v Pákistánu, na východě jatařských v Bangladéši) od zpracovatelských oblastí v Indii přineslo naopak ztráty.

Politicko-geografický vývoj oblasti pokračoval změnou postavení Indie i Pákistánu. Přestaly být britskými dominií a staly se republikami. Muslimský Pákistán se v roce 1971 rozpadl – Východní Pákistán, nesouvisející se západní částí, se přeměnil na samostatný stát, Bangladéš. Ten zůstal, na rozdíl od Pákistánu, ekonomicky silně závislý na Indii.

Soužití obou velkých států, Indie a Pákistánu, není od samého počátku příliš klidné. Jsou soupeři o postavení regionálních velmocí a jejich přirozenou rivalitu zvětšují náboženské rozdíly a územní spory, především o Kašmír.

Indický svazový stát **Džammú a Kašmír** byl jedním z největších protektorátních států Britské Indie. Jeho hinduistický vládce se při dekolonizaci domníval, že s ohledem na okrajovou polohu získá nezávislost. Protože většina obyvatel je muslimského vyznání, pokusil se nově vzniklý Pákistán bezprostředně po vyhlášení nezávislosti vojensky stát obsadit. Tomu se snažila zabránit Indie, kterou o pomoc požádal kašmírský panovník. Výsledkem bylo rozdělení Džammú a Kašmíru, jehož územím do dnes probíhá demarkační linie mezi indickým a pákistánským zábořem. Oba státy se nejsou schopny domluvit na vyřešení problému. Spor o Džammú a Kašmír vyvolává drobné vojenské střety, teroristické útoky i hrozbu vypuknutí většího konfliktu. Situace je o to nebezpečnější, že obě země vlastní atomové zbraně. Spory se promítají i do ekonomických vztahů mezi státy.

Dřívější jednoznačná **ekonomická vazba** na Evropu, vytvořená v koloniálním období, se postupně zeslabuje. Jižní Asie je výrazně vzdálena od všech tří světových ekonomických center. Vazby Indie na ně jsou dnes více-méně rovnocenné – v zahraničních investicích i v územní struktuře zahraničního obchodu jsou podíly světových center přibližně vyrovnané. Dlouholeté trendy ukazují, že na úkor Evropy a Severní Ameriky posiluje svoje pozice východní Asie. Pouze Pákistán zůstává pevněji svázán s Evropou a USA a přes svou geografickou polohu má blíže k západoasijským státům než k Indii.

Indie je jednoznačně nejvýznamnějším státem na pobřeží Indického oceánu. V nejbližších makroregionech se však projevuje vliv jiných států. V jihovýchodní Asii

naaráží Indie na mnohem silnější vliv japonský, čínský či americký a v islámském světě na západ od indických hranic není situace o nic příznivější. Zůstává pouze chudá východní Afrika, která však brzy po dekolonizaci dala vystěhováním indických menšin najevo, že se indického vlivu spíše obává.

Z uvedených důvodů se Indie snaží získat do sféry vlivu alespoň nejbližší sousedy. Z její iniciativy bylo roku 1986 založeno **Jihoasijské sdružení pro oblastní spolupráci (SAARC – South Asian Association for Regional Co-operation)**, jehož členy se vedle Indie staly Nepál, Bhútán, Bangladéš, Šrí Lanka, Maledivy a Pákistán. Cílem je vytvoření zóny volného obchodu. Hlavní překážkou jeho naplnění je ovšem dlouholeté napětí mezi Indii a Pákistánem.

Pro všechny státy jižní Asie je charakteristický velice nízký HDP na obyvatele, velká chudoba, slabě rozvinutá **ekonomika** s dominantní převahou zemědělství, které zaměstnává 50 – 90 % obyvatel. Jedině Indie má široce spektrální ekonomiku, v níž průmysl svou hodnotou už převyšuje nad zemědělstvím. S ohledem na počet obyvatel je však průměrná životní úroveň velmi nízká. Indie má významnější nerostné zdroje (uhlí, rudy železa, chromu, mědi, hliníku, manganu), kromě ní už jenom Šrí Lanka těží pro export grafit, rutil a drahokamy. Vážný je v celém makroregionu nedostatek ropy. Její spotřebu kryje Indie z vlastních zdrojů pouze ze 60 %.

Zemědělská produkce je velmi rozmanitá, ale způsob hospodaření je většinou velmi primitivní a ze 2/3 samozásobitelský. Jižní Asie je světovým producentem rýže a luštěnin (zejména cizma a čočka), ty se však spotřebují a každoročně je nutno potraviny i dovážet. Plantážní exportní zemědělství se specializuje na některé textilní plodiny – zejména jutovník (Bangladéš, severovýchod Indie), bavlník (severozápad Indie) a konopí (střední Indie), dále čajovník (Indie, Šrí Lanka), skopec (ricinus), oříšky kešu, cukrovou třtinu, podzemnici, sezam, kokosové ořechy a samozřejmě ovoce (mango, papája, banány, ananasy, citrusy aj.). Hlavním exportérem je pocho-pitelně Indie.

Státy jižní Asie

Indie je problematická **regionální mocnost** světa. Přestože celkovou produkci patří mezi 10 největších ekonomik světa, lze ji současně zařadit i mezi nejchudší země. Na druhé straně má velmi solidní průmyslovou základnu, v níž nechybí ani nejmodernější odvětví elektroniky nebo kosmického průmyslu.

Udává se například, že v jihoindickém Běngalúru (Bangalore) je druhé největší středisko výroby softwaru na světě (hned za Silicon Valley v Kalifornii). Ale již o několik kilometrů dál pracují zemědělci jako za starých časů na malých polích a v přelidněných městech živoří lidé, jejichž

jediným majetkem je skromný oděv, který mají na sobě, a chatrný provizorní přístřešek z odpadového materiálu.

Zákon zrušil kasty a tzv. pozitivní diskriminací (záměrným zvýhodňováním) umožnil aspoň malé části „nedotknutelných“ proniknout i do státního aparátu. Zvyky a tradice lidí se však měni pomalu, je to záležitost několika generací. **Obyvatelstvo** procházelo tzv. demografickou revolucí a jeho více než 5% přirozený přírůstek (dnes již jen 1,5 %) oslaboval vliv ekonomických přírůstků na zvyšování životní úrovně. Pokus o snížení porodnosti masivní přesvědčovací kampaní byl úspěšný jen částečně. Muslimové se k ní stavěli odmítavě a vyvolala odpor i ze strany některých hinduistů, kteří varovali před narůstajícím podílem muslimů v Indii (v současnosti přes 12 %). V Indii tak každý rok přibude více lidí než má celé Nizozemsko. Celkový počet obyvatel překročil v roce 2008 již 1,1 miliardy.

Přes problémy země úspěšně rozvíjela různorodou **průmyslovou základnu** a ve spolupráci s Británií, býva-

lou metropolí, držela ve vybraných oborech krok se světovým vývojem. To umožnilo vybudovat silnou hutní výrobu, moderní strojírenské a elektrotechnické obory, dokonce i vlastní kosmický a atomový průmysl. Přes tento pokrok zůstala Indie chudá a převážně zemědělská. V průmyslu stále hodnotou celkové výroby převažují tradiční odvětví. Nezmenšil se postoj hinduistů ke kravám jako posvátným zvířatům – nesměji se zabíjet a přemnožená, veterinárně zanedbaná stáda se potulují bez užítu po venkově. Odhady počtu skotu se pohybují kolem 200 milionů kusů (nejvíce na světě). Ekonomicky je využívají jen muslimové. To se setkává s odporem hinduistů, kteří na mnoha místech prosadili zákaz konzumace hovězího masa i pro muslimy.

Regionální rozvoj Indie je usměrňován v pěti ekonomickogeografických oblastech zformovaných kolem center celostátního významu. Na severozápadě je jím bývalé hlavní město **Dillí** (Dilli/Delhi, přes 21,5 mil.), po staletí centrum, z něhož byla ovládána celá Indie. Není však jediné. Paňdžáb i problematický Kašmír v neklidném pohraničí mají výborné předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu a Paňdžáb je navíc významným producentem obilovin (pšenice). Nížinatá a hustě zalidněná centrální část severní Indie nemá tak jasné vyhraněné přirozené centrum. Je to dáno zemědělským charakterem oblasti, kde hlavní průmyslovou aglomeraci tvoří Kánpur a významné administrativní centrum Lakhnaú (Lucknow). Severovýchod s centrem **Kalkata** (Kolkata/Calcutta, 15,7 mil.) tvoří dva velmi odlišné subregiony. V západním je soustředěno hlavní nerostné bohatství (černé uhlí, železné, manganové a měděné rudy, ropa, apatit aj.) a hutní základna Indie. Oddělením Bangladéše byl téměř odříznut východ země, který je nejslaběji industrializovanou oblastí Indie. Jih je naopak mnohem rozvinutější, s bohatými zásobami nerostných zdrojů a s pestrrou škálou plantážního zemědělství. Zastoupena jsou odvětví lehkého průmyslu a právě sem se začínají koncentrovat i moderní odvětví (Béngalúru, 7,4 mil.). Dominantním průmyslovým centrem je přístav **Čennai** (Chennai, dříve Madrás, 7,9 mil.). Jeho protiváhou ve vnitrozemí se stala průmyslová oblast s největším střediskem v Hajdarábadu (Hyderabad, 7,2 mil.). Střediskem západní jádrové oblasti je **Bombaj** (Mumbai/Bombay, 21,6 mil.), hlavní indický přístav.

Pro multietnický a multikulturní stát byl zvolen úspěšný model **federace** svazových států s určitou autonomií a s řadou ústavních pojištěk proti případným separatistickým tendencím. Indie má oficiálně 23 státních jazyků, pouze angličtina má však celoindickou působnost. Hlavní město bylo před lety přesunuto do **Nového Dillí** (New Delhi).

Kromě neklidného území Džammú a Kašmír se o oddělení od Indie snaží i část obyvatel malého, ale ekonomicky významného státu Paňdžáb s převahou vyznavačů sikh-

Obr. 50 – **Ekonomická jádra Indie.** Dlouhodobý nevyvážený rozvoj velkých sídelních aglomerací se snaží indická vláda vyrovnat investiční politikou v rozlehlém periferním prostoru mezi existujícími centry.

mu. Vztahy Indie se severním sousedem Čínou jsou poměrně chladné. Hranice s Čínou ve vysokohorských oblastech nebýt společnou dohodou vytyčeny a v 60. letech 20. století se na několika místech staly předmětem sporů, které přerostly v ozbrojená střetnutí. V jejich důsledku Čína získala část hraničního území. Větší část severní indické hranice se navíc dotýká anektovaného Tibetu, jehož vláda v čele s dalajlámou našla útočiště před čínskou anexí právě v Indii.

V průmyslové struktuře všech menších jihoasijských států mají stále prioritní postavení potravinářská, textilní a kožedělná výroba. Na vývoz jde jen malá část specializované produkce. Typickým příkladem je **Bangladéš**, kde stále v exportu převažují juta a jutové výrobky, čaj, kůže, ryby. Tato relativně malá země (dvakrát větší než naše republika) musí uživit asi 150 milionů lidí. Když odečteme zalesněné oblasti, vodní plochy (asi 7 % rozlohy) a neproduktivní oblasti (bažiny, zaplavovaná pobřežní území), vychází průměrná hustota zalidnění přes 1000 obyv./km². Metropole **Dháka** (Dhaka/Dacca) má již přes 10 milionů obyvatel. Kampaň za snižování porodnosti se neseťká s velkým úspěchem a prognózy předpovídají, že do roku 2025 se počet obyvatel zvýší na 180 milionů. Přestože se ekonomika Bangladéše rozvíjí, vysoký populační přírůstek brání zvyšování životní úrovně. Tropicke bouře způsobují čas od času přírodní katastrofy (záplavy nízkopoložených území), které přinášejí do chudé země ještě větší strádání. I proto je dlouhodobě závislá na humanitární pomoci.

Lépe jsou na tom ostrovní **Šrí Lanka** (Srí Lanka) nebo **Maledivy** s podstatně menším počtem obyvatel a dobrými předpoklady pro cestovní ruch. Na Šrí Lance se podařilo odstranit bídu, jakou se vyznačují Bangladéš, dlouhodobou politikou označovanou jako „strategie růstu zdola“. Stát při ní klade důraz i na rozvoj gramotnosti, která je nejvyšší v regionu. Problémem jsou však dlouholeté krvavé spory mezi buddhistickými Sinhálci a hinduistickými Tamily způsobené národnostními a náboženskými rozdíly. Vysokou míru závislosti na Indii vykazují **Nepál** a **Bhútán**, převážně horské státy sevřené mezi dva nejlidnatější státy světa. Obě země vykazují až 90% zaměstnanost v zemědělství a minimální v průmyslu. Příjmem jsou příjmy z vysokohorské turistiky.

Území jižní Asie ovlivňují monzuny. Vysvětlete jejich průběh během roku na tomto území. Do kterých částí oblasti monzuny nezasahují? Jaké příznivé a jaké nepříznivé důsledky mají monzuny pro ekonomiku?

Nakreslete na arch papíru zjednodušenou mapku indického subkontinentu. Zanešte do ní státní hranice, hlavní horská pásma a nejdůležitější řeky. Doplňte největší a nejznámější města.

Porovnejte náboženskou strukturu jihoasijských zemí a vysvětlete, jak náboženství ovlivnilo politický vývoj v regionu.

Pokuste se vysvětlit vysoké zalidnění Indie a Bangladéše. Charakterizujte postavení jihoasijského makroregionu ve světové ekonomice a jeho integrační problémy. Informace hledejte i na stránkách <http://www.saarc-sec.org/>

Zhodnoťte geopolitické postavení Indie v rámci světa, Asie a prostoru Indického oceánu. Co si myslíte o perspektivách budoucnosti Indie? Co ji bude nejvíce ovlivňovat?

OCEÁNIE

1. V jakém podnebném pásu leží většina ostrovů Oceánie? Jakého původu jsou ostrovy Oceánie?
2. Jaký užitek dává kokosová palma? Co to je kopra?
3. Vysvětlete názvy Melanésie, Polynésie, Mikronésie. Ukažte je na mapě a zjistěte, které samostatné státy k nim patří.
4. Charakterizujte geografickou polohu Austrálie vzhledem k ostatním světadílům a ke třem hlavním ekonomickým centrům. Jaké jsou její výhody či nevýhody?
5. Pokuste se popsat podnebí a vegetaci Austrálie od severu k jihu. Jak podnebí ovlivňuje australské zemědělství?
6. Odkud přišli původní obyvatelé do Austrálie? Jakým způsobem života žili?
7. Jaké byly počátky osídlování Austrálie evropskými přistěhovalci? Jak vznikl dnešní australský národ? Odkud sem přicházeli přistěhovalci?
8. Jaký je rozdíl mezi životem na australském venkově a v městě?

Politický a ekonomický vývoj

Nejpozději člověkem osídlenou a Evropany objevenou část světa tvoří šestý světadíl – Austrálie a ostrovní svět rozptýlený na obrovské ploše středního a jižního Tichého oceánu. Dohromady tvoří kontinent nazývaný obvykle Oceánie. Celá oblast je řídcé zalidněná. S výjimkou Havaje, která se po letech samostatného vývoje připojila k USA, prošly ostatní země obdobím koloniální nadvlády. Ta přinesla křesťanství a částečně i evropský způsob života. Ekonomický život ovlivnila zejména v Austrálii a na Novém Zélandu, ale na ostatní ostrovy zasáhla ojediněle – především tam, kde byly podmínky pro pěstování některých žádaných zemědělských produktů (káva, kakao, banány, cukr). Všechny ostrovy poskytovaly kokosové ořechy a z nich vyráběnou kopru.

Na velkých ostrovech Melanésie a v Austrálii zůstala populace roztržena na desítky jazykově odlišných kmenů, které se až po získání nezávislosti začaly pomalu formovat do podoby moderních národů v hranicích ostrovních států. V Mikronésii a Polynésii naopak krystalizují malé ostrovní národy čítající často jen několik tisíc příslušníků.

Na koloniálním rozdělení se podíleli Francouzi a zejména Britové, kteří získali celou Austrálii i četné ostrovy. Někte-

ře z nich později předali do správy Austrálii a Novému Zélandu. Nejvíce vlastníků zažila Mikronésie, v níž se vystřídali Španělé, Němci, Japonci i Američané. Němci se pokoušeli i o kolonizaci Nové Guiney a Samoy, nedokázali je však udržet. **Dekolonizace** Oceánie probíhala ve dvou fázích – už počátkem 20. století získaly nezávislost ve formě dominia Austrálie a Nový Zéland, další země vyhlášovaly nezávislost v dlouhém období 60. – 90. let. Samostatnost získala australská Papua-Nová Guinea, novozélandská Samoa, všechna britská území (Salomounovy ostrovy, Fidži, Tonga, Kiribati, Tuvalu) s výjimkou nejmenší kolonie na světě (Pitcairn), většina území spravovaných USA (Mikronésie, Marshallovy ostrovy a Palau) i ostrovy pod správou více mocností (Vanuatu, Nauru). Naopak francouzská teritoria (Francouzská Polynésie, Nová Kaledonie, Wallisovy ostrovy a Futuna) zůstala ve svazku s metropolí, stejně jako některá území pod správou USA (Guam, Severní Mariany, Americká Samoa). Také novozélandské Cookovy ostrovy a Niue daly přednost statusu volně přidružených států s možností vyhlásit nezávislost (Tokelau o podobném postavení jedná).

Celá Oceánie tvoří **ekonomicky periferní oblast**, která se s výjimkou nejvýchodnějších oblastí Polynésie stala okrajovou zájmovou sférou východoasijského ekonomického centra. Přitom přes 90 % HDP Oceánie připadá na Austrálii a Nový Zéland. Tyto vyspělé státy vytvářejí vedlejší **jihopacifické ekonomické centrum** a celou Oceánii považují za svoji sféru vlivu a na mezinárodním poli intenzivně hájí její zájmy. Podařilo se jim například prosadit úplný zákaz francouzských a amerických jaderných pokusů v oblasti a vyhlásit Oceánii za bezjaderné pásmo. Obě země také pomáhají malým státům na poli sociálních, vzdělávacích a zdravotním, umožňují obyvatelům Oceánie studovat a pracovat ve svých zemích, investují kapitál do rozvoje malých ekonomik, odebírají jejich produkty.

Provázanost vyspělých a rozvojových ekonomik vedla roku 1971 k založení **Jihopacifického fóra (SPF – South Pacific Forum)**, jehož členy se postupně staly všechny nezávislé oceánické státy. Proto se v roce 2001 přejmenovalo na **Fórum pacifických ostrovů (PIF – Pacific Island Forum)**. O 10 let později se země dohodly na bezcelním nerekipročním exportu malých států do Austrálie a na Nový Zéland. Mezi těmito vyspělými zeměmi později došlo k uzavření **Australsko-novozélandské dohody o těsnějších hospodářských vztazích a obchodu (Australia-New Zealand Closer Economic Relations and Trade Agreement – ve zkratce pouze CER)**. Společně se staly zakládajícími členy Asijsko-pacifické hospodářské spolupráce (APEC).

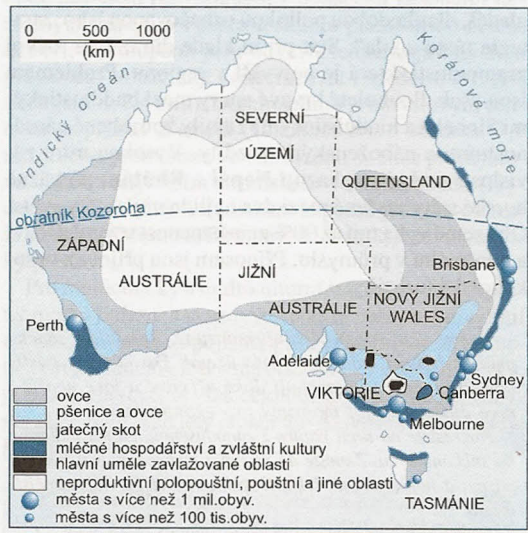
Státy Oceánie

Austrálie je bezesporu jihopacifickou ekonomickou velmocí, patřící mezi 20 největších světových ekonomik. Rozlehlá a řídké zalidněná země je federací 6 států a dvou federálních území. Podobně jako u jiných federací bylo hlavní město **Canberra** vybudováno mimo hlavní koncentrace populace. Původní obyvatelstvo souhrnně čes-

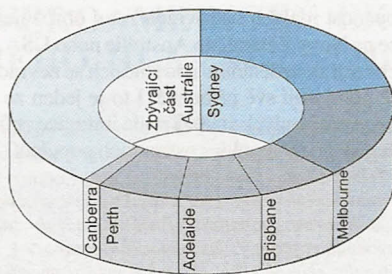
ky označované Australci (anglicky *Aboriginals*, doslova domorodci), je dnes nepatrnou menšinou obtížně se zapojující do většinové australské společnosti. Tu tvoří potomci evropských přistěhovalců s malou, ale rychle rostoucí příměsí imigrantů z Asie. Rozmístění populace je krajně nerovnoměrné – přes 90 % Australanů žije asi na 20 % státního území.

Austrálie je vysoce **rozvinutý průmyslově-zemědělský stát** s vyspělými službami a silným těžebním průmyslem. **Nerostné bohatství** je skutečně rozmanité, přičemž světový význam má těžba rud. Austrálie má světový primát v těžbě bauxitu a rud železa, mědi, olova a zinku, světově významná je i produkce rud manganu, cínu, niklu, titanu, zirkonu a uranu, hodně se vytěží zlata, stříbra i platiny. Nadregionální význam má i těžba drahokamů (hlavně opálů) a diamantů (nejvíce pro průmyslové využití). Na export jde i značná část vytěženého černého uhlí. Domácí potřeby kryje zemní plyn, grafit, fluorit, soli a většina nerudných a stavebních surovin. Nedostatečné jsou hydroenergetické zdroje a zásoby ropy, která se musí dovážet (hlavně z Indonésie).

Přes poměrně nepříznivé přírodní poměry lze Austrálii považovat za významného zemědělského producenta. **Zemědělství** se přizpůsobilo nedostatku vody, který se na mnoha místech řeší navrtáváním artéských studní. Hodnotou produkce mírně převládá živočišná výroba, která má v chudých pastvinách k dispozici asi 60 % australského území. Specializací je chov ovců na vlnu i maso, přičemž stavy ovců jsou nejvyšší na světě. Velký rozmach zaznamenal extenzivní chov skotu, s rostoucí poptávkou po masě se začal rozšiřovat i chov kloanů. V rostlinné produkci převažuje pěstování pše-

Obr. 51 – Zemědělské oblasti Austrálie

Obr. 52 – **Rozložení obyvatel Austrálie** je velmi nerovnoměrné. Více než 60 % obyvatel žije v pěti největších městech.

nice, sladovnického ječmene a ovesa zpracovávaného na oblíbené ovesné vločky. Na zavlažovaných plochách se daří i rýži – polovina produkce se vyváží. Velké osevní plochy jsou věnovány pěstování. Tradiční plodinou celého pobřeží Queenslandu je cukrová třtina (třtinový pás). Exportním artiklem je i široká škála ovoce – od jablek, hrušek, broskví a meruněk, přes citrusy po banány a ananasy.

Přes velmi nízkou lesnatost (5 %) má význam i **těžba dřeva** (zejména blahovičnickové stavební dřevo a tvrdé dřevo z deštných lesů) a jeho zpracování (pro export zejména papír). Velké lesní plochy v současné době zabírají importované jehličnany z jiných světadílů, především rychle rostoucí druhy borovic.

Austrálie má díky endemické fauně a flóře, specifické kultuře a dobrým podmínkám pro letní přímořskou a zimní horskou rekreaci dobře rozvinutý **cestovní ruch**. Velmi atraktivní jsou poznávací výpravy do australské divočiny a potápění v korálových útesech. Milovníci pobytové rekreace preferují východoaustralské pláže a vzdálený autonomní ostrov **Norfolk**. Australané však také rádi cestují do zahraničí a celková bilance cestovního ruchu bývá negativní.

Průmyslová výroba je na vysoké technologické úrovni a odráží celkovou vyspělost ekonomiky. Značná část produkce vzniká na základě licenční výroby. Austrálie si vybudovala dostatečně hutní základnu pro rozvoj strojírenství a elektrotechniky (výroba všech druhů dopravních prostředků, elektrospotřebičů, těžebních strojů apod.). Druhým odvětvím je potravinářství se značnými exportními přebytky masných a mléčných výrobků, mouky, cukru, piva, ovocných konzerv apod. Výrazně stoupá chemická produkce (fosfátová a draselná hnojiva, pohonné hmoty, gumárenské produkty, kosmetika).

Ekonomické jádro Austrálie leží na jihovýchodě ve státech Nový Jižní Wales, Viktorie a Tasmanie, přičemž okrajově sem zasahuje i jižní Queensland a jihovýchod Jižní Austrálie. Široký pobřežní pruh území s metropolemi jednotlivých států (Brisbane, Sydney, Melbourne a Adelaide) koncentruje téměř 90 % aus-

tralské populace a tím i většinu ekonomických aktivit. Pouze extenzivní živočišná výroba a značná část těžby se realizuje mimo jádrovou oblast. Druhou jádrovou oblast podstatně menšího rozsahu tvoří jihozápadní cíp Západní Austrálie s dominantním postavením přístavu Perth. Celý zbytek Austrálie tvoří periferii s rozptýleným osídlením, v němž zejména na severu převládají Australci. Jejich představitelé usilují o získání plné autonomie svých území.

Nový Zéland leží zhruba ve stejných zeměpisných šířkách jako jihovýchod Austrálie. I jeho příroda je bohatá na endemity rostlinné i živočišné říše. Extenzivní **zemědělství** zaměřené na chov ovcí a skotu, spolu s nekontrolovatelným šířením zavlečených druhů způsobily narušení původních rostlinných společenstev (totéž lze říci i o Austrálii). Specialitou země je rozsáhlý chov jelenů, jejichž paroží je vyhledávanou surovinou v asijské farmacii. Zemědělská činnost zredukovala rozlohu původních lesů na třetinu (dnes 25 %). Na mnoha místech nahradily původní dřeviny dovezené druhy. Živočišná výroba a potravinářství jsou hlavními obory primárního a sekundárního sektoru. Strojírenství je zaměřeno na zemědělské a potravinářské stroje, chemický průmysl na výrobu hnojiv. **Průmyslová struktura** je však velice rozmanitá a zahrnuje většinu odvětví. V rostlinné výrobě převládá ovocnářství (světové prvenství v produkci kiwi). Překrásná příroda Novozélandských Alp s ledovci, seizmicky činné oblasti s gejzíry a sopkami, kulturní zvláštnosti původního obyvatelstva Maorů a řada jiných atrakтивit jsou lákadlem pro turisty. Masové rozšíření **cestovního ruchu** je limitováno odlehlostí Nového Zélandu. Hlavní město **Wellington** leží zhruba uprostřed státu, ekonomickou metropolí je však miliónový Auckland na severu.

Ekonomika malých států Oceánie se výrazně specializuje a jejich vlády se nesnaží o příslušnou industrializaci. Naopak využívají zájmu o exotickou přírodu a společnost k rozvoji cestovního ruchu, který se ve většině států stal hlavním zdrojem příjmů. Většina zemí Oceánie vyváží především ryby a jiné mořské živočichy, kokosové ořechy a kopru, popřípadě cukr, ovoce, banány, kávu a kakao. Papua-Nová Guinea a **Šalomounovy ostrovy** exportují stále více dřeva. Zapojení do světové produkce nerostných surovin je ještě menší – pouze Papua-Nová Guinea těžící měděnou rudu a **Nová Kaledonie** s produkcí niklové rudy patří k významnějším exportérům. Pro ekonomiku malické republiky **Nauru** je významná těžba fosfátů, umožňující podobnou míru blahobytu jakou mají malé ropné státy u Perského zálivu. K ekonomicky rozvinutějším ostrovům patří i **Guam** a **Francouzská Polynésie** – území, která odmítla nezávislost a zůstala ve spojení s koloniálními metropolemi.

Největším státem Oceánie je **Papua-Nová Guinea**, jejíž obyvatelstvo na mnoha místech žije dosud tradičním způsobem života. Země je bohatá na nerosty (vedle

zmíněné měděné rudy těží i zlato, stříbro, platinu), vodní energetické zdroje a jehličnaté i listnaté dřevo tropických deštných lesů. Země nemá příliš dobré podmínky pro zemědělství, ani potřebné služby pro rozvoj cestovního ruchu. Proto se snaží o industrializaci. A to nejen zpracováním zemědělských, mořských a lesnických produktů, ale i rozvíjením strojírenství a elektrotechniky. Papua-Nová Guinea proto přijala přidružené členství ve sdružení ASEAN a stala se řádným členem APEC.

Z ostatních zemí Oceánie má pestřejší strukturu ekonomiky **Fidži**, největší producent cukru v Oceánii. Obyvatelstvo vedle původních Fidžijců tvoří téměř z poloviny Indové, přivážení kdysi na zdejší plantáže.

Několik zemí (**Vanuatu, Cookovy ostrovy, Niue**) se začalo specializovat, podobně jako malé ostrovy v karibské oblasti, na poskytování finančních služeb a stávají se „daňovými ráji“. Pro některé státy (**Tonga, Samoa, Tuvalu**) je významným zdrojem příjmů vydávání exotických poštovních známek. Novým obchodním artiklem se stal i prodej internetových domén. Státy s velkou rozlohou teritoriálních vod (**Mikronésie, Marshallovy ostrovy, Palau, Severní Mariany, Kiribati**) pronajímají tyto oblasti rybářům z východoasijských zemí.

Budoucnost malých ostrovních zemí ohrožuje i silící imigrace na Nový Zéland, do Austrálie nebo USA. Mladí lidé odcházejí za vzděláním a po studiích se nevracejí, ale finančně podporují své příbuzné. I to je jeden ze zdrojů příjmů obyvatel malých států. Trvalá imigrace způsobuje místy stagnaci nebo i pokles ostrovních populací.

Charakterizujte vazby mezi státy Oceánie a jejich zapojení do světové ekonomiky. Proč se řadí do zájmové sféry východoasijského ekonomického centra?

Porovnejte ekonomickou úroveň a využití území k hospodářské činnosti v Austrálii s podobně velkými státy jako jsou Kanada a Kazachstán.

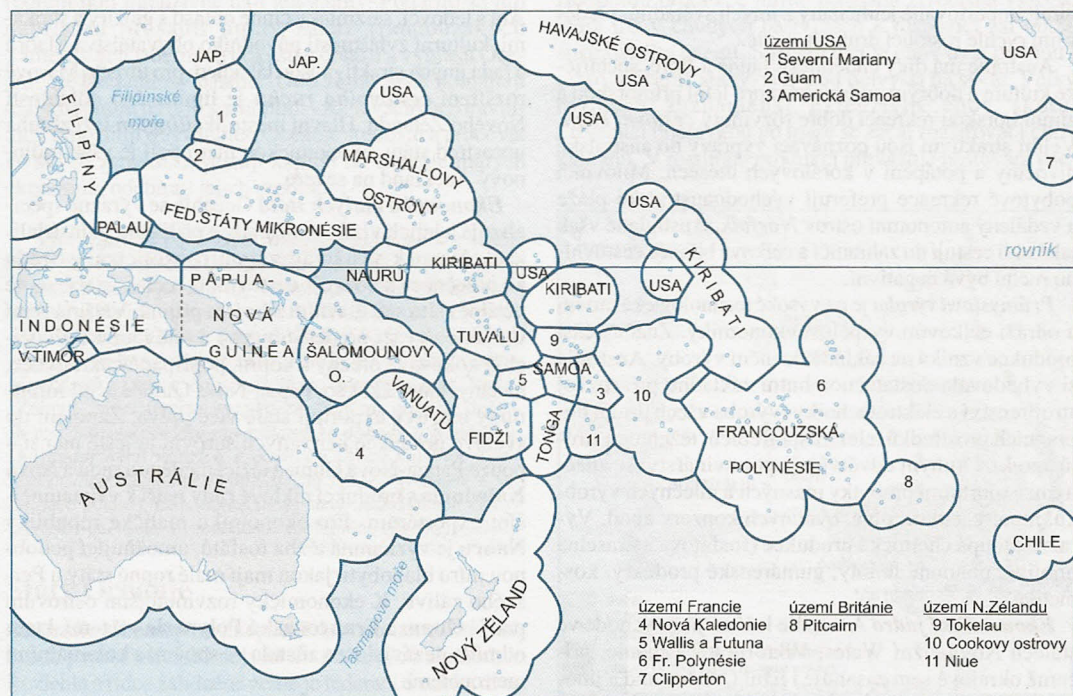
Proč se Austrálie, ležící na jižní polokouli, počítá mezi státy tzv. Severu?

Zjistěte názvy všech australských států a jejich hlavní města. Který stát má největší a který nejmenší rozlohu? Který je nejlidnatější?

V jakých geografických šířkách leží Nový Zéland? Porovnejte jeho polohu, rozlohu a lidnatost s některými evropskými státy.

Porovnejte polohu malých států Oceánie s plochami oceánu, v němž se rozkládají. S pomocí mapy určete nejrozsáhlejší z nich.

Vyhledejte si další informace o vývoji v prostoru Oceánie na stránkách <http://www.forumsec.org>.

Obr. 53 – Teritoriální vody jednotlivých států a závislých území Oceánie zabírají značnou část rozlohy obrovského Tichého oceánu. Jsou vymezeny 200mílovým pásmem kolem pevniny.

SEVEROAMERICKÉ EKONOMICKÉ CENTRUM A JEHO HLAVNÍ ZÁJMOVÁ SFÉRA

1. Pokuste se co nejvýstižněji charakterizovat geografickou polohu amerického kontinentu.
2. S pomocí mapy ve školním atlase popište rozložení hlavních horských pásem, nížin a plošin na území Ameriky.
3. Na volný papír nebo do sešitu načrtněte základní říční síť Severní a Jižní Ameriky. Připojte největší americká jezera.
4. Charakterizujte rozdíly v podnebí jednotlivých oblastí Ameriky od severu k jihu.
5. V každém klimatickém pásu se pokuste vyjádřit, jaká vegetace mu odpovídá. Které typické zástupce zvířeny v jednotlivých oblastech znáte?
6. Které části amerického kontinentu mají významné přírodní zdroje a těžbu nerostných surovin?
7. Ve kterých oblastech Ameriky se projevují závažné problémy životního prostředí? Které jsou oblastního měřítká a které mají význam globální (celosvětový)?
8. Zopakujte si základní fakta z historie osídlování Ameriky původními obyvateli i pozdějšími přistěhovalci.
9. Jak se odrážejí přírodní podmínky v rozmištnění obyvatelstva na území Severní a Jižní Ameriky?
10. Pokuste se vystihnout základní charakteristiky rasové, národnostní a náboženské skladby obyvatelstva kontinentu a jeho části.
11. Zopakujte si, které státy na území Ameriky patří k největším rozlohou, které počtem obyvatel, které patří k nejvyspělejším a naopak k nejméně ekonomicky vyspělým.
12. S pomocí zpráv ve sdělovacích prostředcích vystihněte hlavní aktuální problémy (politické, sociální, ekonomické aj.) některých oblastí nebo států.

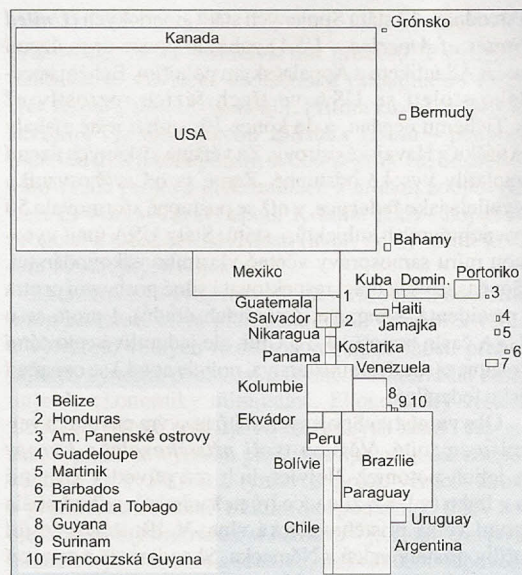
Politický a ekonomický vývoj

Severoamerické ekonomické centrum má ve světě **výjimečné postavení**. Tvoří ho sice pouze dva státní celky, ale Spojené státy americké (USA) jsou ekonomicky nejsilnější mocností světa a současně jedinou současnou globální velmocí a rovněž Kanada patří mezi nejvyspělejší země světa. Oba severoamerické státy přitom vstoupily na politickou scénu poměrně nedávno: USA v roce 1776 a Kanada roku 1867. Prošly velmi rychlým územním vývojem. Při něm rozšířily svá území, původně zabírající jen oblasti při Atlantském oceánu, až k pobřeží Tichého oceánu (Pacifiku).

Severoamerické centrum má vynikající **geografickou polohu** – oceány je chrání od konfliktních situací v ostatních částech světa. Žádný z velkých světových konfliktů nezasáhl na jeho území a až do teroristického útoku 11. září 2001 se zdálo, že leží zcela mimo jakékoliv vnější nebezpečí. Současně má Severní Amerika přímý kontakt se svými ekonomickými konkurenty v západní Evropě a východní Asii. Mezi nimi leží naopak obrovská bariéra kontinentální části Eurasie. Americké centrum se tak jeví, jakoby leželo ve středu vyspělého

světa. Jeho **bezprostřední zájmovou sféru** tvoří celá Latinská Amerika směřující jako dlouhý klín k jihu. Avšak síla severoamerické ekonomiky a její **zájmy zasahují do všech světadílů**. Velmi silné vazby se zformovaly vůči oběma ekonomickým konkurentům na opačných březích oceánů – západní Evropě a východní Asii. Přestože vazby přes Atlantský a Tichý oceán působí opačnými směry, nemají negativní dopad na státní integritu. USA i Kanada totiž dokázaly rozlehlou centrální kontinentální zónu svých území využít jako skutečné spojnice mezi ekonomickými jádry ležícími na atlantském a pacifickém pobřeží. Vnitrozemské oblasti jsou sice řidčeji osídleny než přímořské, ale nelze je označit jako periferie, protože svou úrovní se vyrovnají jádrovým regionům. I relativně nejchudší státy v dolním povodí Mississippi dosahují asi 80 % úrovně celostátního průměru hrubého domácího produktu (HDP) na obyvatele.

Kanada i USA jsou historicky pevně spjaty s Britskými ostrovy, i když si zvolily různé cesty. Doba, kdy se zakladatelské státy USA vzbouřily proti britské nadvládě, zatímco kanadské provincie zůstaly věrné britské koruně, je dávnou minulostí. Přes rozdílný politický

Obr. 54 – Srovnání států amerického kontinentu podle hrubého domácího produktu s přihlédnutím k paritě kupní síly metodou anamorfnní mapy. V ní velikost území představuje velikost HDP v miliardách US dolarů.

vývoj byly **vztahy mezi USA a Kanadou** vždy pevnější než vztahy mezi evropskými státy. Oba státy se nikdy spolu nedostaly do válečného konfliktu a diplomatické vztahy byly vždy korektní. Jazyková blízkost, stejná politická orientace a rovnocenná úroveň ekonomik posilovaly vzájemné kontakty. Přesto teprve roku 1989 byla mezi nimi podepsána **Dohoda o volném obchodu (FTA – USA-Canada Free Trade Agreement)**. Už tehdy se uvažovalo o možnosti připojení Mexika pro jeho silné vazby na USA. Po složitých jednáních a ratifikaci parlamenty všech tří zemí byla v roce 1994 tato integrační dohoda rozšířena i na Mexiko a vznikla **Severoamerická zóna volného obchodu (NAFTA – North American Free Trade Area)**. Zóna zahrnuje i všechna území pod civilní správou USA v Karibském moři (Portoriko, Americké Panenské ostrovy) a v Tichém oceánu (Guam, Severní Mariany, Americká Samoa). Uzavřením dohody vznikla rozlohou největší zóna volného obchodu na světě, lidnatostí srovnatelná s Evropskou unií. V zájmu silné ekonomiky USA je posilování světového trendu k rozšiřování volného obchodu. Proto se státy NAFTA připojily k Asijsko-pacifické spolupráci (APEC), zahájily jednání se státy EU a navrhly vytvoření celoamerické zóny volného obchodu s konečným cílem obchodovat v celém světě bez omezení.

Spojené státy americké

Původních 13 států Spojených států amerických (**United States of America – USA**) zabíralo pouze pruh území mezi Atlantikem a Appalačským pohořím. Během necelého století se USA ve třech fázích rozrostly až k Tichému oceánu, a do konce 19. století ještě získaly Aljašku a Havajské ostrovy. Za většinu získaných území zaplatily vysoké odstupné. Země se od svého vzniku vyvíjela jako **federace**, v níž se postupně zformovalo 50 rovnoprávných subjektů – států. Státy USA mají vysokou míru samosprávy včetně vlastního zákonodárství. Současně však musí respektovat i silné postavení centra (prezidenta, kongresu, ústředních úřadů). I proto se o USA často hovoří jako o Unii, ale jednotlivé celostátní instituce (soudy, ministerstva, policie apod.) se označují jako federální.

Obyvatelstvo Spojených států je svým původem velmi rozmanité. Většinu tvoří **přistěhovalci z Evropy** a jejich potomci. Nejvíce jich má původ v Británii a v Irsku (v USA žije více Irů než v Irsku), odkud přišla první velká přistěhovalecká vlna. V 19. století zesílil příliv přistěhovalců z Německa, Skandinávie a ze zemí Rakousko-Uherska, ve 20. století byla nejsilnější vlna z jižní a střední Evropy (Italové, Řekové, Srbové, Rusové, Češi ad.). Přistěhovalci všech evropských národností rychle přijímají americký způsob života i anglický jazyk a brzy se stávají Američany. Jejich kulturní přínos obohacuje multikulturní rysy amerického

národa. Býlých obyvatel evropského původu bylo na počátku 20. století více než 85 %. V důsledku nižšího přirozeného přírůstku a sníženého přistěhovalectví však jejich podíl klesl za sto let asi na 72 %.

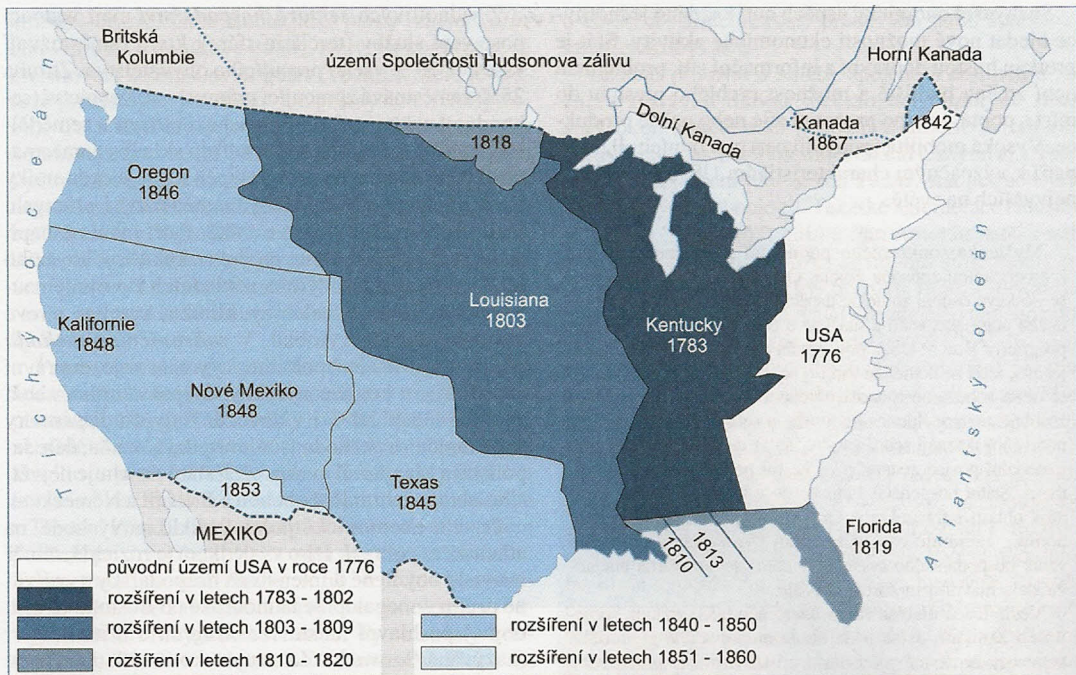
Afroameričané byli do Severní Ameriky zavlečeni jako otroci a jejich integrace do americké společnosti byla dlouhá a bolestná. Dnes se naprostá většina Američanů afrického původu hlásí k americkému národu a také jejich kulturní přínos je nepřehlédnutelný (např. hudba, herectví, sport ad.). Zůstávají však čtené sociální problémy zhoršující postavení černých obyvatel ve společnosti (nižší stupeň vzdělanosti a s tím související vyšší nezaměstnanost, kriminalita apod.). Afroameričané se nesoustřeďují do jedné oblasti (i když nejvíce jich najdeme v jihovýchodních státech), ale žijí rozptýleni po celém území USA. Mnoho se jich usídlilo ve velkých městech, kde tvoří výrazné menšiny (New York aj.) nebo i většinu (např. Washington, Atlanta).

Stále se zvyšuje podíl **Hispánů**, tj. obyvatel hovořících španělsky. Potomci původních španělských přistěhovalců žijí především v jižních státech USA (Kalifornie, Texas, Florida, Nové Mexiko) a ve státě New York. Ve 20. století však silně vzrostl příliv nových přistěhovalců z Portorika, Kuby a z jiných latinskoamerických zemí. Hispánská menšina velmi dynamicky roste i vlivem vysokých přirozených přírůstků a početně již představuje podíl Afroameričanů v celkové skladbě obyvatelstva. V Kalifornii a v Novém Mexiku už tvoří polovinu, v Texasu více než čtvrtinu a v ostatních jižních státech 10-20 % obyvatelstva. Španělština se stává v mnoha městech druhým nejužívanějším jazykem a perspektivně se počítá s jejím zrovnoprávněním s angličtinou v celých USA.

Přistěhovalci z Asie a Oceánie tvoří nejpocetnější menšiny ve velkých městech, zvláště v Kalifornii. Přišli převážně z Číny, Filipín, Japonska, Koreje, Indie a z Vietnamu. Na rozdíl od jiných přistěhovalců se často izolují do etnických čtvrtí, např. tzv. čínských měst (*Chinatown*) a zachovávají si svou původní kulturu včetně jazyka.

Původní obyvatelé, indiáni různých kmenů (Navahové, Čerokýjové, Siúxové aj.), Aleutáné a Inuité (Eskymáci), byli silně zdecimováni v prvních obdobích evropské kolonizace a zatlačeni do nehostinných částí země. Od roku 1924 mají sice před zákonem rovnoprávné postavení, ale jejich sociální situace je většinou špatná. Asi čtvrtina indiánů dnes žije v rezervacích s vnitřní samosprávou.

Počet obyvatel jsou USA třetím nejlidnatějším státem světa za Čínou a Indií (přes 300 mil. obyv. v r. 2008). Růst počtu je rychlejší než je obvyklé u jiných nejrozvinutějších států světa. Způsobuje to jednak vyšší přirozený přírůstek, na kterém se podílí zejména etnické menšiny (Hispánci, Afroameričané, přistěhovalci z Asie), jednak pokračující příliv obyvatel ze zahraničí. **Přistěhovalectví** se v současnosti řídí poměrně přísnými imigračními zákony. Každoročně povolují imigrační úřady přistěhování asi 400 tisícům osob. Větší počet, přesahující půl milionu lidí, se však každoročně přistěhuje do USA ilegálně. Kromě cizinců, kteří zneužívají turistická víza, hledají si zde práci a snaží se o dlouhodobé nebo trvalé usídlení, jsou to zejména Me-

Obr. 55 – Územní vývoj Spojených států. Mimo mapku zůstává Aljaška, kterou USA koupily od Ruska v roce 1867, a Havajské ostrovy připojené k USA na žádost proamerické vlády v roce 1900.

xičané, kteří ilegálně přecházejí mexicko-americkou hranici. Imigrační policie takové jedince vyhledává a vypovídá ze země.

Ekonomický systém USA lze stručně charakterizovat jen velmi obtížně. Obsahuje tak širokou škálu ekonomických aktivit, že každé zevšeobecnění je nezbytně povrchní. Vývoj nabral od počátku poněkud jiný směr než v Evropě. První osadníci se zabývali lovem, zemědělstvím a zpracováním dřeva. Chybějící feudální systém a rozsáhlé prostory umožnily farmaření na velkých plochách. S rostoucím počtem přistěhovalců se začala rozvíjet řemesla i obchod a společnost se rychle sociálně rozvrstvovala. Rozvoj zemědělství vyvolal potřebu vzniku dopravní sítě. Neustálý příliv mladých a činných lidí se odrazil ve vysoké produktivitě práce. Využívání tvůrčího potenciálu lidí se odrazilo ve vědeckotechnickém pokroku. Bezpočet vynálezů posouval americkou ekonomiku neustále kupředu. Dynamicky se vyvíjel i **politický systém**: odstranění otrokářství, zrovnoprávnění žen a indiánů, posilování občanské společnosti, práv a svobod každého jednotlivce – to byly úkoly stojící před mladým státem. Proces jejich prosazování byl dlouhý a složitý. Nejobtížnější bylo **odstraňování rasové diskriminace**, která dospěla až do fáze „pozitivní diskriminace“ (zvyhodňování) sociálně slabších vrstev nebělošského obyvatelstva při zapojování do

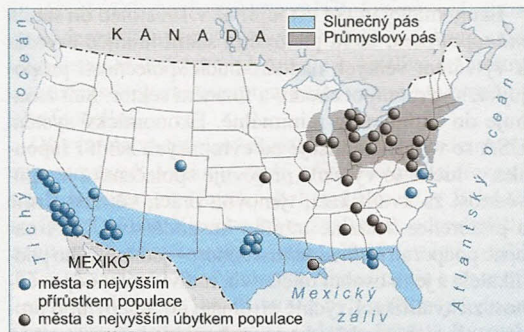
pracovního nebo vzdělávacího procesu. Propagace multirasové americké společnosti vstoupila do všech sfér života (film, reklama aj.). Přitom zůstal zachován **základní rys amerického způsobu života** – podpora individuálních schopností, svoboda projevu, odstraňování všech projevů diskriminace a útlu, zodpovědnost za vlastní zdraví apod. K tomu patří i boj proti drogové a tabákové závislosti (např. úplný zákaz kouření ve veřejných objektech).

Ekonomický vývoj vstoupil už v 19. století do stadia **monopolizace**, která překročila státní hranice a vedla k vytváření velkých nadnárodních společností propojujících výrobní, obchodní a finanční sektor. Stát zasahuje do ekonomiky minimálně. Ekonomický systém USA se výrazně odlišuje od evropských zemí i Japonska, v nichž se výrazně projevuje společenská zodpovědnost za kvalifikaci, týmovou práci, věrnost firmě a preference sociálně tržního hospodářství. USA naopak podporují **individuální hodnoty** – jednotlivého podnikatele a jeho osobní iniciativu, individuální odpovědnost za kvalifikaci, rychlé přijímání do pracovního procesu, ale i jeho rychlé ukončení, bezohledné slučování a přebírání podniků nebo jejich likvidace v případě ztráty konkurenceschopnosti. Celá historie USA je provázána ideálem **selfmademana**, jedince, který se dokáže prosadit vlastní pílí a podnikavostí.

Snahy o ekonomický úspěch nutí každého jednotlivce hledat nové možnosti ekonomické aktivity. Stát je protká hustou dopravní a informační sítí, problémem není změna bydliště a možnost rychlého přesunu do míst s poptávkou po pracovní síle nebo určité produkce. Vysoká mobilita (pohyblivost) pracovních sil proto patří k významným charakteristikám USA a je jedna z nejvyšších na světě.

Myšlenka soukromého podnikání patří neoddělitelně k americkému způsobu života. Od jednotlivých pracovníků se očekává osobní strategie úspěchu. Firma zastupuje individuální přání akcionářů a snaží se o co nejvyšší zisky. Sociální programy jsou v USA považovány za nutnost, vyvolanou jedinci, kteří se nemohou sami o sebe postarat ve stáří, nemoci nebo v nezaměstnanosti. Hospodářská politika USA je zosobněním principu svobody trhu a seberegulace státu. Jednotlivcům nesmějí státní zásahy bránit ve vytváření příslušné materiální pozice a státní péče nesmí podlamovat jejich motivaci. Státní hospodářská činnost je v USA tolerována hlavně v oblasti infrastruktury. Omezení státních zásahů do ekonomiky zabránilo rozbušení státní byrokracie a umožnilo vznik hospodářského systému, v němž se soukromá iniciativa stala hlavním motorem rozvoje.

Vedle tisíců malých firem, které neustále vznikají, spojují se i zanikají, existují na ekonomické scéně gigantické koncerny zaměstnávající desítky i stovky tisíc pracovníků nejen v USA, ale i v celosvětové síti dceřiných společností a partnerských firem. Jejich roční obrát je v mnoha případech větší než hrubý domácí produkt středně velkých zemí. Tato obrovská **koncentrace** je typická především pro dopravní strojírenství, které ovládají koncerny *General Motors, Ford a DaimlerChrysler*, pro petrochemii (*Exxon, Mobil, Texaco, Chevron, Amoco, USX*) a chemicko-gumárenský komplex (*E.I. Du Pont de Nemours, Union Carbide, Goodyear Tire, Rubber Co.*), a samozřejmě pro elektroniku a informační technologie (*IBM, Microsoft, General Electric, Hewlett-Packard, Compaq Computer* aj.). Světově známé jsou i potravinářské koncerny (*Coca-Cola, Pepsi-Cola, Conagra*) a další.

Obr. 56 – Průmyslový a Sluneční pás USA. Porovnejte populační změny pásů podle dvacítek měst s největším přírůstkem a úbytkem obyvatel v období let 1980 – 2000.

Z jednotlivých **sektorů hospodářství** mají vedoucí postavení služby (terciární sféra), které zaměstnávají více než 70 % všeho pracujícího obyvatelstva. Zhruba 25 % zaměstnává zpracující průmysl a stavebnictví (sekundární sektor) a jen 3 % nachází obživu v zemědělství a těžbě (primární sektor). Tato skladba zaměstnanosti charakterizuje vysoký stupeň rozvoje ekonomiky USA. Početná **odvětví** těžby, zemědělství i průmyslu mají vedoucí postavení ve světě. Patří mezi ně např. těžba slídy, soli, kaolínu, produkce kukuřice, hovězího mléka, rajčat atd. a výroba nákladních i osobních automobilů, traktorů, celulózy, hliníku, kyseliny sírové a mnoha dalších výrobků. V **zahraničním obchodu** představují více než polovinu vývozu stroje, dopravní prostředky a kovové výrobky. Stejná skupina zboží zaujímá téměř 50 % i v dovozu. Největšími partnery v zahraničním obchodu jsou sousední Kanada, dále Japonsko a Mexiko. Z evropských států dosahuje největšího obrátu zahraniční obchod s Británií a Německem.

Prvotní ekonomické jádro vzniklo na východě, na atlantském pobřeží. Jeho výsledkem je rozlehlé, téměř souvisle obydlené a intenzivně hospodářsky využívané území – megalopole táhnoucí se od Bostonu (6 mil. obyv.) po hlavní město **Washington** s 8 mil. obyv. (nazývaná **Boswash**). Zahrnuje taková sídla jako New York (22 mil.) nebo Philadelphia (6 mil.) a na severu pokračuje západním směrem **přes Pensylvánii do Ohia** k Velkým jezerům. Zdejší megalopole, nazývaná podle Chicaga (10 mil. obyv.) a Pittsburghu **Chipitts**, pokračuje i do Detroitu (5 mil.), jehož aglomeraci se rozšířila přes státní hranici i do jižní Kanady. Spolu s atlantskou megalopolí vytváří silně urbanizovaný **Průmyslový pás (Industrial Belt)**. V něm se v polovině 20. století vytvářelo 85 % amerického hrubého domácího produktu.

Tento průmyslový pás především neustále modernizuje tradiční odvětví. Mezi nimi si přední postavení udržuje dopravní strojírenství, elektrotechnika a hutnictví. Přes pokračující úbytek populace ve zdejších městech a postupné přenášení ekonomického těžiště USA k pobřeží Tichého oceánu si pás udržuje vysokou ekonomickou úroveň a silné vazby na Evropu. Dominantní postavení zde má stát **New York** a jeho stejnojmenné ekonomické středisko, které si udržuje postavení nejvýznamnějšího světového finančního centra. Je sídlem četných nadnárodních institucí a mezinárodních organizací, včetně Organizace spojených národů. New York je v neposlední řadě i hlavním kulturním střediskem Spojených států a významným cílem cestovního ruchu.

Druhé ekonomické jádro se zformovalo na západě státu, při pobřeží Tichého oceánu v Kalifornii mezi San Franciscem (7,3 mil.) a San Diegem (odtud označení **San-San**). **Kalifornie** je ekonomicky nejsilnějším státem USA a má i největší počet obyvatel (přes 30 milionů). Její hrubý domácí produkt je vyšší než v celé Británii nebo Francii. V megalopoli San-San jsou soustředěny nejprogressivnější průmyslové obory (*high tech*).

nology – hi-tech) a technologické parky (známé *Silicon Valley* – Křemíkový údolí). Největší konurbace se zformovala kolem **Los Angeles** (18 mil.), které je světově proslulé i svým filmovým průmyslem (Hollywood). Celá Kalifornie je modelovým příkladem státu kombinujícím vlastní přírodní zdroje, mezi něž patří i přírodní turistické atraktivity, s vývojovými trendy nejmodernějších technologií a s pružnou reakcí na regionální změny v globálním měřítku. Dynamický růst tichooceánské oblasti se přenesl z Kalifornie i do severnějších oblastí, kde ve státě **Washington** rychle vyrostlo supermoderní centrum letecké a kosmické techniky Seattle.

Prostor mezi megalopolemi nezůstal periferií, ale intenzivně se zapojoval do ekonomiky vyživáním svých přírodních zdrojů. Tak vznikly rozsáhlé specializované zemědělské oblasti pšeničného, kukuřičného, bavlníkového a pastvinářského pásu, turisticky přitažlivá horská oblast Skalnatých hor, nebo petrochemická zóna v Texasu. Přitažlivá síla hlavních center na atlantském pobřeží po desetiletí přitahovala nové přistěhovalce. Tento trend skončil zhruba v 60. letech 20. století v souvislosti se zaváděním nových technologií, s rozvojem elektroniky a petrochemie. Ty se začaly koncentrovat kromě Kalifornie i v Texasu a na Floridě a postupně tak vznikl jižní tzv. **Slunečný pás** (*Sunbelt*). Do něho se začal přesouvat kapitál a lidé. Počet obyvatel Slunečného pásu se za desetiletí zvyšuje

o 25-30 %, přičemž roste především podíl španělsky mluvících obyvatel.

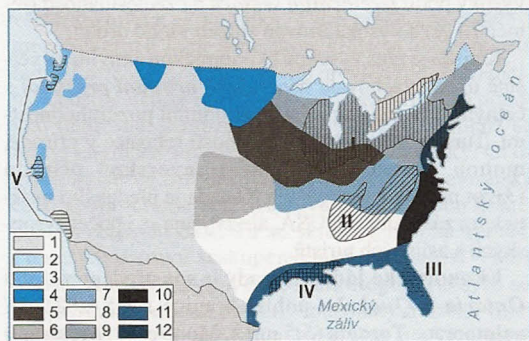
Těžební průmysl a služby spojené s cestovním ruchem zůstávají hlavní specializací **horských států** s vysokou koncentrací přírodních atraktivit (národní parky Yellowstone, Yosemite, Grand Canyon aj.). Ekonomickým jádrem jihu se stal **Texas**, stát petrochemie a kosmických technologií. Texaské aglomerace Houston (5,7 mil.), Dallas (6,2 mil.) a San Antonio patří k nejrychleji rostoucím v USA. Texas má silné vazby na Mexiko, jehož součástí byl do roku 1836. **Florida** má vysoký podíl starších obyvatel (do zdejšího teplého podnebí se stěhují důchodci ze severních států USA) a Hispánců. Usazují se zde mimo jiných také emigranti z komunistické Kuby (zejména v 5miliónové aglomeraci Miami). Nové technologie výrazně urychlily rozvoj celé jihoatlantské oblasti a jejího centra Atlanty (5,5 mil.).

Územně oddělený ostrovní stát **Havaj** má ústřední polohu uprostřed Tichého oceánu, což znásobuje její význam jako strategického dopravního uzlu i střediska moderních informačních technologií. Významnou úlohu hraje v domácím cestovním ruchu USA. Rovněž územně oddělená severská **Aljaška** určitě projde změnami. V tomto nejrozlehlejším ze států USA s obtížnými přírodními podmínkami si dosud přední postavení zachovává těžba ropy, uhlí a různých rud.

Kanada

Kanada je **druhý nejrozlehlejší stát** světa (po Rusku) s více než 33 miliony obyvatel. Výrazným nepoměrem mezi velkou rozlohou a nízkým počtem obyvatel jsou mu ve světě blízké Austrálie a Kazachstán. **Obyvatelstvo** Kanady pochází ze všech končin světa, přesto ho lze obecně rozdělit na tři hlavní komunity. Nejpočetnější pochází z Britských ostrovů a hovoří anglicky, druhá odvozuje původ od francouzských přistěhovalců a žije z největší části ve francouzsky mluvícím Quebecu, a třetí, nejmenší, zastupují potomci původních indiánů (Odžibvejové, Irokézové, Algonkinové aj.) a Inuitů (Eskymáků). Ti obývají nejsevernější oblasti, kde pro ně bylo v roce 1999 vyčleněno nové federální teritorium Nunavut (v překladu *Naše země*) s částečnou autonomií. Kromě toho žije v Kanadě mnoho přistěhovalců z Evropy (včetně Čechů), kteří přijímají podle místa pobytu buď anglický nebo francouzský jazyk. Kanada však již řadu let prosazuje politiku zachování etnických a kulturních zvláštností všech imigrantů s cílem vytvořit multietnickou a multikulturní společnost Kanadánů. Quebecané ve své většině preferují co největší míru autonomie pro Quebec a zachování jeho frankofonního charakteru. Někteří usilují o vystoupení provincie z kanadské federace a vytvoření nezávislého státu. Dosud však mírně převládají tendence k zachování celistvosti Kanady.

Osídlení se soustřeďuje v poměrně úzkém pásu táh-

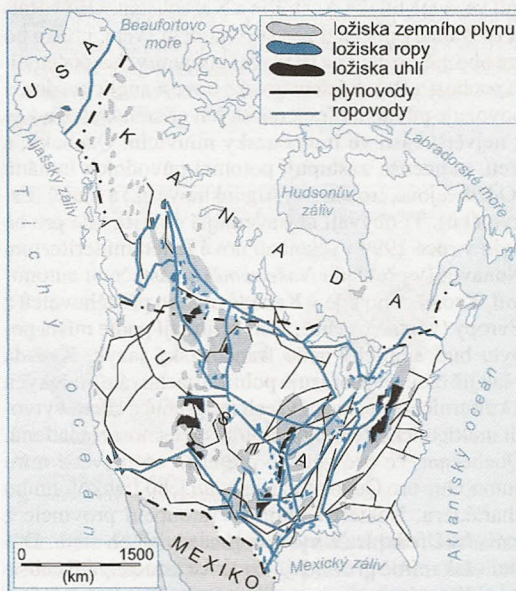
Obr. 57 – **Makroregiony USA** – oblasti zemědělské specializace: 1 – chov dobytka na maso a závlahové hospodářství, 2 – chov dobytka na mléko a ovocnářství, 3 – tichomořská ovocnářská a zelinářská oblast, 4 – jarní pšenice, 5 – kukuřice, 6 – ozimá pšenice, 7 – smíšené zemědělství, 8 – bavlna a sója, 9 – chov dobytka na mléko, 10 – atlantská ovocnářská, zelinářská a tabáková oblast, 11 – subtropické plodiny; 12 – megalopole; hlavní průmyslové oblasti: I – severovýchodní pás (jádrová oblast), II – jihovýchodní (Appalačská), III – centrální Florida, IV – pobřeží Mexického zálivu, V – tichooceánské pobřeží.

noucím se od břehů Atlantského k Tichému oceánu podél hranice s USA. Rozsáhlé vnitrozemské prostory a zvláště sever země je osídlen velmi řídko. Některé části, zejména ostrovy Kanadského arktického souostroví, jsou téměř liduprázdné. Ve srovnání se stejnými zeměpisnými šířkami v Rusku zde žije jen nepatrná část obyvatel (méně než 100 tisíc, tj. 0,3 % celkové populace).

Kanada je plně nezávislý stát, který však zůstal členem britského Společenství (*Commonwealthu*). V jeho čele proto formálně stojí britská královna, zastupovaná v Kanadě guvernérem. Kanada je parlamentní demokracií a skutečná moc je v rukou domácích volených orgánů. Stát má federální charakter – skládá se z 10 provincií a 3 teritorií (Yukon, Nunavut, Severozápadní území) spravovaných federální vládou sídlící v *Ottawě*.

Kanada byla ještě před 1. světovou válkou zemědělskou zemí s významnou těžbou dřeva. V poválečném období se rychle rozvinula těžba surovin, mnohonásobně se zvýšil objem průmyslové výroby a podíl sektoru služeb. Během krátké doby se **hospodářství Kanady** dostalo *mezi nejvyspělejšími státy* na 7. místo na světě a země se stala zakládajícím členem skupiny G7 sdružující ekonomicky nejsilnější státy. Postupně sice Kanadu předstihly některé lidnaté země, úrovní ekonomiky však Kanada svoje výjimečné postavení uhlájila. Dosahuje vysokého podílu hrubého domácího produktu připadajícího na 1 obyvatele (přes 25 000 US dolarů) a má nadprůměrnou životní úroveň.

Na vysoké technologické úrovni jsou všechny **eko-**

Obr. 58 – Energetické zdroje USA a Kanady

nomické sektory. Prvními sektory využívanými především obrovských zásob jehličnatého dřeva v pásmu tajgy a výborných podmínek pro zemědělství v prérijním vnitrozemí a na atlantském pobřeží. Chov hospodářského zvířectva i pěstování kulturních plodin jsou zhruba vyvážené, ale v exportu převažují rostlinné produkty. Přebytky jsou natolik velké, že Kanada bývá označována za světovou obilnici. Nejvíce osevních ploch zaujímá pšenice, zbytek ječmen, oves a kukuřice. Druhou exportní skupinu tvoří olejiny (řepka, len, sója, slunečnice) a třetí ovoce mírného pásu. Živočišná produkce se specializuje na skot, prasata, drůbež, kožešinovou zvěř a ryby.

Obrovské jsou zásoby prakticky všech druhů **nerostných surovin**. Z důležitějších chybí jen bauxit. Významně jsou zastoupena paliva (ropa, plyn, méně uhlí, ale i rašelina). V těžbě rud se Kanada řadí mezi tři největší producenty u uranu, zinku, niklu a dalších, z nerud potom v těžbě azbestu, síry a draselných solí. Škála těžných surovin je však mnohem širší.

Průmyslová struktura je nesmírně rozmanitá. To se týká i hutního průmyslu vyrábějícího černé a barevné kovy, slitiny a celou řadu kovových výrobků. Strojírenství a elektrotechnika jsou nejsilnější provázané s americkou produkcí, stejně jako elektronická výroba. Světově významné je zpracování dřeva, výroba celulózy, novinového papíru (1. na světě), stavebního řeziva, nábytku apod. Silné postavení má petrochemie. Díky zem vysokého stupně vyspělosti je, stejně jako v USA, vysoký podíl **terciárního sektoru** na zaměstnanosti (téměř 70 %) a vysoká úroveň služeb všeho druhu.

Kanada si přes vysokou ekonomickou aktivitu na většině území zachovala nenarušené **přírodní prostředí** s četnými národními parky a přírodními pozoruhodnostmi. Turisté zde nacházejí možnosti relaxace v přírodě, mohou sportovat, poznávat severskou přírodu i život původních obyvatel. Kanada je především turistickým zázemím pro USA, ale zvyšuje se i počet evropských a asijských turistů.

Ekonomické jádro Kanady je soustředěno na jihu *Ontaria* a *Quebeku* poblíž hranice s USA. Zdejší aglomerace Toronto (5,5 mil.), Montrealu (Montréal) a dalších velkých měst jsou dopravně i ekonomicky pevně propojena s americkou megalopolí kolem Velkých jezer a jsou součástí nejrozsáhlejší industrializované oblasti na světě. Prérijní provincie *Manitoba*, *Saskatchewan* a *Alberta* jsou zalidněny řídce a procházejí jimi dvě rozvojové osy vycházející z Winnipegu jednak do Saskatoonu a Edmontonu, jednak do Regina a Calgary. Prérijní zóna je rovněž silně provázána s USA, především těžbou a zpracováním ropy. Při pobřeží Tichého oceánu leží *Britská Kolumbie* s velkým přístavem a průmyslovým centrem Vancouver. Zprostředkovává Kanadě obchod s pacifickou oblastí, se zeměmi APEC.

*Jaké přírodní zdroje využívá hospodářství USA?
Pokuste se vystihnout politický a ekonomický vývoj
USA od jejich vzniku dodnes.*

Jaké současné problémy řeší americká ekonomika?

Pracujte s mapou – vymezte na ní Slunečný a Průmyslový pás USA a státy, které je tvoří. Co je pro tyto pásy charakteristické? Vymezte megalopole Boswash, Chipitts a San-San.

Která jsou hlavní centra automobilového, leteckého a hutního průmyslu v USA?

Vysvětlete pojmy: selfmademan, Silicon Valley, megalopole, konurbace, Chinatown, high-technology, zóna volného obchodu. Pokud neumíte odpovědět, pracujte se slovníky a encyklopediemi.

Vyměňte si ve třídě názory na důsledky teroristického útoku na USA z 11. září 2001 na ekonomiku i jiné stránky života Spojených států.

Jaké zdroje a ekonomické zaměření má Kanada? Vymezte s pomocí atlasu přírodní regiony Kanady a jejich ekonomické využití.

V čem spočívá ekonomický úspěch severoamerického ekonomického centra?

Jak se vyvíjejí v Severní Americe integrační tendence? Nejnovější informace hledejte na internetové adrese <http://www.nafta-sec-alena.org/Defaultsite/index.html>.

STŘEDNÍ AMERIKA

Střední Amerika včetně její ostrovní karibské oblasti tvoří bezprostřední zájmovou sféru severoamerického ekonomického centra. Vazby na USA jsou silné ve všech sektorech ekonomiky. Tvoří přechodnou oblast mezi Severní a Jižní Amerikou, která se obvykle celá řadí k Latinské Americe (podle převládající španělštiny a portugalštiny vycházejících z latiny). Je to poněkud nepřesné, protože zahrnuje i území, v nichž se mluví anglicky, nizozemsky nebo francouzsky. Geograficky se ve Střední Americe rozlišuje pevninská část, spojující oba americké světadíly v jeden kontinent, a ostrovní část. Ta se skládá z mnoha větších i menších ostrovů seskupených do souostroví Velké a Malé Antily. Jazykově lze makroregion rozdělit na dvě výrazně odlišné oblasti: španělsky mluvící (hispanofonní) pevninskou část, k níž však patří i některé ostrovní země – Kuba, Portoriko, Dominikánská republika, a převážně anglofonní ostrovní oblast, s níž má pevné vazby pevninské Belize, ale také tři guyanenské země na severu Jižní Ameriky.

Pevninské státy

Středoamerický pruh území mezi Atlantským a Tichým oceánem měl pro civilizační rozvoj podmínky v poněkud jiném geografickém prostředí než tomu bylo ve Starém světě. Chybí zde velké říční systémy a rozsáhlé úrodné nížiny. Tento nedostatek lidé kompenzovali osídlením tropických náhorních plošin, jejichž klimatické podmínky přibližně odpovídaly subtropům Starého svě-

ta. Největšího kulturního a ekonomického rozmachu dosahovala říše Aztékové, rozkládající se v centru dnešní Mexika. Ta se však v 16. století stala kořistí španělských kolonizátorů.

Španělé ovládli celé Mexiko a většinu území Střední Ameriky, které organizovali jako dva administrativní celky – hlavním bylo místokrálovství Nové Španělsko, jehož nástupcem se stalo Mexiko, a druhým generální kapitanát Guatemala sahající od dnešní Guatemaly až po Kostariku. Po dekolonizaci v roce 1821 se silnější Mexiko pokusilo ovládnout obě části, ale bezúspěšně. Během tří prvních dekad své existence navíc přišlo o rozsáhlé území na severu, od Texasu po Kalifornii, ve prospěch USA. V té době to bylo naprosto periferní oblasti.

Obyvatelstvo Střední Ameriky i jeho kulturu ovlivnilo smíšení tří hlavních prvků – původních indiánských obyvatel (Aztékové, Mayové aj.), potomků španělských přistěhovalců a potomků otroků zavlečených z Afriky. V Mexiku, Panamě i jinde jsou převládající složkou obyvatelstva míšenci indiánů a španělských přistěhovalců – *mestici*. V Guatemale žije nejvíce původního indiánského obyvatelstva, které si zachovává svou identitu i v některých částech Mexika (např. Chiapas) a zčásti i v jiných zemích. Na Antilách většinou výrazně převažují černoši a mulati (Haiti, Dominikánská republika). Vysoké zastoupení obyvatel španělského původu mají Portoriko a Kuba – na ní však žije více mulatů a černochů. Nejlidnatější zemí je Mexiko, jehož počet obyvatel překročil 100 milionů.

Náboženství má ve většině zemí značný vliv na život a kulturu obyvatel. V celé Latinské Americe převládá, na rozdíl od protestantské Severní Ameriky, katolické vyznání. Španělé šířili tuto víru slovem i mečem při dobývání Nového světa, často velmi krutě. Koloniální období vtisklo architektuře nezapomenutelný ráz tzv. koloniálního baroka, které dává dodnes charakter centrům četných latinskoamerických měst (Ciudad de México, Lima, Quito ad.).

Mexiko (Spojené státy mexické) lze označit jako středoamerickou mocnost, jejíž vliv je však výrazně potlačen ekonomickou silou USA. Je třetím nejrozlehlejším latinskoamerickým státem a počtem obyvatel (107 mil.) ustupuje v celé Americe jen USA a Brazílii. Mexiko se hospodářsky vyvíjí v *silné závislosti na USA*, což dokumentuje i jednostranná obchodní orientace (téměř 85 %). Mexiko se ovšem díky přílivu amerického kapitálu stalo ze zemědělského státu nově industrializovanou zemí, kde rychle *roste moderní průmysl*. Podíly těžebního a zemědělského sektoru poklesly a přibližily se evropské a severoamerické úrovni. Stejně lze hodnotit i strukturu exportu, v němž dominují průmyslové výrobky. Tradiční *zemědělské produkty* (banány, káva, fazole, kukuřice, citrusy a tropické ovoce – avokádo, papája, ananasy, melouny) se dlouhodobě podílejí na

vývozu jen 5 % a nerostné suroviny (ropa, plyn) asi 10 %. Mezi tradiční báňská odvětví patří těžba stříbra (1. na světě) a některých rud. Důležitým zdrojem příjmů je *cestovní ruch*. Zahraniční turisté nejvíce lákají památky po vyspělých indiánských kulturách předšpanělského období (Monte Albán, Teotihuacán, Chichen Itzá ad.) i přímořská střediska (Acapulco aj.).

Rychlý rozvoj ekonomiky vede Mexiko k hledání užší spolupráce s vyspělejšími latinskoamerickými státy (smlouva o svobodném obchodu s Kostarikou a Chile, smlouva s Venezuelou a Kolumbií o společném trhu v rámci tzv. Skupiny 3), ale i s vyspělými státy – Mexiko je členem ekonomické integrace NAFTA, prestižní organizace OECD, transkontinentálního sdružení tichooceánských států APEC a má i zvláštní smlouvy s Evropskou unií.

Ekonomické *jádro* Mexika se vyvinulo na původním místě říše Aztéků. V urbanizovaném pásu zahrnujícím milionová města Guadalajara, León, Ciudad de México a Puebla se soustřeďuje více než polovina mexické populace a téměř 80 % průmyslového potenciálu země. Směrem na východ se průmyslový pás protahuje až k ropným polím v Mexické zálivu. Perspektivně se počítá s posílením ekonomických aktivit i na chudém jihu sužovaném sociálními problémy (zejména stát Chiapas). Zatím slaběji je rozvinuta pacifická zóna Mexika. Směrem na sever přechází hlavní rozvojová osa zalesněnou horskou oblastí do aglomerace třetího největšího mexického města Monterrey s napojením na Texas. Nejslaběji rozvinutou periferní oblastí zůstává celý severozápad státu včetně Dolní Kalifornie. Aglomerace hlavního města *Ciudad de México* je předlidská a patří k největším na světě (22,4 mil. obyv.). Trpí zhoršeným životním prostředím, zejména smogem.

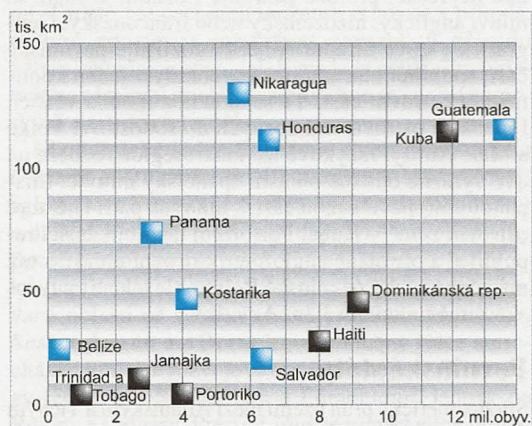
Úzký pruh bývalého generálního kapitanátu Guatemala se s ohledem na tvar území a relativní izolovanost jednotlivých provincií rozpadl na pět samostatných států. Četné pokusy o jejich federalizaci skončily neúspěchem a politický vývoj byl poznamenán vysokou mírou nestability, četnými státními převraty, diktátorskými režimy a korupcí. To se výrazně odrazilo na ekonomickém vývoji, v němž převládaly zájmy majitelů plantáží tropického ovoce s obchodními vazbami na spotřebitelský trh USA. Protože většinu příjmů zahrnoval export banánů, vžil se nejen pro středoamerické státy, ale i pro jiné země s takovou ekonomickou závislostí označení „banánové republiky“. Situace středoamerických států se začala zlepšovat teprve v druhé polovině 20. století. V roce 1960 byl založen **Středoamerický společný trh (MCCA – Mercado Común de Centroamérica)**. Spolupráci však limitovaly vzájemné územní spory a přetrvávající diktatury ve většině zemí (mimo Kostariku). Nízká životní úroveň a bída byly líní pro vznik ozbrojených levicových a ultralevicových seskupení, která svou činností dokázala paralyzovat ekonomický rozvoj. V Nikaragui se komunistické síly na několik let zmocnily

vlády. Občanská válka a nepokoje postihly Nikaraguu, Salvador, Guatemalu i Panamu. Proto vážla nejen spolupráce v rámci integrace, ale i celkový rozvoj. Teprve postupná demokratizace politických systémů, pacifikace ozbrojených hnutí a odstranění prokomunistických sil otevřely dveře zahraničnímu kapitálu. Díky němu se začal rychleji rozvíjet dosud zaostalý průmysl.

Nejdále postoupila **Kostarika**, jejíž stabilní politické prostředí přitahovalo investory nejdříve. Země je někdy označována jako „středoamerické Švýcarsko“, což je ovšem jen relativní zhodnocení prosperity s ohledem na celkovou zaostalost regionu. Ve struktuře kostarického průmyslu mají významné postavení i elektronické a strojírenské obory, ale v ostatních zemích převažují klasické rozvojové obory potravinářského a textilního průmyslu. Závislost na vývozu produktů primárního sektoru stále vysoká – u nejvyspělejší Kostariky dosahuje asi 40 %, u nejzaostalejší **Nikaraguy** přes 70 %. Hlavními artikly vývozu zůstaly ve všech zemích banány a káva, ryby a další mořské produkty. Mezi průmyslovými výrobky vede cukr, konzervované ovoce a ryby, textilní a oděvní výrobky.

V roce 1991 byla spolupráce rozšířena i na Panamu v rámci širšího **Středoamerického integrovaného systému (SICA – Sistema de Integración Centroamericano)**, k němuž se prostřednictvím přidruženého členství připojilo i Belize a Dominikánská republika. Následující rok se **Guatemala, Salvador a Honduras** dohodli na vytvoření zóny volného obchodu otevřeně i pro další členy SICA.

Specifické postavení má **Panama**, která byla až do roku 1903 součástí Kolumbie. S podporou USA, které

Obr. 59 – Srovnání rozlohy a lidnatosti zemí Střední Ameriky. Modře jsou vyznačeny pevninské státy, černě ostrovní. Sestavte jejich pořadí podle rozlohy i lidnatosti a srovnajte rozdíly v jejich zařazení.

měly zájem vybudovat přes Panamskou šíji průplav, se provincie osamostatnila, ale musela pásmo kolem kanálu pronajmout na 99 let Spojeným státům. V zájmu dobrých vztahů už v roce 1979 předaly USA kontrolu nad Panamským průplavovým pásmem Panamě a na konci roku 1999 jí vrátili i průplav. Protože se hlavní ekonomické aktivity koncentrovaly do průplavového pásma, platí v celé Panamě americký dolar.

Ostrovní státy

Ostrovní neboli Karibská Amerika (též Antilská Amerika) představuje politicky roztržštěný region. Přispěla k tomu skutečnost, že antilské ostrovy si v době kolonizace postupně rozdělily Španělsko, Británie, Francie, Nizozemsko a Dánsko (jejich Panenské ostrovy roku 1917 odkoupily USA, které získaly již dříve španělské Portoriko). Největší počet ostrovů obsadili Britové, ale ani jim se nepodařilo rozptýlené državy trvale integrovat do jednoho administrativního celku. Přesto moderní integrační tendence vyvolaly právě anglofonní země.

V roce 1965 byla podepsána dohoda o vytvoření *Karibské zóny volného obchodu (CARIFTA – Caribbean Free Trade Area)*, jehož členy se stalo 12 anglofonních států (včetně pevninské Guyany a Belize a závislého Montserratu). O 8 let později bylo ustaveno *Karibské společenství (CARICOM – Caribbean Commonwealth)*, k němuž později přistoupily Bahamy a bývalý nizozemský Surinam. Status pozorovatele získaly i další státy (Haiti, Dominikánská republika, Mexiko a Venezuela) a většina závislých území (Bermudy, Kajmanské ostrovy, Nizozemské Antily, Portoriko ad.). Zcela mimo karibskou integraci zůstaly jen francouzské zámorské departementy (Martinik, Guadeloupe, Francouzská Guyana), které jako integrlální součásti Francie patří do systému Evropské unie. Všechny členské, přidružené i pozorovatelské země CARICOM (vyjma amerických držav, které mají zajištěno členství v NAFTA) jsou zároveň přidruženými členy Evropské unie.

Oblast Karibského moře je ekonomicky silně připoutána k USA, ale organizačně udržuje kontakty s Evropskou unií prostřednictvím vazeb na bývalé i současné metropole. Výjimku tvoří komunistická **Kuba**, která byla řadu let spjata s komunistickou integrací RVHP. Kubánská centrálně řízená ekonomika obtížně hledá po rozpadu komunistického bloku partnery pro spolupráci. Největší karibský ostrov s bohatými zdroji niklové rudy, se zemědělským i turistickým potenciálem komunisté uzavřeli do izolace vůči tržním ekonomikám. Přestože na Kubě byly vybudovány i četné průmyslové závody, jejich produktivita a konkurenceschopnost je nízká. Ostrov je závislý na cenách hlavních vývozních komodit – cukru, tabáku a niklové rudy. Spolu s Kubou patří mezi nejchudší země oblasti frankofonní **Haiti**. V obou případech se na ekonomické devastaci podepsa-

ly autokratické diktátorské režimy. Diktatura na Haiti patřila k typu zkorumpované rodinné dynastie vykrádající státní pokladnu, která však do rozvoje haitské ekonomiky prakticky neinvestovala. Problémy s diktaturami měl i haitský soused **Dominikánská republika**. Po demokratizaci politické scény se však tato země začala rychle rozvíjet. Dnes patří k významným cílům cestovního ruchu.

Ekonomický význam ostrovní Ameriky spočívá především v sektoru služeb. Celá oblast je *turistickou zájmovou sférou* Severní Ameriky a v menší míře i Evropy. Dominantní roli tu mají přírodní lokalizační předpoklady (teplé podnebí, korálové moře) kombinované se specifickými společenskými faktory (koloniální architektura, folklór převážně černošské populace). Nejnavštěvovanější zeměmi jsou **Bahamy, Bermudy a Americké Panenské ostrovy**. Díky příjmům z cestovního ruchu mají výrazně vyšší životní úroveň než ostatní. K bohatým ostrovům patří i britské državy poskytující finanční služby s minimálními poplatky – známé „daňové ráje“ (Kajmanské ostrovy, Turks a Caicos, Britské Panenské ostrovy, Anguilla).

Na rozdíl od jiných ostrovů se rychle ekonomicky rozvíjí **Portoriko** s postavením volně přidruženého státu USA (byl již třikrát výrazně potvrzen referendem). Ačkoliv ostrov nemá vlastní suroviny, vznikly zde rafinerie na zpracování venezuelské ropy a navazující zpracovatelská odvětví. Industrializace zahrnovala i zpracování zemědělských surovin a elektronickou výrobu provázanou s finální produkcí v USA. Portoriko se stalo nejrozvinutější a největší ekonomikou v celé karibské oblasti.

Na suroviny je většina ostrovů chudá – kromě niklovo-kobaltových rud na Kubě se ve větší míře těží a vyváží jen bauxit z **Jamajky**. Přírodní asfalt a především ropu těží **Trinidad a Tobago**, zpracování ropy je rozšířeno i na Amerických Panenských ostrovech, **Barbadosu, Arubě a Nizozemských Antilách**. Z ostatních odvětví vyniká jen potravinářství (cukr, rum, doutníky, ryby, měkkýši, koryši). Zemědělství se zaměřuje podobně jako ve státech středoamerické šije (banány, káva, kakao).

Které koloniální mocnosti se angažovaly ve středoamerickém regionu? Jak se to projevuje dnes v ekonomických vazbách?

Co má Mexiko společného a co odlišného od menších středoamerických zemí?

Vyhodnoťte postavení středoamerického makroregionu ve světové ekonomice a jeho vnitřní a vnější vazby.

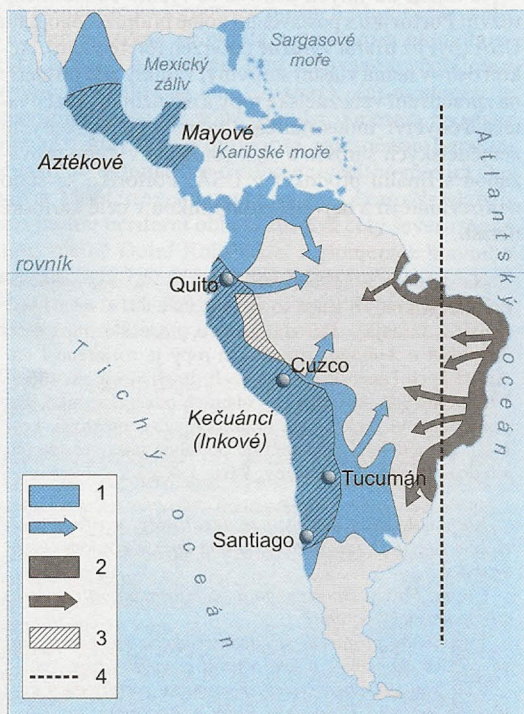
Čím jsou způsobeny velké ekonomické rozdíly mezi antilskými ostrovy? Porovnejte Kubu a Portoriko.

Vyhledejte na mapě milionová města ve státech pevninské i ostrovní části Střední Ameriky. Ve kterých státech se nacházejí?

Charakterizujte integrační procesy ve Střední Americe a vyhledejte si nové údaje na adrese obsahující informace o integracích v celé Latinské Americe: http://www.sela.org/sela/relacionesALC-UE_e.asp.

Jihoamerický světadíl patří **k zájmové oblasti severoamerického ekonomického centra**, i když má k němu poněkud volnější vazby než Mexiko a některé části Střední Ameriky. Celá Jižní Amerika se počítá **k Latinské Americe**, i když ani zde nepatří, že na celém území se hovoří tzv. latinskými jazyky (španělštinou a portugalským). Výjimkou jsou anglicky mluvící **Guyana, Surinam** s úřední nizozemštinou a **Francouzská Guyana** s francouzštinou. V důsledku vývoje v koloniálním období se však ve většině států hovoří španělsky a v lidnaté a rozlehle Brazílii portugalsky.

Světadíl měl vhodné geografické podmínky pro civilizační rozvoj zejména v centrální části And. Na území dnešního jižního Peru zformovali silný státní útvar Kečuánci, kteří si podrobili rozlehlé horské oblasti od rovníku až po 30° j. š. Dobře organizovanou a vyspělou **říši Inků** dobyli a rozvrátili v 16. století Španělé. Ti postupně ovládli celou západní část kontinentu od Karibského moře až po střední část dnešního Chile. Od východu pronikli do oblastí pamp

Obr. 60 – **Dobývání Latinské Ameriky** (conquista). 1 – území získaná Španěly do roku 1650, 2 – území v moci Portugalců do roku 1650, 3 – někdejší indiánské říše, 4 – dělící linie španělských a portugalských kolonií podle smlouvy z roku 1494.

v širokém zázemí estuáru (nálevkovitého ústí) La Plata. Pouze Patagonii se jim nikdy nepodařilo obsadit. Pro administrativní účely Španělé postupně rozdělili území na tři mistokrátlovství – La Plata, z něhož se zformovaly dnešní Argentina, Uruguay a Paraguay, druhým bylo Peru, od něhož se oddělily Chile a Bolívie, a na severu Nová Granada (dnešní Kolumbie, Venezuela a Ekvádor). Východní brazilské pobřeží obsadili Portugalci, kteří pronikli i do rozlehlé Amazonské nížiny. Na rozdíl od španělských oblastí, které se rozpadly na více států, se po dekolonizaci podařilo jednotu Brazílie udržet a transformovat do federální podoby.

Laplatské a amazonské státy

Pojem Laplatská Amerika není geograficky zcela přesný, ale v politickém slovníku běžný. Vznikl proto, že v povodí řek ústících do estuáru La Plata vznikla ekonomická centra dvou nejvýznamnějších jihoamerických států – Argentiny a Brazílie. Oba však svým územím zabírají i další, periferní subregiony – Argentina patagonský a Brazílie většinu amazonského. Přes dlouholeté úsilí o jejich ekonomické ovládnutí zůstává výrazným jádrem celé Jižní Ameriky laplatský subregion.

Brazílie (Brazílská federativní republika) je největší a nejlidnatější stát Latinské Ameriky. V rozloze i lidnatosti se řadí na 5. místo na světě (188 mil. obyv. v roce 2008). Rychlý ekonomický rozvoj ji posunul i mezi deset ekonomicky nejvýznamnějších zemí. S tím je spojena i snaha Brazílie prosadit se ve světovém měřítku jako **regionální velmoc**.

Brazílie byla v době portugalské správy dodavatelem dřeva a tropických plodin pěstovaných na plantážích (kaučukovník, kávovník, kakaovník, cukrová třtina, bavlník, tabák, sisal ad.). **Zemědělská struktura** se časem poněkud změnila a podíl primárního sektoru se blížil pouhým 10 % hrubého domácího produktu (podíl zaměstnanosti však zůstává dvakrát vyšší). Zemědělské produkty však zůstávají důležitou exportní položkou (asi 20-25 %). Přitom se dlouhodobě snižují výměry tradičních exportních plodin ve prospěch potravin (rýže, sója, kukuřice, maniok, fazole) pro obživu rychle rostoucí populace. Dobrá krmivová základna a úspěchy při křížení a šlechtění evropského a indického skotu umožnily Brazílii stát se jedním z největších chovatelů skotu a prasat.

Některé zemědělské produkty jsou využívány jako náhražka za nedostatečné zdroje ropy. Odpad při výrobě cukrové třtiny a zhruba polovina produkce manioku slouží pro výrobu lihu. Brazílie je jedinou zemí na světě, kde automobily jsou upraveny na spalování lihu.

Brazílie patří k největším světovým producentům **dřeva**. S rozvojem dopravní sítě se hlavní těžební oblasti přesunuly z jihovýchodu do Amazonie. Rychlé odlesňování tropických deštných lesů se stalo ostře sledovaným problémem ekologů z celého světa. Varovné prognózy o možných výrazných změnách světového kli-

matu v důsledku dlouhodobého úbytku lesních ploch zatím nejsou v praxi akceptovány.

Brazílie je především **průmyslovou zemí** s rozmanitými zásobami surovin. Nedostatečné je pouze vybavení palivy, především ropou. To Brazílie kompenzuje alternativní výrobou pohonných hmot a využíváním energetických zdrojů řek. Bohaté jsou zásoby rud (železa, chromu, manganu, cínu, hliníku a dalších, i vzácných kovů, například 1. na světě v těžbě niobu) i nerud (azbest, slída, baryt aj.), těží se i diamanty a drahokamy. Četné suroviny se vyvážejí, jejich podíl na exportu je však poměrně malý (s výjimkou železné rudy). Brazílský průmysl už více připomíná státy vyspělé než rozvojové. Má největší hutní základnu v Latinské Americe a vysoce rozvinutou výrobu strojírenskou, elektrotechnickou, elektronickou, chemickou či gumárenskou. Světová měřítká snese výroba dopravních prostředků, pneumatik, elektrospotřebičů, textilních, kožedělných nebo dřevařských výrobků.

Koloniální ekonomika byla spjata se zemědělstvím a těžbou v zázemí východobrazílských přístavů Fortaleza, Recife a Salvador. Nejjižnější oblasti s přístavem Porto Alegre se staly obilnou oblastí. Hlavním **ekonomickým jádrem** Brazílie s rozvinutou průmyslovou výrobou se stal jihovýchod země s dominantním postavením velkoměst São Paulo (20,6 mil.), Rio de Janeiro (12,3 mil.) a Belo Horizonte (5,8 mil.). Impulzem pro jejich rozvoj se stal obchod se zemědělskými a lesnickými produkty z úrodné Brazílské vysočiny. Objevení surovin ve státě Minas Gerais podnítilo průmyslovou výrobu a vybudování husté dopravní sítě. Koncentrace průmyslu v této oblasti dosáhla 70 % brazilského objemu. Rostoucí potřeby energie vedly k vybudování energetické soustavy na řece Paraná a jejích přítocích. Snahy o rozšíření ekonomických aktivit do řídké osídlené **vnitrozemí** posílilo postavení nové metropole **Brasília**, která vzrostla na téměř dvoumilionové město. Konkurent jí vyrostl ve státě Goiás, jehož hlavní město Goiânia překročilo milionovou hranici. Velmi rychle roste populace i na plošině Mato Grosso (až 30 % za 10 let). Přispívá k tomu budování moderní silniční sítě. Jedna větev propojila i řídké osídlenou jihozápadní Amazonii, kde se jen v 80. letech 20. století zvýšil počet obyvatel na trojnásobek a tento trend pokračuje.

Rozvoj se nezastavil ani ve velmi řídké osídlené oblasti podél Amazonky. Mohutný veletok představuje bránu do vnitrozemí dostupnou i pro velké námořní lodě. Ty mohou plout až do průmyslového a kulturního centra **Amazonie** – milionového přístavu Manaus. Menší námořní lodě doplují až do peruánského říčního přístavu Iquitos. Také oblasti severní Amazonie se rychle zalidňují. To vedlo k rozsáhlým administrativním změnám a povýšení všech zdejších federálních území na rovnoprávné státy federace, jichž je 26. Tento proces je spojen i s negativními stránkami – s kácením a vypalo-

váním tropických lesů a s omezováním životního prostředí indiánských obyvatel.

Obyvatelstvo je značně rozmanité. Žijí tu vedle sebe běloši, černoši, indiáni, přistěhovalci z Asie a míšenci všech ras, aniž by se projevovaly výraznější rasové a etnické problémy. Ekonomický rozmach Brazílie se zatím dostatečně neprojevil v sociální sféře. Brazílie patří k zemím s obrovským rozdíly mezi bohatými a chudými. Problémy činí především vlny přistěhovalců do předílených velkoměst, nekontrolovatelná práce dětí, nedostatečná zdravotní péče v chudinských čtvrtích i na venkově. V pralesích Amazonie žijí zbytky indiánských kmenů původním způsobem života. Jsou však zatlačovány do stále méně příznivých oblastí.

Rostoucí ekonomická síla Brazílie směřuje i k rozvoji spolupráce s nejbližšími sousedy. V 80. letech podepsaly Brazílie a Argentina celou řadu obchodních protokolů, dohodu o vzájemné ekonomické integraci, budování společného trhu a harmonizaci makroekonomické politiky. V roce 1991 se k těmto dohodám připojily i Uruguay a Paraguay a integrace byla nazvána **Jižní společný trh (MERCOSUR – Mercado Común del Sur, MERCOSUL – Mercado Comun de Sul)**. Formou přidruženého členství se později připojily Bolívie a Chile. Geopolitické ambice Brazílie vyvolaly vznik transatlantické organizace **Společenství portugalojazyčných států (CPLP – Comunidade dos Países de Língua Portuguesa)**. Vznikla z brazilské iniciativy jako určitá obdoba britského Commonwealthu, ovšem s dominantním postavením Brazílie. Portugalsko je spojovacím článkem na EU a afričtí členové (Angola, Mosambik, Guinea-Bissau, Kapverdy, Svätý Tomáš a Princův ostrov) by měli napomoci k ekonomickému pronikání Brazílie do Afriky.

Argentina (40 mil. obyv.) je federativní stát složený z 23 provincií rozdílné velikosti i lidnatosti, z celé Latinské Ameriky **nejrozvinutější**. S ohledem na geografickou polohu si s Brazílií příliš nekonkurují na trhu se zemědělskými produkty a rovněž průmyslová struktura nabízí oběma zemím možnosti obchodní spolupráce.

Na hlavní město **Buenos Aires** (13,6 mil.) a stejnojmennou provincii připadá téměř polovina argentinské populace a spolu s provinciemi v povodí řeky Paraná je koncentrace 90%. Podobně jako v Chile zde žijí převážně potomci evropských přistěhovalců. V Buenos Aires se sbíhají rozvojové osy směřující do podhůří And s bohatými **přírodními zdroji** (ropa, zemní plyn, černé uhlí, rudy železa, wolframu, zinku, zlata, stříbra aj.). **Průmysl** má metalurgickou základnu slabší než v Brazílii, umožnila však rozvoj strojírenské výroby (automobily, lodě, letadla, vagóny, zemědělské stroje). Dynamicky se rozvíjí petrochemie, výroba papíru a celulózy i další odvětví. Tradičně dobrou surovinovou základnu mají potravinářský, textilní a kožedělný průmysl. To je zásluha rozvinutého **zemědělství** na pampách, zeměděného na obiloviny (pšenice, kukuřice) a olejnin (len, slunečnice, podzemnice, sója). Dostateč-

né zdroje krmiv umožnily Argentíně stát se dobytkařskou mocností. Převažuje chov skotu na maso a ovci pro vlnu.

K periferním oblastem s nízkým zalidněním patří hlavně **Patagonie**. Tato oblast má rovněž dobré předpoklady pro rozvoj zemědělství, jsou tu zásoby ropy a dalších surovin. Argentina proto umožňuje rozsáhlé přístěhovalectví a uvažuje i o přenesení metropole na jih do dosud malého města Viedma (asi 700 km od Buenos Aires). Cíleně se posiluje i rozvoj centrální části země, kde vyrostla milionová Córdoba. Tradiční rozvojovou osou je řeka Paraná s několika přístavy (největší Rosario).

Východně od Ohňové země leží britské souostroví **Falklandy**. Argentina si na ně činí nárok pod jménem **Malvin**y. V roce 1984 se je pokusila vojensky ovládnout. Británie však v krátké válce ostrovy uhájila.

Oba menší státy regionu musely svou existenci vůči mocnějším sousedům tvrdě obhajovat. Uruguay využíla jejich soupeření a uhájila celistvost, Paraguay o část území přišla. **Uruguay** je středně rozvinutou zemí specializovanou na zemědělskou produkci a její zpracování. Potravinářské výrobky (masné i mléčné), kožedělné a textilní představují hlavní exportní položky. Rozvinuto je lehké strojírenství (zemědělské stroje, zařízení pro jatka a zpracování masa). **Paraguay** zůstala chudou zemí, v níž se střídaly autoritářské režimy. Od Argentiny a Uruguaye s výraznou převahou bělošské populace se odlišuje – většinu tvoří mesticci. Hlavní složku exportu představují zemědělské produkty (cesmínový čaj *yerba maté*, maso, kůže, sója).

Andské státy

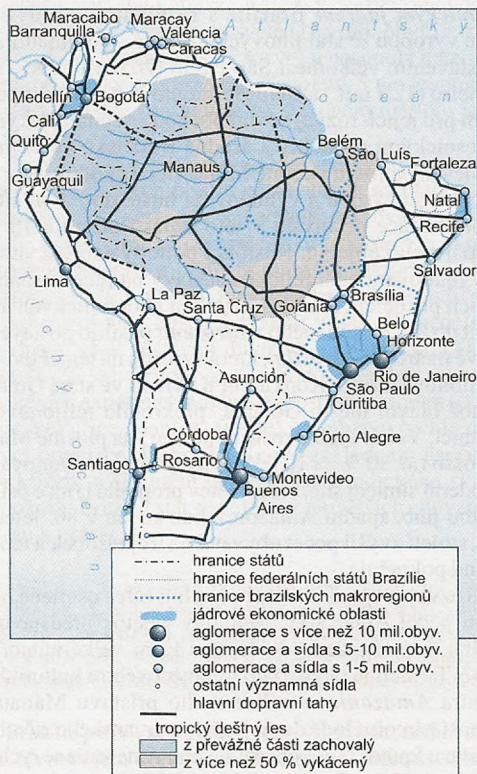
Andská část Jižní Ameriky představuje dlouhý úzký pás států od Chile až po Venezuelu, která nemá přístup k Tichému oceánu. Andské státy vykazují nižší ekonomickou úroveň než jejich východní sousedé.

V populaci výrazně převažuje indiánské obyvatelstvo a mesticové, v politickém a hospodářském životě však většinou dominují kreolové. V Peru a Bolívii jsou nejpčetnější Kečuanci a Aymarové, jejichž jazyky byly nedávno zrovnoprávněny se španělštinou. V nejsevernějších státech žijí i černoši a mulati.

Integrační tendence zde prošly složitým vývojem od roku 1968, kdy všech šest zdejších států vytvořilo nepříliš úspěšné seskupení nazvané **Andská skupina (GRAN – Grupo Andino)**. Celá 90. léta byla obdobím složitých jednání, přičemž další vývoj ovlivnil vznik sdružení NAFTA a MERCOSUR. Jako alternativu pro NAFTA navrhly Brazílie a Argentina protiváhu vytvořením **Jihoamerické zóny volného obchodu** (angl. **SAFTA**). Prosadil se však návrh USA na vytvoření **Zóny volného obchodu Amerik (FTAA – Free Trade Area of the Americas)**, která měla vzniknout do roku 2005. Odpor některých států s levicovými vládami však tento projekt pozastavil. Jihoamerické státy

potom vytvořily vlastní integrační seskupení nazvané **Svaz jihoamerických států (UNS – Unión de Naciones Suramericanas)**. Současně vývoj ovlivnilo založení zóny **Asijsko-pacifické ekonomické spolupráce (APEC – Asia-Pacific Economic Co-operation)**, integračního seskupení, které jako první výrazně překročilo kontinentální hranice. Uvedené procesy postavily andskou integraci do složité situace. V r. 1996 byla podepsána dohoda o vytvoření čtyřčlenného **Andského společenství (CAN – Comunidad Andino)**, k němuž však nepřistoupilo Chile, které spolu s Bolívií požádalo o přidružení k MERCOSUR. Venezuela CAN v roce 2006 opustila a stala se členem MERCOSUR.

Ekonomicky nejpokročilejší zemí andské oblasti je **Chile**. Prošlo obdobím rychlého ekonomického rozvoje v 70.-80. letech 20. století, v době politické vojenské diktatury, která zabránila nastolení jiné, komunistické diktatury. Specifikem režimu byl důraz na rychlou industrializaci, modernizaci zemědělství a zlepšení sociálních poměrů (např. unikátní systém důchodového zabezpečení). Netypické pro diktaturu bylo, že dobrovolně přistoupila na demokratizaci země.

Obr. 61 – Hlavní jádrové oblasti Jižní Ameriky. Všimněte si husté silniční sítě spojující periferní Amazonii s pobřežím.

Chile je poměrně bohaté na **přírodní zdroje**, zejména rudy (měď 20 % světové těžby), lithia, různých solí apod. Těží se i menší množství ropy. Důležité jsou vodní energetické zdroje a rybolov, těžba dřeva a přes hornatý charakter krajiny je Chile i důležitým producentem **zemědělských plodin**, zejména ovoce (citrusy, vinná réva, jablka, hrušky, broskve, švestky, kiwi). V **průmyslové struktuře** jsou zastoupena všechna odvětví v poměrně vyvážené struktuře. Regionální rozvoj ztěžuje úzký a protáhlý tvar území i členité pobřeží s málo místy vhodnými pro stavbu přístavu. Andská bariéra vůči Argentině je už na několika místech prolomena kvalitními komunikacemi. Díky nim je hlavní **jádrová oblast** od metropole **Santiago** (5,9 mil.) a přístavu Valparaíso po Valdiviu propojena s jádrovou oblastí Argentiny. Na severu země leží důležitý přístav Antofagasta, který využívají i Argentina a Bolívie.

Ostatní andské země jsou především důležitými producenty nerostných surovin, které tvoří 30-70 % jejich exportu. Všechny těží ropy a zemní plyn, na nichž vybudovala relativní prosperitu zejména **Venezuela** s rozvinutou petrochemií a hutnictvím (těží i kvalitní železné rudy). Má hlavní ekonomické jádro v úzkém pobřežním pruhu s dominantním postavením metropole **Caracas** (4,9 mil.) a průmyslové Valencia, a v okolí zálivu pojmenovaném podle ropného přístavu Maracaibo. Rozlehlé povodí Orinoka ve střední části země se postupně dosdíljuje s cílem využití zdejšího bohatství lesů. Rozlehlá oblast Guyanské vysočiny na jihu však zůstává zatím téměř nedotčena.

Roste těžba ropy i v **Kolumbii** (3. nejlidnatější latinskoamerický stát se 44 mil. obyvatel), která má výhodnou polohu s přístupem k Tichému i Atlantskému oceánu. Dále těží i uhlí a drahokamy (polovina světové produkce), současně je i světovým producentem kávy, banánu a koky. Ilegální výroba drog (kokainu) je vážným problémem země, který se odráží i do mezinárodních vztahů, zejména s USA. Kolumbie, stejně jako Venezuela, využívá vodní energetické zdroje pro rozšíření průmyslové základny. V Kolumbii se sice také zformoval pobřežní průmyslový region kolem karibského přístavu Barranquilla, ale dlouhodobě stabilizované hlavní rozvojové osy se rozvíjejí i ve vnitrozemí v povodí Magdaleny a přítoku Cauca. V jejich údolích leží největší kolumbijská města – metropole **Bogotá** (téměř 8,6 mil.), Medellín a Cali. Východní polovina země patřící k povodí Orinoka a Amazonky na ekonomické využití teprve čeká.

Ekvádor v minulosti ztratil více než 2/3 území v povodí Amazonky ve prospěch Kolumbie a Peru, což

dodnes ztěžuje vzájemné vztahy. Země je ekonomicky slabě rozvinutá, závislá na ropě a produktech zemědělských (banány, káva) i mořských (měkkýši a členovci, méně ryby). Většina ekonomického potenciálu se soustřeďuje do hlavního města **Quito** a přístavu Guayaquil. Zemi patří vzdálené **Galapágy** s unikátním přírodním bohatstvím spravovaným jako národní park.

Bývalé jádro incké říše – **Peru** – dnes zdaleka neplní roli ekonomického jádra andské oblasti, což se od 80. let snaží změnit. Problémem je silná závislost na těžbě rud (stříbro, měď, zinek, olovo) a na rybolovu. Peru bylo po celá desetiletí na 1. místě v lovu ryb a výrobě rybí moučky. Úbytek ryb v hlavních peruánských lovištích však znamenal na čas výrazné snížení produkce. Dnes se již opět Peru řadí mezi hlavní rybářské velmoci. Rychlá industrializace má za cíl změnit krajně nevyváženou regionální strukturu, v níž metropolitní zóna **Limy** (8,3 mil.) a přístavu Callao soustřeďuje asi 70 % průmyslového potenciálu země.

Bolívie je nejchudší zemí Jižní Ameriky. V minulosti nedokázala uhájit svou územní integritu a přišla o rozsáhlé oblasti ve prospěch svých sousedů, ztratila i přístup k oceánu. Dodnes zůstává především dodavatelem rud (cín, wolfram, antimon, zinek, olovo), ropy a zemního plynu, ze zemědělských produktů se stala hlavní exportní plodinou sója. Ilegálně se pěstuje koka. Ekonomickým centrem státu je **La Paz**, nejvýše položené hlavní město světa.

Zjistěte historické důvody rozdělení Jižní Ameriky na španělské a portugalsky mluvící část.

Co znamená španělské slovo conquista? Jakou má souvislost s historií Jižní Ameriky? Vyhledejte v literatuře některé zajímavé podrobnosti z tohoto období a seznamte s nimi spolužáky.

S pomocí mapy charakterizujte hlavní přírodní oblasti Brazílie. Jak se přírodní podmínky odrážejí v hospodářství země?

Zjistěte si informace o ubývání amazonských deštných lesů. Pokuste se vystihnout ekologické důsledky tohoto procesu.

Jaké jsou geopolitické ambice Brazílie, čím jsou podloženy a čím se projevují?

S pomocí mapy charakterizujte hlavní přírodní oblasti Argentiny. Jak se přírodní podmínky odrážejí v hospodářství země?

Andské státy jsou nerovnoměrně osídlené a jejich ekonomický rozvoj ztěžují přírodní podmínky. Pracujte s atlasem a pokuste se vysvětlit příčiny nerovnoměrného regionálního rozvoje.

Vymezte na mapě hlavní jádrové a periferní oblasti Jižní Ameriky.

STRUČNÝ SLOVNÍČEK VYBRANÝCH POJMŮ

aglomerace – shluk, seskupení, sídelní městský útvar rozrůstající se do svého okolí a zástavbou splývající s okolními menšími sídly

anexe – připojení cizího území (většinou násilně) na základě právního aktu, jednostranná akce bez souhlasu druhé strany se považuje za porušení mezinárodního práva

animismus – víra v nadpřirozené bytosti, duchy a přízraky, rozšířený dosud u některých kmenových **etnik**

asimilace – přizpůsobení, splynutí, nejčastěji ve smyslu jazykovém (jazyková asimilace)

autokracie – samovláda, dříve používalo pro **absolutistické monarchie**, později i pro republiky ovládané samovládcí, dnes většinou pro mírnější (ne **totalitní**) formy **diktatury** (**autoritářství**)

autonomie – samostatnost, samospráva, svébytnost, vztahuje se k národnostním a náboženským menšinám, i k územím etnicky stejnorodých států se specifickou polohou (např. ostrovům) nebo se zvláštním historickým vývojem; různé stupně autonomie, např. kulturní (právo užívat vlastní jazyk ve školách, na úřadech), právo spravovat některé ekonomické a vnitropolitické záležitosti až po úplnou vnitřní autonomii s právem na vlastní zákonodárství, měnu a ekonomický systém, někdy i s právem na vyhlášení nezávislosti

autoritářství – přísné uplatňování a zdůrazňování formální moci (autority), jako autoritářské se označují mírnější (ne **totalitní**) formy **diktatury** (**autokracie**)

bipolární – dvoupólový, mocenské uspořádání po 2. světové válce, kdy jeden pól tvořily USA se spojenci a druhý SSSR a jemu podřízené komunistické státy

buddhismus – nábožensko-filozofické učení o způsobu dosažení stavu tzv. věčné blaženosti (nirvány), vzniklo v 6. století př. n. l. v Přední Indii jako odnož **hinduismu**, zde se však neujalo, ale rozšířilo se do jihovýchodní a východní Asie; počet vyznavačů zhruba 400 mil.

centralizace – soustředění do jednoho organizačního ústředí, v politice soustředění moci do rukou jedince nebo politické strany, v územním smyslu do hlavního města nebo střediska regionu, viz též **decentralizace**

centrálně řízené hospodářství (centrálně plánované, ústředně řízené hospodářství) – ekonomický systém, v němž je veškerá ekonomická činnost řízena z centra, často ovlivněna více politickými než ekonomickými cíli; v soutěži s **tržním hospodářstvím** tento systém neobstál

conquista (*konkista*) – španěl. dobývání, dobytí, v dějinách dobytí Nového světa (Ameriky), obecně dobytí území

daňový ráj – stát nebo území, v nichž se platí nízké nebo žádné daně; využívají většinou malé státy, které minimálně zdaňují i cizince s dlouhodobým pobytem na svém území

decentralizace – v politice a územní správě přesun funkcí a pravomocí z centra na nižší organizační jednotky, např. z hlavního města a státních orgánů na kraje a krajské úřady

dekolonizace – proces osamostatňování se závislých území, opak **kolonizace**

demografická revoluce – změna ve vývoji populace, při níž výrazně klesá porodnost a snižuje se úmrtnost; dochází k ní na určitém stupni společenského vývoje, v Evropě probíhala v 19. a skončila v půli 20. stol., v méně rozvinutých zemích později

demokracie – doslova vláda lidu, systém institucí dělby a přenesení pravomocí

diktatura – autokratická forma vlády provázená represemi vůči obyvatelstvu nebo některým skupinám, mírnější formy se označují jako **autokratické** nebo **autoritářské**, tvrdé diktatury jako **totalitní**

ekonomické centrum – středisko s ekonomickými aktivitami výrazně převyšujícími průměr, může to být obec v malé oblasti, město, aglomerace, region, stát i skupina států

emigrace – vystěhovalectví, vynucené vystěhovalectví pod pohrůžkou násilí se označuje jako exil (vyhnanství)

enkláva – území uvnitř jiného území (např. San Marino) nebo odloučené od celku (např. Aljaška)

etnikum, etnická skupina – společenství lidí na určitém území, které si uchovává určitá kulturní specifika a považuje se za samostatnou sociální skupinu; má různou podobu od jednoduchých rodových společenstev po národy

excentrický – umístěný mimo střed, např. poloha hlavního města při státní hranici (Bratislava)

extenzivní – rozšiřující se, rozsáhlý, v zemědělství způsob hospodaření zabírající stále nová území přírodní sféry

fašismus – národnostně a rasově vyhrančené (šovinistické) hnutí spojené s totalitní formou vlády

federace – spojení dvou nebo více plně samosprávných zemí v jeden společný stát s jedinou mezinárodní právní subjektivitou, čes. též spolek nebo svaz

G7 (Group 7) – skupina 7 států, které byly v době, kdy se začali scházet jejich nejvyšší představitelé (r. 1975), podle **hrubého domácího produktu** ekonomicky nejsilnější na světě (USA, Japonsko, Německo, Francie, Británie, Itálie, Kanada); od r. 1997 **G8** poté, co tato skupina začala zvát na některá jednání Rusko (z politických důvodů, ekonomicky Rusko není 8. nejsilnější ekonomikou světa)

generální kapitanát – závislé území, které spravoval pánovníkův zástupce s titulem generálního kapitána

genocida – zločin vyvražďování a násilného vyhánění obyvatel, nejčastěji příslušníků etnických, náboženských, rasových či jiných menšin

geopolitický – politické aspekty v celosvětových globálních souvislostech a vztazích

geotermální – související s tepelnou energií uvnitř Země

globalizace – proces všestranné provázanosti společenských procesů (politických, ekonomických, kulturních); názory na ni se různí, je to však proces nezvratný, odrážející rozvoj lidské společnosti a zvyšování její technologické úrovně

heterogenní – různorodý, mající nestejnou strukturu, např. region s pestrou etnickou, výrobní či jinou strukturou

hierarchie – posloupnost, stupnice hodnot, např. ve správním členění státu (kraj, okres, obec)

hinduismus – náboženství zformované dávno před naším letopočtem v Přední Indii, udržel se jako hlavní náboženství v Indii a Nepálu, typické je množství bohů, rozdělení společnosti na **kasty** (*varny*), víra v převtělování duší a dosažení stavu věčné blaženosti (nirvány) správným jednáním

homogenní – stejnorodý, mající stejnou strukturu, např. region s jednotnou etnickou, výrobní nebo jinou strukturou

hrubý domácí produkt (HDP) – souhrnný ukazatel hodnoty ročních výsledků hospodářství ve všech odvětvích na území příslušného státu převedené na americké dolary (USD), pro srovnání vyspělosti států se přepočítává celková hodnota HDP na jednoho obyvatele státu; aby se odstranila

různorodost směnných kurzů měn zavádí se přepočtem podle *parity kupní síly*

hrubý národní produkt (HNP) – ukazatel podobný jako HDP, při něm jsou do celkového výsledku zahrnuty hodnoty vyprodukované občany státu bez ohledu na to, že produkce vznikla i na území jiného státu

hypertrofie – nadměrné zvětšení, např. přílišná velikost hlavního města oproti ostatním sídlům státu

imigrace – přistěhovalectví, odsud imigrant – přistěhovelec

impérium – velká říše, doslova císařství, přeneseně označení velkých států nebo i organizací (velkých firem)

infrastruktura – soubor odvětví a zařízení zajišťující ekonomické a sociální funkce (např. dopravní, zdravotnická, vzdělávací a jiná infrastruktura)

integrace – sjednocení, proces spojování ve vyšší celek, sdružení států za účelem prohloubení spolupráce

intenzivní – výkonný, účinný, např. v zemědělství zvyšování výkonů bez zabírání dalších přírodních území

islám – náboženství vzniklé v 7. století, jako křesťanství a judaismus uznává jediného boha (Alláha); rozšířeno především v západní části Asie a v severní Africe, ale i v zemích jižní a jihovýchodní Asie a západní a východní Afriky; věřící jsou *muslimové*

islamizace – poislámštění, proces přijímání islámu

jazyková rodina – nejvyšší *hierarchická* úroveň, do níž jsou řazeny jazyky vykazující společný původ, a tím jistou míru podobnosti; dělí se na větve, skupiny, popř. podskupiny

judaismus – židovství, náboženství vzniklé asi ve 13. stol. př. n. l. na území dnešního Izraele, první náboženství uznávající jediného boha (Jahve); vlivem pronásledování jsou judaisté (židé) rozšířeni po celém světě

kabotáž, kabotážní doprava – plavba podél pobřeží

kasta – relativně uzavřená skupina osob, také sociální skupina v hinduistické společnosti (viz též *varna*)

katolicismus – jedna z pěti větvi křesťanství; prosazuje tezi, že křesťanství je nadnárodní víra a jeho nejvyšším představitelem je papež sídlící v Římě (odsud římsko-katolická církev); rozšířen ve velké části Evropy, v Latinské Americe a bývalých franc., španěl. a portug. koloniích, celkem přes 1 miliardu věřících

kolonie – nově osídlené území, přeneseně ovládnuté území politicky závislé na nějakém státě

kolonizace – proces osídlování, ale také proces postupného ovládnutí cizích území (násilím, koupí, výměnou aj.) a vytváření systému politicky závislých území

kommunismus – ideologický směr prosazující historickou nadřazenost zespolečenštěného vlastnictví a rovnostářské rozdělování; na jeho bázi vznikly totalitní diktátorské režimy, které tvrdě, i formou *genocidy*, pronásledovaly skutečné či domnělé odpůrce

konfucionismus – filozoficko-náboženské učení zformované v Číně v 6. stol. př. n. l.

konurbace – souměstí, shluk dvou a více měst zhruba rovnocenných lidnatostí (viz též *aglomerace*, *megalopole*)

křesťanství – náboženství vzniklé na přelomu n. l. na Blízkém východě v tehdejší Římské říši, původně reformované učení judaismu (víra v jediného boha, uznávání judaistického Starého zákona), rozšířilo se v celém římském prostoru a později dále, dnes nejrozšířenější na světě (Evropa, Amerika, Oceánie, severní Asie, subsaharská Afrika, ale i jinde); v průběhu dějin se rozdělilo do 5 větví, z nich hlavně *římsko-katolická*, *pravoslavná* a *protestantská*

kvartér – ekonomický sektor zahrnující oblasti vzdělávání, vědy a výzkumu (dříve řazeny do *terciéru*)

makroregion – velký region, velká oblast, používá se v různém pojetí, např. v rámci státu jeho větší část, v mezinárodním rozměru seskupení více států vykazujících některé společné rysy

megalopole – rozsáhlé, téměř souvislé osídlení více *konurbací* a *aglomerací*

mestic – původně označení míšence mezi bělochy a indiány, dnes i jako obecné označení jakéhokoli míšence

metropole – významné středisko určité oblasti, nejčastěji hlavní město státu, přeneseně označení mateřské země ve vztahu k jejím závislým územím

migrace – stěhování, přemísťování obyvatel, změna místa pobytu, viz též *emigrace* a *imigrace*

místokrálovství – zástupné království (též vícekrálovství), závislý útvar s širokou mírou samosprávy, krále zastupuje jeho zástupce (místokrál)

mobilita – pohyblivost, přemístitelnost

monarchie – státní útvar v čele s panovníkem (monarchou), jehož titul je různý (v Evropě císař, král, vévoda, kníže aj., v islámských zemích emír, sultán, šejk, chán aj., v hinduistických maharadža, ráđa apod.); nejčastěji je m. dědičná, v níž se panovnická moc dědí v rámci *dynastie*, méně často m. s volenými panovníky; podle míry pravomocí m. absolutní (s neomezenou mocí panovníka) a parlamentní (s různou mírou pravomocí, od širokých po symbolické)

monopolizace – proces soustředování výhradního postavení v určitém hospodářském odvětví

mulat – míšence mezi příslušníky europoidní a negroidní rasy

multietnický – mnohonárodní i mnohokmenový, především ve smyslu mnohojazyčný, ale kulturně (nábožensky) relativně stejnorodý

multikulturní – mnohokulturní, zejména různorodost náboženská, z níž pramení celková různorodost kulturní, včetně tradic a mentality lidí; zahrnuje v sobě i jazykovou odlišnost; termín je nadřazen pojmu *multietnický*, v praxi se však používají oba současně

muslim – vyznavač islámu

nacismus – zkratka z nacionální socialismus, německá rasově a národnostně vyhrazená ideologie vytvořená Hitlerem, ideová základna totalitní diktatury usilující o ovládnutí světa a likvidaci národů svévolně označených za „méněcenné“

okupace – obsazení cizího území

parita kupní síly měn – základem výpočtu je porovnání cen v národních měnách u dostatečného počtu výrobků a služeb; vyjadřuje počet jednotek národní měny, za který lze koupit stejné množství výrobků a služeb na vnitrostátním trhu, tím se do kupní síly měny promítne průměrná cenová hladina uvnitř státu a získané hodnoty se pro srovnání přivedou na USD; odstraní se tak podhodnocení nebo nadhodnocení některých měn vůči americkému dolaru

parlament – zákonodárný sbor, poslanecký sněm, většinou jednokomorový nebo dvoukomorový

periferie – obvod, okraj (např. města), obecně zázemí střediska s horšími podmínkami, méně rozvinutá oblast

personální unie – formální spojení dvou i více států pod vládou jednoho panovníka při zachování mezinárodně právní subjektivity

polder (poldr) – zúrodněné vysušené dno bývalého šelfového moře, slovo pochází z nizozem.

populace – obyvatelstvo

postkomunistický – obecně označení zemí, v nichž existovala komunistická diktatura s centrálně plánovanou ekonomikou, procházejí různým stupněm přeměny (transformace) politického i ekonomického systému

pravoslaví – jeden z křesťanských směrů, též východní křesťanství, od katolicismu se odlišuje způsobem náboženských obřadů, jednotlivé národy si vytvářejí vlastní pravosl. církve (přes 200 mil., celkem přes 200 mil. vyznavačů)

právo veta – právo odmítnutí nějakého rozhodnutí

primér – hospodářský sektor zahrnující těžbu a využívání přírodních zdrojů – zemědělství, lesní a vodní hospodářství včetně rybolovu

protektorát – doslova ochrana, chráněné území, forma závislosti na mocnější zemi, někdy dobrovolně přijatá slabším státem, jindy násilně nucená velmocí, obecně označení závislosti, v níž si stát zachová vnitřní *autonomii*, ale ztratil mezinárodní právní subjektivitu

protestantismus – nejmladší křesťanský směr, na rozdíl od ostatních nemá jednotnou nauku, ale tvoří řadu učení, z nichž první vznikla oddělením od katolicismu a další oddělením od již existujících; celkem asi 350 mil. vyznavačů po celém světě

přeshraniční – činnost překračující státní hranice, nejčastěji hospodářská spolupráce příhraničních oblastí

přirozený přírůstek – rozdíl mezi počtem nově narozených a zemřelých za určité období, nejčastěji rok, většinou bývá kladný, ale může být i záporný (střední a východní Evropa)

rasismus – teorie snažící se dokázat nerovnost lidských ras a nadřazenost jedné rasy nad jinými, odnož *xenofobie*

reconquista (*rekonkista*) – ve španěl. znovudobývání (viz *conquista*), na Pyrenejském poloostrově označení období vytlačování muslimských dobyvatelů (8. století až r. 1492)

reexport – zahraniční obchod, při němž se prodává zboží jiného státu nakoupené z důvodu očekávaného zisku

referendum – lidové hlasování, též plebiscit

region – oblast

regionalizace – metoda rozčleňování určitého prostoru na dílčí části za jistým účelem

rozvinutá země – angl. *developed country*, též *vyspělá země*, označení států s hospodářským systémem, v němž hlavní podíl na HDP má sektor služeb a moderní průmyslová odvětví, podíl primárního sektoru je nízký, ale i on se vyznačuje technologickou vyspělostí

rozvojová osa – území spojující nejvýznamnější ekonomická centra státu, v nichž existuje nebo vzniká moderní dopravní *infrastruktura* a rozvíjejí se nové ekonomické aktivity, které přitahují investice, nabízejí nová pracovní místa apod.

rozvojová země – angl. *developing country*, doslova rozvíjející se země, v češ. se však ujalो označení rozvojová z., toto označení není šťastné, protože obecně se rozvíjejí všechny země; ve skutečnosti se termín vztahuje na slabě rozvinuté, *zaostale země*, jejichž HDP je nízký a vykazuje vysoký podíl primárního sektoru, tradiční a nemoderní průmyslová odvětví a špatné fungující služby

sektor – odvětví, v ekonomické oblasti se rozděluje na primární (*primér*), sekundární (*sekundér*), terciární (*terciér*) a kvartérní (*kvartér*)

sekundér, sekundární sektor – odvětví hospodářství zaměřené na zpracování produktů *priméru*, tedy průmysl

separatismus – hnutí usilující o oddělení určité oblasti od státu s cílem vytvořit nový státní útvar

sídelní struktura – uspořádání sídel, jejich rozložení v prostoru (v oblasti státu, kontinentu)

status – stav věcí, poměrů, postavení (latinské spojení *status quo* značí stav v daném okamžiku), často nesprávně zaměňováno s termínem *statut* (stanovy, organizační řád)

subjekt mezinárodního práva – mezinárodně uznávané státy; za subjekt m. p. je považován i Řád maltézských rytířů, i když se jedná o organizační strukturu bez výsostného státního území

suverenita – svrchovanost, nezávislost, nejvyšší moc ve státě, obecně jsou tak chápány nezávislé státy – subjekty mezinárodního práva

šamanismus – víra v nadpřirozené schopnosti některých osob (šamanů), dodnes rozšířena u některých kmenových etnik

šintoismus – tradiční japonské náboženství s množstvím bohů, prolнул se s buddhismem, většina Japonců vyznává obě víry současně

taoismus – čínské tradiční náboženství založené na morálním jednání člověka jako cestě kosmického řádu, jméno odvozeno od slova *tao*, tj. cesta

terciér, terciární – odvětví hospodářství zahrnující poskytování služeb všeho druhu

terorismus – hrubé zastrahování, použití násilí a síly, obvykle s politickým pozadím

totalita – úplnost, celost, v politice násilný režim postavený na vnučené jednotě, tvrdá *diktatura*, *autokracie* (např. *komunistická*, *fasistická*, ale i náboženská, vojenská)

transformace – přeměna, přetvoření, v ekonomice např. přeměna centrálně plánované ekonomiky na tržní v *postkomunistických* zemích

tranzit – průjezd přes území jiného státu

tržní hospodářství – ekonomický systém založený na soukromém vlastnictví, volné soutěži ekonomických subjektů; svobodná konkurence plní úlohu řízení ekonomického dění, úloha státu je v řízení ekonomiky omezená

unie – složený stát (federace, svaz, spolek) tvořící jeden *subjekt mezinárodního práva*, též sdružení více subjektů mezinárodního práva (např. Evropská unie), též *personální unie*

unitární stát – jednotný stát, opak složeného státu (*federace*), nečlenění se na samosprávné jednotky

urbanizace – soustředování hospodářského, politického a kulturního života do velkých měst na úkor venkova, stěhování obyvatel z venkova do měst, *rozvinuté státy* mají vyšší stupeň urbanizace (podíl městského obyvatelstva) než *zaostale státy* (existují však výjimky), *stupeň urbanizace* vyjadřuje podíl městského obyvatelstva z celkové populace v %

varna – viz *hinduismus*, *kasta*

vyspělá země – hospodářsky *rozvinutá země*

xenofobie – nepřátelství, strach, nedůvěra ke všemu cizímu, resp. odlišnému (např. *rasismus*)

zájmová sféra – oblast politických, hospodářských a jiných zájmů některého centra

zaostalá země – hospodářsky nerozvinutý stát, též *rozvojová země*

zelená revoluce – zavádění nových vyšlechtěných odrůd v hospodářsky zaostalých zemích za účelem zvýšení produkce potravin a zlepšení výživy

zvláštní ekonomická zóna – část území státu s výhodnějšími ekonomickými podmínkami (daňové a celní výhody, státní dotace, zvláštní předpisy aj.)

železná opona – označení státní hranice mezi komunistickými a demokratickými státy, které se vinou komunistických režimů staly obtížně propustnými, často oběhly drátěnými zátarasy, zaminovány nebo odděleny zdí (v Berlíně)